Interreg
Co-funded by the European Union
Slovenia – Croatia

Šavrinke

Etnografska raziskava na temo potovanj in trgovine Šavrink

Tina Novak Pucer, etnologinja, Pokrajinski muzej Koper

Dr. sc. Duga Mavrinac, kustosinja, Etnografski muzej Istre-Museo etnografico dell'Istria

Nikolina Rusac, višja kustosinja dokumentaristka, Etnografski muzej Istre-Museo etnografico dell'Istria

Koper, Pazin, 2025.

AGRARIA KOPER Najboljše iz Istre
MESTNA OBČINA KOPER COMUNE CITTÀ DI CAPODISTRIA
UNIVERZA V LJUBLJANI
ISTARSKA ŽUPANIJA REGIONE ISTRIANA
AZRRI agencija za ruralni razvoj Istre

Avtorji:
Tina Novak Pucer, etnologinja, Pokrajinski muzej Koper
Dr. sc. Duga Mavrinac, kustosinja, Etnografski muzej Istre-Museo etnografico dell'Istria
Nikolina Rusac, višja kustosinja dokumentaristka, Etnografski muzej Istre-Museo etnografico dell'Istria

Projekt je sofinanciran iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj v okviru Interreg programa Slovenija-Hrvaška.

Vodilni partner:
KZ Agraria Koper, z.o.o., Koper

Projektno partnerstvo:
Mestna občina Koper
Univerza v Ljubljani
Istarska županija
AZRRI-Agencija za ruralni razvoj Istre d.o.o. Pazin
Općina Lanišće

Obdobje trajanja:
01.09.2024 - 28.02.2027

Lektoriranje:

Oblikovanje:
Anja Kohek

Kazalo

1. UVOD.....5
2. ETNOGRAFSKA ŠTUDIJA: ŠAVRINKE 5
2.1. Povzetek 5
2.2. Istrsko podeželje na prelomu od konca 19. stoletja do sredine 20. stoletja: *OJ, TA TUŽNA ISTRA 5*
2.3. Šavrinka in šavrinka: izvor poimenovanja..... 10
2.4. Šavrinke kot ekonomski subjekt in delovne migracije žensk 12
2.5. Pot Šavrink 17
2.6. Žena iz Istre - šavrinka 20
2.7. Jerbasi in druga transportna sredstva..... 23
2.8. Pričevanja in terenski zapisi 25
2.9. Zaključne besede 29
2.10. Seznam virov 31
3. HODIŠ, DOKLER PAČ ZMOREŠ... ETNOGRAFSKA ŠTUDIJA O ŠAVRINKAH.....34
3.1. Uvod.....34
3.2. Raziskovalna metodologija..... 34
3.3. Meje na poti: Istra - območje gibanja, sprememb in meja:.....37
3.3.1. Trst je jedel vse!: sožitje vasi in mesta — 37
3.3.2. Raznolikost podob (delovnih) žensk— 38
3.3.3. Krajine gibanja in trgovanja— 39
3.3.4. Ženska trgovina in tihotapstvo — 40
3.4. Majhen Temu so nosile s sabo: Trgovske prakse Šavrink..... 42
3.5. To jim je nekako bilo v krvi ... da trgujejo: Spomini na Šavrinke 46
3.6. Peš, z oslom, vlakom in avtobusom ...hodiš, dokler pač zmoreš 49
3.6.1. Načini prevoza — 52
3.7. In te Šavrinke niso bile več v modi: postopno opuščanje trgovske prakse 53
3.8. Zaključek 57
3.9. Priloga 1: Ljupca, ste doma? Imate jajca, Ljubca?: kartografski prikaz gibanja Šavrink 59
1) Prva pot: — 59
2) Druga pot: — 60
3) Tretja pot— 60
4) Četrta pot: — 62
5) Peta pot: — 62
Priloga 2: Xe arrivada la Saurina, corni freschi la ga portà (»Prišla je Šavrinka, prinesla je svežerogljičke!«): Zgodbe in anekdote o Šavrinkah 65
1) Zgodba iz Pazina – Ljubezen s Šavrinko— 65
2) Zgodba iz Roča – Strategije »švercanja«— 65
3) Zgodba iz Nugle – Prebrisana “pomočnica”— 66
5) Zgodba iz Oskoruša – Otroške vragolije— 66
6) Zgodba iz Marušića – Jezikovni nesporazumi— 67
7) Zgodba iz Marušića – Pogovori do zgodnjih jutranjih ur— 67
8) Zgodba iz Krušvarjev – Šavrinka ji je rešila glavo— 67
9) Zgodba iz Nugle in Zamaska: Res si kot Šavrinka — 68
10) Zgodba iz Palisk - Spomin na „fritado“— 68
11) Zgodba iz literature: Na poti— 68
12) Zgodba iz literature: Šavrinka je pretentala hudiča— 68
3.11. Seznam virov 69
4. ZAKLJUČEK 71

1. UVOD

Besedilo, ki sledi, je končni dokument, ki prinaša rezultate raziskave na temo Šavrink, izvedene v okviru projekta Šavrinke (čezmejni program sodelovanja INTERREG Slovenija-Hrvaška). Povezuje dve študiji, ki sta nastali v slovenskem in hrvaškem delu Istre. Za etnografsko študijo s slovenske strani je odgovoren Pokrajinski muzej Koper, oziroma etnologinja Tina Novak Pucer, medtem ko je s hrvaške strani odgovoren Etnografski muzej Istre - Museo etnografico dell'Istria, oziroma kustosinja dr. sc. Duga Mavrinac in Nikolina Rusac, višja kustosinja dokumentaristka.

2. ETNOGRAFSKA ŠTUDIJA: ŠAVRINKE

Avtorica: Tina Novak Pucer, etnologinja

2.1. Povzetek

V prispevku je predstavljen kratek zgodovinski oris obravnavnih obdobij, ki umeščajo jajčarico šavrinko kot preprodajalko, potovko in dnevno migrantko v čas in prostor; opredelitev poimenovanja Šavrinka in šavrinka; predstavitev šavrinske obrti; predstavitev življenja na poti in načina življenja; razmislek o šavrinski identiteti danes.

2.2. Istrsko podeželje na prelomu od konca 19. stoletja do sredine 20. stoletja: *OJ, TA TUŽNA ISTRA …*

»Za časa Franca Jožefa, avstrijskega cesarja, je bilo življenje mirno, davki so bili minimalni, še posebno za Istro, ki so jo obravnavali kot nerazvito. Bila je »tužna Istra«. Po prvi svetovni vojni pa se je to spremenilo, bilo je kot dan in noč. Zavladali so Italijani. Obdavčili so vse, kar se je dalo …« (Franca, 1990, 19)

Na prehodu iz 19. v 20. stoletje je Istra kot del avstro-ogrske monarhije doživljala razcvet ob tesni gospodarski, družbeni in kulturni povezanosti s Trstom, na splošno pa jo je vse do sredine 20. stoletja označevala gospodarska zaostalost in zapoznela industrializacija. V tem obdobju se je prebivalstvo v zaledju istrskega polotoka preživljalo predvsem s poljedelstvom, z vinogradništvom in živinorejo, kar pa ni zadoščalo za preživetje in plačevanje davkov, zato so se prebivalci ukvarjali tudi z drugimi gospodarskimi panogami in obrtmi.

Trgovanje med Trstom in zaledjem je cvetelo že od srednjega veka, ko je mesto postalo avstrijsko pristanišče in se je v nasprotju z Benetkami, ki so nadzorovale pomorsko trgovino, usmerilo na trgovanje z zaledjem in notranjostjo istrskega polotoka (Ledinek Lozej, 2017, 68). V času ponovne avstrijske oblasti v 19. stoletju pa se je Trst razvil v najpomembnejše gospodarsko središče severne Istre, kar je še okrepila železniška povezava z Dunajem (Titl, 1965, 75; Darovec, 1992, 61). Prebivalci zaledja so obmorska mesta zalagali s pridelki, kot so seno, oglje, drva, vino, oljčno olje, vrtnine, poljščine, sadje in gozdni sadeži, jajca, žganje, mleko, sir in perutnina. Predvsem v Trstu in njegovo okolici pa so tako ženske kot moški iskali stalnejši vir prihodka. Moški so iskali delo za daljši čas ali zgolj za en dan – žornado na kmetijah, kot delavci na cestah, na železnici, v ladjedelnici, železarni in drugod, dekleta in žene pa kot služkinje pri premožnejših kmetih in družinah v mestih.

Slovenska Istra je samo v 20. stoletju bila del veliko več različnih državnih tvorb kot večina drugih ozemelj in je pripadala kar štirim državam: Avstro-Ogrski, Italiji, Socialistični federativni republiki Jugoslaviji in Republiki Sloveniji. Po prvi svetovni vojni je zaradi izgube avstrijskega tržišča in konkurence z italijanskimi pridelki prišlo do upada prodaje zgodnje zelenjave, sadja, vina in olja (Titl, 1965, 75). Obenem je tudi elektrifikacija v Trstu

Slika 1: PMK - Koper, Via Gian Rinaldo Carli, danes Župančičeva ulica, fototeka PMK

privedla do odpiranja mestnih pekarn, tako da krušarstvo, prodaja drv, oglja in sena niso bili več donosni. Politične spremembe v prvi polovici 20. stoletja in obe svetovni vojni, ki sta pomenili pomembni prelomnici, so na tem geografskem območju negativno vplivale na gospodarske in družbene razmere. Istra je bila potisnjena v različne politične sisteme, ki so vsak po svoje oblikovali način življenja, neposredno odvisen od ekonomskega položaja prebivalstva. Gospodarski razvoj istrske pokrajine so spremljale sezonske in stalne selitve prebivalstva, ki so tudi oblikovale migracijske tokove. Istrski polotok je z Rapalsko pogodbo (1920) prišel pod Italijo, s prihodom fašizma na oblast (1922) je bilo to območje izpostavljeno etničnemu genocidu in radikalni spremembi njegove identitete in narodnostne podobe (Žitko, 2021).

Slika 2: MKI - Koper, prodajalke ob vodnjaku, Prešernov trg, fototeka PMK; Istranke ob vodnjaku, fototeka MKI

V času gospodarske krize v 20-ih in 30-ih letih 20. stoletja in naraščajočih davčnih obveznosti, ki jih je italijanska oblast uvedla leta 1924, so se Istrani in Istranke še intenzivneje oprijeli najrazličnejših sekundarnih gospodarskih panog. S sekundarnimi pridobitnimi panogami so se ukvarjale predvsem ženske, ki so na ta način povečale družinske prihodke in obenem poskrbele za varčno porabo. Najpogostejša oblika ženskih dnevnih delovnih migracij je bila preprodaja kmetijskih in trgovskih izdelkov med istrskimi vasmi in mesti ter opravljanje raznih storitev, kot peka kruha, pranje perila, čuvanje otrok, opravljanje gospodinjskega ali drugega dela. Nekatere ženske pa so se ukvarjale s preprodajo jajc in le-te imenujemo jajčarice. Dobiček od v Trstu prodanih jajc so večinoma porabile za plačilo davka, saj osnovna kmetijska dejavnost ni prinašala dovolj zaslužka (Ledinek in Rogelja, 2000, 26). Obenem so bile tudi neke vrste posrednice med tradicionalnim vaškim svetom in obalnimi mesti, od koder so domov prinašale tudi številne novosti. Italija je zaradi kontrole nad trgovino med zaledjem in mesti poleg visokih davkov uvedla za preprodajalce posebna dovoljenje – ličence ali patente, uradno dovoljenje za opravljanje obrtne dejavnosti, ki so jih morali prodajalci kupiti.

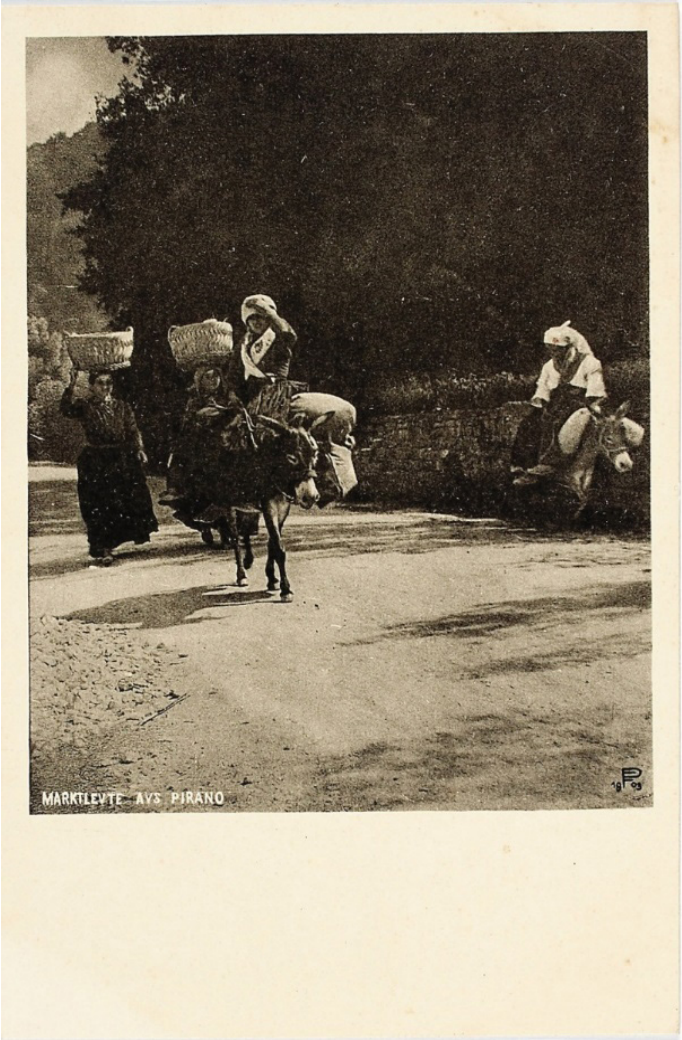

Slika 3: MKI - Istranke na poti iz Pirana, fototeka MKI

V letih 1928-1935 so se splošne gospodarske in politične razmere na istrskih tleh še poslabšale, ko so vse gospodarske panoge nazadovale, razen ladjedelništva in ribje industrije (Žitko, 2017, 44). Najhujšo krizo je doživljalo kmetijstvo, zaradi naraščajoče gospodarske krize je bila težnja po nelegalnem delu še večja. Ljudje so si zato pomagali na različne načine, prebivalci so se oprijeli tudi prodaje prepovedanih artiklov, ki so jih tihotapili kot npr. žganje, cigarete, saharin ipd. Tako je vzporedno z legalnim trgovanjem, za kar so bile kot rečeno potrebne dovolilnice – ličence, potekala tudi ilegalna trgovina - tihotapstvo, kontrabant, šverc. Gre za fenomen, ki se je zaradi iskanja dopolnilnih virov preživetja v času hude gospodarske krize in vsesplošnega pomanjkanja razvil med obema svetovnima vojnama in nadaljeval tudi po drugi vojni. Istrani so svojo obmejno lego s pridom izkoriščali, in tako se s tihotapstvom niso ukvarjali le moški, ampak tudi ženske. Če se je skozi zgodovino v Istri tihotapilo sol, olje, vino, soljene ribe in drugo drobno blago, se je v prvi polovici 20. stoletja »tihotapilo skoraj vse, živino ali meso, olje, vino, tobak, kavo, sol, sladkor itd.« (Dukovski, 1997, 139). Tihotapske poti pa niso vodile le v Trst, ampak kasneje tudi na Reko, 'svobodno cono', kjer je bil živež tudi po priključitvi Reke k Italiji veliko cenejši in so tam nakupovali moko, sladkor, kavo, olje in petrolej (Rožac Darovec, 2006, 61). Ilegalna trgovina je potekala iz t. i. cone libere po celotni Istri in Brkinih. Na tihotapce so med obema vojnama prežali financarji, ki so jih nemalokrat tudi odpeljali na policijsko postajo, jim odvzeli blago, jih oglobili in včasih tudi koga zaprli.

Druga svetovna vojna je za seboj pustila opustošenje in globoke družbene spremembe. Ob koncu druge svetovne vojne so bile istrske vasi opustošene in požgane (Ravnik, 1996, 251), največje posledice vojne pa je čutilo podeželje, kjer sta bila najbolj prizadeta kmetijstvo in infrastruktura. Ljudje so se znašli brez možnosti za preživetje doma, bili so negotovi glede politične prihodnosti, prizadele so jih meje, ki so njihov nekdaj enotni življenjski prostor razkosale (Ravnik, 1996, 251). Po osvoboditvi Istre in Trsta konec aprila in v začetku maja 1945 se je začel diplomatski boj, po katerem je vsa Istra (razen občin Milje in Dolina) pripadla Jugoslaviji. Ozemlje Julijske krajine so razmejili po tako imenovani Morganovi liniji na cono A (pod poveljstvom zavezniške vojaške uprave) in cono B (pod poveljstvom jugoslovanske vojaške uprave), v katero je spadal večji del slovenske Istre. V letu 1947 je bila v Parizu sklenjena mirovna pogodba z Italijo in ustanovljeno je bilo Svobodno tržaško ozemlje, ki je bilo prav tako razdeljeno na cono A in cono B. V letih 1947–1954 je bila slovenska Istra v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, le vasi v globokem zaledju so bile pod Jugoslavijo. Po Londonskem memorandumu leta 1954 je cona A s Trstom pripadla Italiji, cona B pa je bila priključena Jugoslaviji (Darovec, 2009, 228).

V obdobju po drugi svetovni vojni je Istro zajel množičen val izseljevanja, po odhodu večine italijanskega prebivalstva so se na kmetije izseljenih kmetov in v

izpraznjena stanovanja po mestih, priselili prebivalci tako iz notranjosti Istre kot tudi iz drugih delov Slovenije in jugoslovanskih republik, kar je privedlo tudi do sprememb v socialni in etnični sestavi prebivalstva. Na priseljevanje in zaposlovanje v obmorskih mestih sta vplivala nastanek in krepitev industrije, predvsem v Kopru in Izoli. Vasi v zaledju so se praznile, mladi so odšli v službe v mesto, doma so ostali starejši. Kmečkih gospodinjstev je bilo malo, kmetijstvo pa je postopoma postajalo le stranska in dopolnilna dejavnost (Titl, 1965; Darovec, 1992; Ravnik, 1996; Žitko, 2004).

V prvem povojnem obdobju je bilo delo v Italiji še vedno izredno pomembno za ženske iz istrskega zaledja, katerih družinski prihodki so bili vezani na kmetijsko dejavnost. Delo slovenskih služkinj med obema vojnama, v povojnem obdobju pa hišnic pomočnic v italijanskih družinah, je bilo večinoma neregulirano, opravljale so ga v nezakonitem delovnem razmerju – na črno. Tovrstno delo je bilo bistvenega pomena za »ekonomski, socialni in družbeni položaj teh žensk v družini in za položaj njihovih družin v vaški skupnosti« (Orehovec, 1997, 126). Ženske, ki so delale v Trstu, so se med seboj ločevale na tiste, ki so prodajale kmečke pridelke, in druge, ki so prale in hodile delat kot gospodinjske pomočnice in služkinje (Brumen, 2000, 251).

Po letu 1954, ko je Trst dokončno pripadel Italiji, so bili Istrani odrezani od svojega najpomembnejšega gospodarskega središča, a je kljub meji znova odigral staro vlogo (Rožac Darovec, 2006, 63). »Sjedn let je biu Trst zaprt. Tabat, ki sn se poročila, 1954, so Trst udprli. Sin je jemu ane dvej leti, ki sn začjela nazat huadet u Trst.« (94-letna gospodinja z vasi, z.Jakomin Kocjančič)

Leta 1955 sta Italija in Jugoslavija podpisali Videmski sporazum, ki je urejal prehod meje med državama, s čimer se je ponudila možnost pridobitve maloobmejnih prepustnic, kar je omogočalo prehajanje jugoslovansko-italijanske meje trikrat na teden in možnost čezmejnega vnosa omejene količine blaga. »Nesla sen pruadat lehko an kilo mesa, šjest jajc, pou litra šnopsa in drugo neč, nejso pestili vabene stvari. Ki so iskali ten na bloki, da ku jemaš še kej, so vrnili nazat.« (94-letna gospodinja z vasi, z. Jakomin Kocjančič). Nekatere so delo opravljale še po drugi svetovni vojni, saj sta popotništvo in preprodaja postala njihov način življenja in kot je napisala Marija Franca »so bile vse življenje na cesti« (1992, 49). Šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja so zaznamovali gospodarska rast, hitra industrializacija in izboljševanje življenjskega standarda. Posebno pomemben dejavnik pospeševanja čezmejnih delovnih migracij je bila sklenitev Osimskih sporazumov leta 1975 in njihova ratifikacija leto pozneje (Zupančič, 2003, 76). V osemdesetih letih se je začela ekonomska kriza, in z njo tudi politična, s strmo naraščajočo inflacijo ter brezposelnostjo. V naslednjih letih se je kriza še stopnjevala, kar je posledično privedlo do nižjih osebnih dohodkov na zaposlenega in težav pri zaposlovanju. Marta Verginella ugotavlja, da so Istranke znova sledile tradiciji in dodatno služile z opravljanjem gospodinjskega dela v Trstu, s čimer so finančno prispevale v družinsko blagajno (Verginella, 2006, 146). Dejstvo je, da državne meje niso bile le v funkciji ločevanja in ustvarjanja reda, temveč so ljudi z ene in druge strani meje zaradi preživetvenih strategij tudi povezovale (Rožac Darovec, 2006, 59). Kot pravi Jernej Zupančič (2003) »migracije zaradi dela na tem obmejnem območju niso samo posledica gospodarske recesije in ekonomskih potreb, ampak so tudi odraz dolgoletne tradicije. »Naše šavrinske poti v Trst in nazaj se tudi po drugi vojni niso takoj nehale. Čim so sprostili režim na meji, smo spet romale na koprske in tržaške ulice.« (Franca, 1992, 56)

2.3. Šavrinka in šavrinka: izvor poimenovanja

Na današnje prevladujoče simbolne predstave o Šavrinki, na katere se je od konca 80-ih let 20. stoletja oprl proces šavrinske identitete, so močno vplivale upodobitve v literarnih in umetniških delih, po večini regionalnih oziroma v regiji živečih avtorjev. V 60-ih letih 20. stoletja šavrinsko poimenovanje stopi v slovensko književnost s pesnikom Alojzem Kocjančičem leta 1962 (Šavrinske pesmi), najdemo pa ga tudi v ljudskih pesmih, kot npr. v pesmi Sen Šavrinka mlada, ki jo je zapisala etnologinja Rožana Koštial leta 1966. Ponovno odkritje Šavrinije in šavrinstva se začne sredi osemdesetih let 20. stoletja (Baskar, 2002, 120), zlasti z izidom romanov, novel in pripovedi Marjana Tomšiča (Olive in sol, 1983; Šavrinke, 1986; Kažuni, 1990; Zrno od frmentona, 1993) in avtobiografskih pripovedi Marije Franca (Šavrinske zgodbe I, II,III, 1990, 1992, 1995), s pesniško zbirko Rafaela Vidalija (Ćubejske žrjavce, 1989) in prozo Edelmana Jurinčiča (Istrani, 1991). Pri posameznih ustvarjalcih so bile poudarjene tiste značilnosti šavrinke, ki so jih narekovale družbene okoliščine ali osebna naklonjenost kot trpljenje, samostojnost, prefinjenost, pogum, eroticizem, mogočnost in kariatidnost, materinstvo, prebrisanost … Enačenje Šavrinke, Istranke in matere se zrcali v poimenovanju mogočnega kipa Jožeta Pohlena v Hrastovljah (1990), ki je bil sprva nosil naslov Istranka, nato pa je bil preimenovan v Šavrinko. Literarna produkcija ni oblikovala zgolj šavrinskih identifikacij oz. istovetenja, marveč je (pre)oblikovala tudi krajino in sicerjšnje materialne okoliščine istrskega podeželja (Ledinek Lozej, Rogelja, 2012, 545). Zdi se, da je bila prav literarizirana podoba Šavrinke v 80-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja, v času razpada Jugoslavije, primerna in dovolj mikavna podoba za šavrinizacijo Istre oz. iznajdbo šavrinske identitete (Baskar, 2002, 29). Le-ta se je v 21. stoletju ohranila in utrdila v iskanju lokalnih tipičnosti, avtentičnosti in ohranjanju podobe, ki se prilagaja turistični imaginaciji in ponudbi. Lik Šavrinke so pomembno oblikovali tudi drugi poustvarjalci, zbiratelji ljudskega blaga in pozneje pevske, kulturne in folklorne skupine. Današnja raba šavrinskega imena nima več funkcije etničnega razmejevanja, gre za proces uveljavitve podeželske identitete v opoziciji z obalnimi mesti, nato pa morda tudi z glavnim mestom ali kar vso »celinsko« Slovenijo. Šavrinizacija poteka v vaseh slovenske Istre, ne pa tudi v obalnih mestih (Baskar, 2002, 130).

Šavrinska identiteta je torej novejši družbeni konstrukt, vendar je poimenovanje Šavrinija, Šavrini, šavrinska noša obstajalo že v preteklosti in o etimološkem pomenu in izvoru besede Šavrin, Šavrinka, Šavrinija obstaja več teorij. Julij Titl v svojem delu Geografska imena v severozahodni Istri (1989, 187) navaja kot najstarejše Benussijevo pričevanje iz leta 1877. Po Benussiju (Manuale di geografia dell'Istria, 1877) naj bi bili priseljenci Šavrini sorodniki Slovencev, ki so se tukaj naselili po letu 800 in živijo na Goriškem, Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, in prvi Slovenci, ki so se naselili na podeželju severozahodne Istre (Brumen, 2000, 392). Šavrine omenja tudi De Franceshi (L'Istria, note storiche, 1879) in naj bi živeli med Glinščico (it. Rosandro) in Dragonjo, zanje pa naj bi bilo značilno, da se ne priznavajo za Istrane, ki živijo na drugi strani Dragonje. Pisec domneva, da so se sem priselili od gornjega toka Save (pritok Sora) in naj bi v te kraje prišli po kugah v letih 1348 in 1361.

V svet pisne kulture je poimenovanje verjetno prvi ponesel Pietro Kandler, ki je leta 1842 v spremnih besedilih k istrskim akvarelom nemških slikarjev Augusta Selba in Augusta Tischbeina ob sliki Kmetica iz Baderne omenil žensko šavrinsko nošo ter lociral t. i. Šavrine kot Slovane v prostor med Dragonjo in Kraškim robom in navedel »druge najstarejše slovanske naseljence med Dragonjo in Čičarijo, na ozemlju občine Piran, Koper in Trst«; nadalje najdemo poimenovanje v prvih številkah prvega letnika Kandlerjeve revije L'Istria leta 1846 (Baskar, 2002, 122). Obe najstarejši italijanski omembi Šavrinov omenjata Šavrine kot ustaljeno ime, ne pa kot novo ime, kar kaže na to, da je italijansko govorečim dopisovalcem iz istrskih mest bilo to poimenovanje dovolj domače. O tem, da imena Šavrini niso percipirali kot tuje oz. slovansko, temveč kot italijansko (ali vsaj romansko),

seveda najzgovorneje priča njihovo etimologiziranje: če naj bi Savrini prišli od Savre, ki ji Kranjci rečejo Sora (desni pritok Save), potem ime ne more biti slovansko (Baskar, 2002, 122).

Med raziskovalci, ki črpajo iz nemških virov velja za najstarejšo omemba pisca Carla von Czoerning, ravnatelja urada za upravno statistiko monarhije na Dunaju, ki je vodil popis prebivalstva leta 1846. Kategorizacija jezikovnih skupin je v tem popisu slovensko govoreče prebivalstvo razdelilo na Brkine in Šavrine (Stagl, 1998; Grafenauer, 1993). Na podlagi tega popisa je Czoerning izdelal svoj etnografski zemljevid monarhije in napisal avtoritativno delo Ethnographie der Österreichischen Monarchie, ki je izšlo v treh zvezkih na Dunaju leta 1855. Ne gre pa spregledati, da so v lokalnem uradu, ki je botroval jezikovni delitvi na Šavrine in Brkine, prevladovali Italijani. Po mnenju Bojana Baskarja, je to še en močan dokaz, da je bilo v 40-ih letih 19. stoletja ime Šavrini vsaj med italijansko govorečimi Istrani in Tržačani ustaljeno.

V 19. stoletju se pojavijo tudi drugi opisi šavrinske ženske noše in šavrink kot prodajalk pridelkov na mestnih trgih severne Istre in Trsta (F. Vidmar, A. Spinčić, S. Rutar). Šavrini so bili prisotni kot popisna kategorija tudi v avstrijskem popisu iz l. 1861 in na ta popis se je proti koncu stoletja skliceval Simon Rutar (Rutar, 1896). V vseh teh virih iz druge polovice 19. stoletja se poimenovanje Šavrini pojavlja predvsem kot etnično opredeljena oznaka, od izida Czoerningove monografije avstro-ogrske monarhije in Rutarjevega domoznanskega orisa Trsta in okolice (Samosvoje meto Trst in mejna grofija Istra, 1896) pa so z imenom Šavrinke predstavljene ženske iz današnjega slovenskega dela Istre, ki so vse do konca druge svetovne vojne hodile v notranjost Istre nakupovat jajca in jih nato nosile prodajat v Trst. Do zlitja etničnega in poklicnega poimenovanja je po Borutu Brumnu prišlo v začetku 20. stoletja (Brumen, 2000, 393). Velja pa omeniti tudi zadrego, ki so jo prebivalci hrvaške Istre včasih občutili zaradi rabe tega imena, za katero so vedeli, da je zmerljivka. Le-ta naj bi izvirala iz besede šavra, ki pomeni črno ali črno marogasto kravo ali pa metaforično nerodnega človeka, ponavadi žensko (SSKJ, str. 1346). Josip Bezlaj meni, da poimenovaje Šavrin izvira iz furlanske besede ciavre, ki je bila zmerljivka za Slovence in kajkavske Hrvate v Istri (Bezlaj, 1982, 64). Dopušča tudi, da je nastalo iz italijanske besede caprino, ki pomeni kozje bobke (Titl, 1998, 190).
Po Baskarju so bile Šavrinke zanimive tudi za etnologe in antropologe predvsem zaradi njihove mobilnosti, s katero se povezujejo še relativna ekonomska in siceršnja samostojnost, podjetnost, iznajdljivost, odrezavost in dovzetnost za mestne novotarije (2002, 207).

»Cesta je bila zmeraj polna takšnih in drugačnih popotnikov. Na njej so se drenjale Šavrinke s plenjerji ali culami na glavah, pa tiste z osli, vmes so škripali vozovi, ki so prevažali seno, drva, sode in vse drugo. Tu so bili Šavrini s fašči, pa perice z ogromnimi culami umazanega ali opranega perila, pa mlekarice s kantami ob bisagah.« (Franca, 1992, 52)

Danes je beseda 'Šavrin/Šavrinka' dvopomenka: »prebivalec severnoistrskega hribovja« (Fran>Slovenski pravopis) in 'šavrinka' – »ženska iz slovenske Istre, ki je za preživetje preprodajala dobrine, zlasti jajca« (Fran>Slovar slovenskega knjižnega jezika).

2.4. Šavrinke kot ekonomski subjekt in delovne migracije žensk

Leta 1929 je Gustav Cumin v Vodniku za Julijsko krajino zapisal, da »so predvsem ženske iz bližine Trsta tiste, ki nosijo kmečke pridelke v mesto, številne ženske pa se srečuje tudi zgodaj zjutraj po cestah z vozičkom, z osličkom ali preprosteje peš. Nič manj natrpani pa niso obalni parniki, zlasti tisti iz Kopra« (Cumin, 1929, 107).

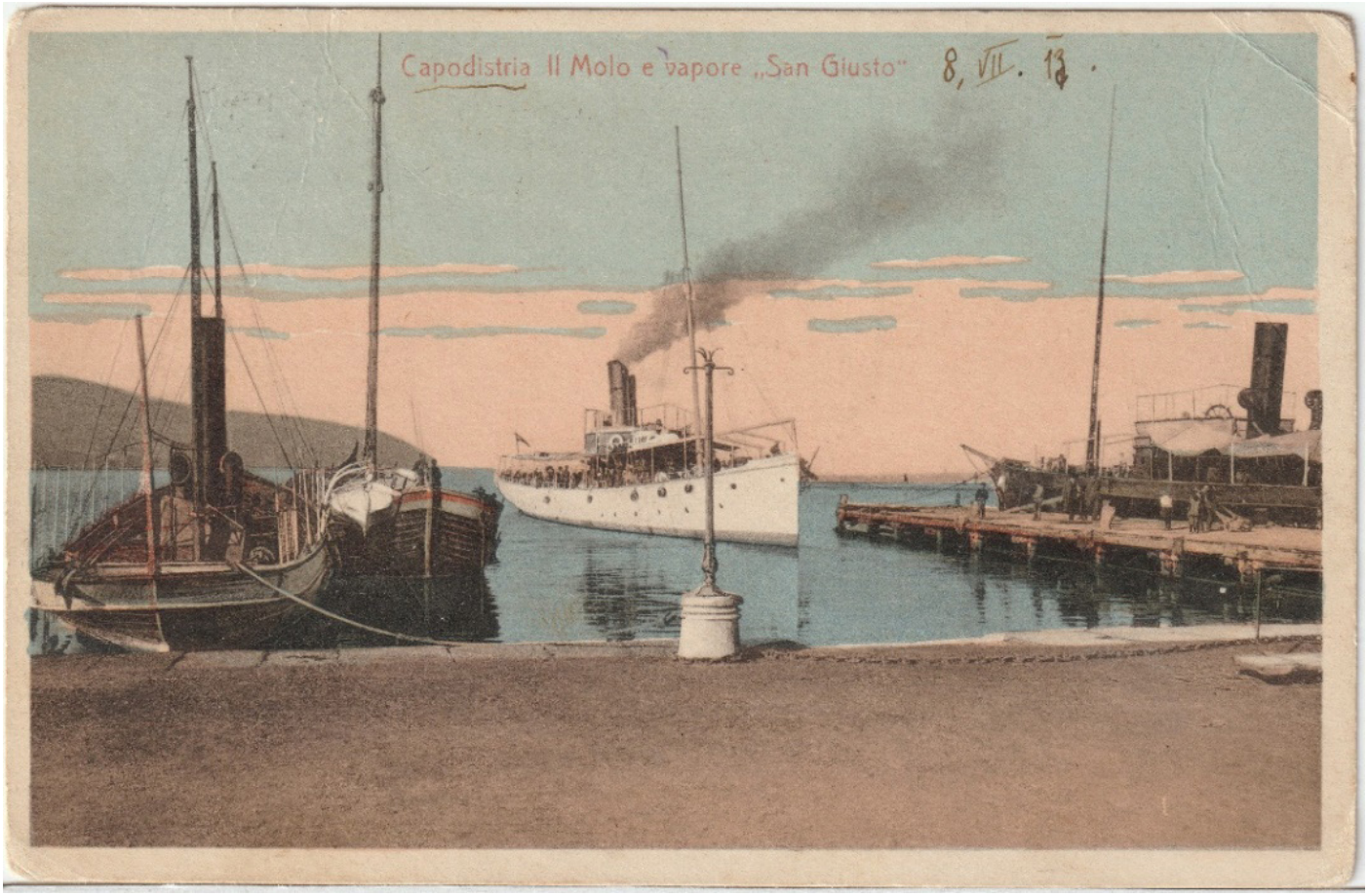

Slika 4: PARNIK, PMK - Pomol in parnik Sveti Just v Kopru, 1913, fototeka PMK

Potovke, ki so jih srečevali na cestah so bile predstavnice najpogostejše oblike ženskih dnevnih delovnih migracij, ki jo je tedaj predstavljal preprodaja kmetijskih in trgovskih izdelkov med istrskimi vasmi in mesti ter opravljanje raznih storitev, zlasti v obdobju med obema svetovnima vojnama, čeprav je bilo žensko trgovanje že konec 19. stoletja zelo živahno.

V današnji vsakdanji rabi besedna zveza žensko delo največkrat označuje dela in opravila, ki naj jih zaradi tradicije ali iz drugih razlogov opravljajo ženske, torej primerna za ženske, ali dela, za katera naj bi bile ženske bolj primerne ali bolj sposobne od moških, npr. hitrejše, spretnejše … (Makarovič, 2002: 63–64). Dejstvo pa je, da so v različnih družbah in družbenih okoljih ter v različnih časovnih obdobjih ženske skoraj vedno ženske delale tudi moška dela. Kot pravi Dukovski, je ženska bila tista, ki je skrbela predvsem za celotno gospodinjstvo in otroke, medtem ko je delo na polju in v gospodarstvu delila z moškim. Ženska je kljub temu, da je vladala v družini, bila v javnosti in za javnost v podrejenem položaju. Moški/oče je bil pater familias. V večini primerov pa je bila znotraj družine dominantna (D. Dukovski, 1997, 115). Vlogi matere in gospodinje sta bili samoumevni in neločljivi sestavini vloge kmetice kot delovne moči na kmetiji (Škabar, 2007, 7). Kmečke žene so bile vrednotene predvsem kot delovna in reprodukcijska sila, brez civilnih in političnih pravic, z nizkim družbenim statusom (Bravo, 1980, 846), kar izpričuje tudi Marija Franca v svojem avtobiografskem delu Šavrinske zgodbe, ko zapiše: »Ženska je bila le predmet, s katerim so si potešili slo. In bila je zato na svetu, da

je rojevala otroke vsako leto«. (Franca, 1992, 43)

V tradicionalni, pretežno agrarni družbi, je imela družina osrednji položaj in vendar je bil prispevek žensk nujno potreben za preživetje družinske skupnosti. Odgovorne so bile za stalna in vsakdanja opravila, ki so večinoma veljala za manjvredna, umazana in nevidna, kot so gospodinjska dela, skrb za živali, otroke in ostarele v družini. Bile so aktivne članice družbe in kljub politični brezpravnosti in izrinjenosti iz javnega delovanja se je z njihovo ekonomsko osamosvojitvijo začel krepiti njihov vpliv v družinskem krogu. S pridobitnimi dejavnostmi so ženske pomagale vzdrževati družine ali pa so bile celo edine prinašalke denarja, posledično so urejale družinsko blagajno ter odločale, kako bodo denar porabili. Še vedno pa je prevladovala znotraj družinskega kroga stereotipna družbena vloga ženk in moških, kar nakazuje še pregovor iz 80-ih let 19. stoletja: »Gospodinja tri vogale hiše podpira, gospodar pa le enega, če pa tega spusti, vsa hiša se razvali.« (Edinost, 3. marec 1880). Razmerje med spoloma je znotraj družine ostajalo še vedno neenako in ženska je bila kljub svoji navidezni osamosvojitvi še vedno podrejena moškemu, kar Marija Franca slikovito ponazori v svoji avtobiografski pripovedi z besedami: »Dekleta govorijo, kadar kokoši ščijejo!« (Franca, 1995, 17), torej niso imele besede.

Vključevanje žensk na področje plačanega dela v prvi polovici in sredi 20. stoletja pa je le spremenilo razmerja v družini in zamenjalo vloge med zakoncema. Tako dejavnost iz zasebne sfere, družinskega in domačega okolja, kjer je »domače, gospodinjsko, neformalno delo, ki je pogosto poimenovano tudi nevidno delo« (Hrženjak, 2007,7) in je neplačano, preide v svet in v sfero plačanega dela.

»Ženske so hodile vsak teden dvakrat v Trst. Sedaj se to opušča, ker se ne proda toliko. Do Kopra so ženske gnale na osličih, potem so šle s parnikom v Trst. Pred 40 leti so prodajali tudi mleko v Trst. Mleko so raznašali po hišah, zelenjavo pa so nosili na trg. S tistim denarjem so se vrnili v Koper in tam kupili vse potrebno, naložili na osliča, ki so ga medtem pustili v hlevu v Kopru.«(TZ Padna, 1953, p. Anton Grižon)

Slika 5: MKI - Koper, kmetice v mestu, fototeka MKI

Posebno kategorijo med prodajalkami kmečkih pridelkov predstavljajo trgovke – jajčarice, ki so v notranjosti Istre nabirale, kupovale ali menjavale za jajca druge pridelke in proizvode. Delo in poklic, poimenovana tudi šavrinska obrt, je »obsegala nabiranje, kupovanje oziroma menjavanje jajc in morebitnih drugih pridelkov v istrskem zaledju, tovorjenje in prodajo le-teh v Trstu in v drugih obalnih mestih, nakup in tovorjenje potrošnih dobrin, ki so jih potrebovale stranke v zaledju (sukanec, mila, platna, rute, robce predpasnike, sode, petrolej, sol, tobak, cigarete….). Brumen je v svoji raziskavi v Svetem Petru izpostavil dve podobi jajčaric, ki jih je zaznal v šupeterskih socialnih spominih. Po eni strani so to pogumne ženske, ki so prispevale nepogrešljiv delež k preživetju družine in so bile neke vrste posrednice med tradicionalnim vaškim svetom in urbanimi mesti. Predstavil pa je še drugo plat jajčaric, v kateri je pojasnil, da so bile jajčarice šavrinke v preteklosti v Svetem Petru pogosto slabšalno označene, saj je šlo za ženske, ki so bile zaradi narave svojega dela veliko časa odsotne od doma (Brumen, 2000, 399).

Slika 6: OGNJIŠČE, SEM - Dekani, gorišče z napo, 1949, fototeka SEM

V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno so se jajčarstva oprijele predvsem ženske iz severovzhodnega dela istrskega polotoka, iz krajev med Pregarsko planoto in Kraškim robom (Ledinek Lozej, 2017, 67). V današnji hrvaški Istri so tamkajšnji prebivalci jajčarice imenovali šavrinke, potujoče prodajalke, ker so prihajale iz t.i. Šavrinije in so postale ključne nosilke naziva Šavrinka. V osrednji Istri so nabirali in kupovale jajca ter jih nosile prodajat v Trst. Sčasoma so tudi jajčarice od drugod (npr. iz Gračišča ali Kubeda) ponotranjile to etnično identifikacijo. V osrednjeistrskih vaseh so jajčarice zbirale jajca in nekatere druge pridelke ter jih tovorile peš ali na oslih do Trsta, kjer so jih prodajale meščanom, trgovcem ali mlekaricam. Dejansko je potekala blagovna menjava in jajca so bila pogosto plačilno sredstvo, saj so le redko plačali z lirami. Leta 1936 so bila na primer štiri jajca vredna toliko kot škatlica desetih cigaret Popolari, ki je stala eno liro (Ivetac, 1989, 102). Kjer je bila huda revščina, so jajčarice pogosto blago pustile na up - na kredo. Tako imenovane stranke v hrvaškem delu Istre so se veselile njihovega prihoda, saj so jim prinesle dobrine, ki jih sicer niso mogle dobiti. Gospodinjam, ki so jim dajale prenočišče, hrano in pijačo, so prinašale milo in testenine, možem, ki so poskrbeli za njihove osle, pa tobak (Funa, 2005, 36). Ženske iz hrvaškega dela Istre so za izdelavo nogavic in oblačil pri njih pogosto naročale navitke bombažne preje, ki so jih šavrinke kupovale v Trstu, in jih plačevale z jajci. Poleg preje so naročale tudi sukance, tkanine in črne satenaste rute z resicami (Ivetac, 1989, 103). Po drugi svetovni vojni so poleg živil prinašale tudi lutke, dežnike, oblačila in posteljnino.

Ena od lastnosti šavrink, ki etnologinje in etnologe nedvomno fascinira, je njihova mobilnost, z njo pa se povezujejo še nekatere druge lastnosti, kot so relativna ekonomska in siceršnja samostojnost, podjetnost, iznajdljivost, odrezavost, dovzetnost za mestne novotarije itn. (Baskar, 2002, 128).

Odločilnega pomena je torej geografska in poklicna omejitev šavrink na jajčarice iz jugovzhodnega dela Istre, ki potujejo med hrvaško Istro in Trstom. Ključne in edine nosilke tega naziva so trgovke, preprodajalke, ki vpeljejo posredništvo kot dodaten vir zaslužka in jajca uporabljajo kot menjalno sredstvo, zlasti v medvojnem času. Tako so trgovkam s severa rekli v hrvaški Istri (Jakomin Kocjančič, 2017,129). Drugega poimenovanja kot šavrinke te stranke v hrvaški Istri niso imele na voljo. V tem kontekstu je ime Šavrinke (oziroma šavrinke) dejansko lahko postalo sinonim za jajčarice (Baskar, 2002, 205). Same se niso opredeljevale za Šavrinke, njihova šavrinskost je bila povezana s poklicem trgovke oziroma opravljanjem šavrinske obrti med hrvaško Istro in Trstom. Po Baskarju je ime Šavrin eksogeno, torej ime, ki ga neki skupini dá druga skupina (Baskar, 2002, 201), kar izpričuje tudi ustno izročilo in ljudsko pripovedništvo.

V času med prvo in drugo svetovno vojno so trgovke z jajci za preprodajo morale imeti dovoljenje - ličenca ali patent, ki so ga morale kupiti, sicer bi jih doletela globa (Funa, 2005, 36). Sprva je ličenca stala petsto lir, kar je bila takrat vrednost manjšega zemljišča. S preprodajo so zaslužile do pet lir za sto jajc (Ledinek Lozej, 2017, 75).

Nekatere so dejavnost opravljale še po drugi svetovni vojni in kot je zapisala Marija Franca: »Naše šavrinske poti v Trst in nazaj se tudi po drugi vojni niso takoj nehale. Čim so sprostili režim na meji, smo spet romale na koprske in tržaške ulice.« (Franca, 1992, 56).

Šavrinke so tako trgovale vse do 60-ih let 20. stoletja, pri tem pa zbujale pozornost s svojim nastopom in videzom. V nasprotju s poročenimi ženskami v hrvaškem delu Istre, ki so na glavi nosile črne rute, so izstopale s svojimi rutami, oblačili in celo velikimi barvitimi dežniki (Ivetac, 1989, 103).

Slika 7: JAJČARICE V TS - Prodajalke jajc, Trst (1926), avtor V. Pilon, fototeka SEM

Slika 8: KRUŠARCE - Prodajalke kruha, Trst (1926), avtor V. Pilon, fototeka SEM

2.5. Pot Šavrink

»Hrvaški Istrani so nas vedno klicali Šavrini, Šavrinke! Šavrinke smo med obema vojnama, in tudi prej, hodile v spodnjo Istro; prišle smo tja do Učke, Pazina, Rovinja, do Poreča, Limskega kanala… Me smo rekle »gremo v Istro«, čeprav smo živele v Istri. Nikoli nismo rekle, da gremo v hrvaško Istro, ampak samo »gremo v Istro«. Tam smo kupovale, kar se je dalo prodati v Trstu: jajca, piščance, kokoši, pršut… Na pot smo šle z osli in bisagami ter plenjerji. Osla in bisage smo navadno pustile pri kakem kmetu in se s plenjerjem odpravile od hiše do hiše. Zvečer smo se vračale s polnim plenjerjem. Potem smo zlagale jajca v bisage: najprej plast slame, jajce, pa spet slama, jajca… Tako smo delale, dokler niso bile bisage polne. Vanje je šlo po tisoč in več jajc. Ko smo vse napolnile, smo se po dveh, treh dneh vrnile domov. Malo smo počivale, nato pa se zgodaj zjutraj, pravzaprav kmalu po polnoči, spet odpravile na pot, tokrat z robo v Trst.« (Franca, 1992, 49)

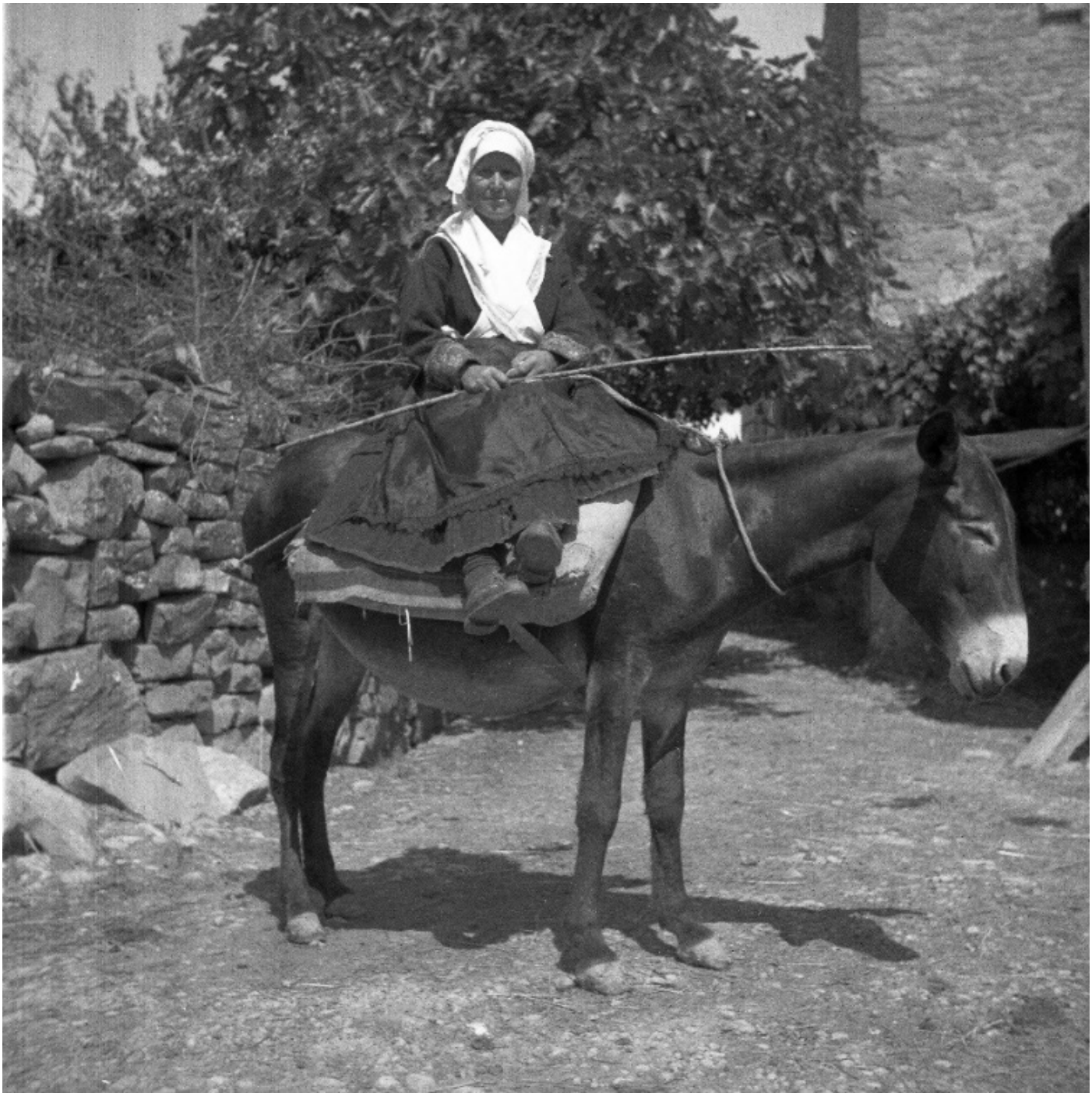

Slika 9: ŠAVRINKA, LABOR, SEM - Labor, Marija Flego na oslici - muši, 1950, avtor B. Orel, fototeka SEM

Največ jajčaric je prihajalo iz jugovzhodnega dela koprskega zaledja, med Pregarsko planoto in Kraškim robom. Geograf Julij Titl vidi razloge predvsem v tem, da je zemlja tu dajala le revne tržne presežke, ker so bili pogoji za pridelavo vrtnin zaradi hladnejše klime slabši. Zaradi elektrifikacije in posledično pojava mestnih pekarn je v mestih upadla prodaja sena, drv, oglja in prodaja kruha, zato so se morali ljudje drugače znajti. Jajčarstvo je tako na tem območju prevzelo vlogo poglavitne sekundarne gospodarske dejavnosti (Jakomin Kocjančič, 2017, 135). Kot rečeno so se s preprodajo jajc ukvarjale dekleta in žene z območja višjega dela koprskega zaledja, predvsem iz Kubeda in Gračišča, pa tudi iz Hrastovelj, Dola, Trušk, Trseka, Boršta, Nove vasi (Jakomin Kocjančič, 2017, 135). Mojca Ravnik navaja tudi jajčarice iz Brezovice, Podpeči pod Kraškim robom in iz Abitantov (Ravnik, 1996, 140), medtem ko etnolog Borut Brumen piše, da naj bi se tri ženske v Svetem Petru že konec 19. stoletja ukvarjale z nakupovanjem jajc in občasno tudi nekaterih kmečkih pridelkov v notranjosti Istre in jih nosile prodajat v Trst (Brumen, 2000, 131). Brumen v svoji raziskavi, ki jo je izvedel v Svetem Petru v 90.ih letih 20. stoletja navaja, »da naj bi najbolje šlo ženskam, ki so prodajale mleko…; za njimi naj bi bile po zaslužku perice; zaslužek s prodajo sadja, zelenjave, kanel, venk, kokoši, jajc, sira, kisa ...je bil primerljiv z zaslužkom peric (Brumen, 2000, 253). V času pred drugo svetovno vojno so bila jajca še vedno zelo draga in se jih je dalo prodati – za eno jajce pol kile sardel, kar so ugotovili tudi trgovci iz obalnih mest, ki so hodili po vaseh v okolici in menjavali jajca za ribe (Brumen, 2000, 253). Po njegovem mnenju je to tudi vplivalo na delo jajčaric iz Svetega Petra, ki so tako že pred drugo svetovno vojno svojo dejavnost preusmerile v prodajo kmečkih pridelkov v obalna mesta (Brumen, 2000, 254).

Slika 10: Zemljevid

Po ustnem izročilu in strokovni literaturi lahko identificiramo štiri oziroma pet poti, po katerih so šavrinke na prelomu 19. v 20. stoletje in med obema vojnama hodile v t.i. spodnjo Istro.

»Otroci so nas že od daleč zagledali, pritekli so nam naproti. Spraševali so: »Šavrinke, ćete kupit jaja?« (Franca, 1990, 3)

Na pot so se odpravile večinoma enkrat tedensko, največkrat na ponedeljek, krožna pot je med domačo vasjo in Buzetščino ali Motovunščino trajala dva do tri dni. Do krajev nad Buzetom so hodile po današnji glavni cesti mimo Sočerge, nad dolino reke Bračane, po štrpedskem klancu navzdol in se za Buzetom razkropile po vaseh in hišah. Potrebovale so 6-7 ur hoda. Pot do Motovunščine je bila nekoliko daljša, vodila pa je prek Pregarske planote, mimo Brezovice, Svete Lucije in Oprtalja, kjer so se spustile do Livad, prečkale reko Mirno in se razkropile po vaseh in zaselkih. Druge pa, npr. preprodajalke iz Koštabone, Krkavč in Puč, so hodile v neposredno soseščino, v Brda, Merišće, Krasico, Porta Porton in Šterno. »Moja mama Ana Grižon (1923-1997) je bila jajčarica in preprodajalka, ki je iz Trsta nosila robo, ki so jo naročili v Istri. Hodila je iz Krkavč čez reko Dragonjo, na Merišće, do Marušičev, preko Črncev, Martinčičev, Završja in v Grožnjan, največ v vasi okoli Grožnjana.« (66-letna upokojenka iz Krkavč, z. Jakomin Kocjančič). Iz Nove vasi in Svetega Petra pa so hodile zahodno od Buj proti Umagu, v Cahniće, Kršete, Vinelo, Sveto Marijo na Krasu in Juricane (Koštial, 1993, 50). Nekatere šavrinke so hodile še globlje v »dolenjo Istro ali Vlašijo« (vasi južno od Motovuna) vse do Pazina in Tinjana (Ledinek Lozej, 2017, 72), celo vse do Učke in Limskega kanala.

Na celotni krožni poti od doma do hrvaških vasi in zaselkov in nazaj v domačo vas ter do Trsta in domov so prehodile od 125 do 150 kilometrov. Na poti so bile dva do tri dni ne glede na letni čas in vremenske razmere. Ti kraji so bili oddaljeni od pomorskih in železniških prometnih povezav, zato so v osrednjo Istro hodile peš ali z oslom in se z jajci vračale domov. Z jerbasom – plenjerjem, v katerega so lahko naložile do tristo in več jajc so na pot večinoma hodile začetnice oziroma dekleta pred poroko, ki so tako finančno pomagale izvorni družini ali pa so si zaslužile za doto - balo. Tiste pa, ki so se resno lotile posla so imele osla – tovora, tovorića, na katerega so naložile v platneno vrečo – bisago do 1000 jajc. Šavrinke, ki so bile iznajdljive in podjetne, so bile tudi iskane neveste. »Pridne Šavrinke smo si osla in bisage pripeljale v zakon. To je bilo takrat zelo imenitno. Imeti osla, bisage, plenjer in to šavrinsko obrt je pomenilo toliko, kot danes imeti mercedes.« (Franca, 1992, 50)

Proti Trstu so se odpravile še isti dan, ko so prišle domov iz hrvaške Istre, večinoma že v nočnih urah.

Slika 11: Šavrinka , juca - Krkavče, Juca Rena v ljudski noši, ok. 1960, fototeka PMK

2.6. Žena iz Istre - šavrinka

Na prelomu 19. v 20. stoletje so trgovke, in na splošno ženske v istrskem zaledju, nosile še tradicionalno nošo, kar izpričuje tudi enih najstarejših fotografij iz leta 1890 s pripisom Šavrinka (Koparšćina), ki je del Zbirke fotografij Oddelka za etnologijo pri Hrvaški akademiji znanosti in umetnosti. Fotografija izpričuje tedanji oblačilni videz in elemente ženske tradicionalne noše, ki jo v osnovi sestavljajo: srajca, kamižot, rokavci, predpasnik, okrasni trak, peča, nogavice, čevlji. Srajca s koničastim vratnim izrezom je bila izdelana iz belega platna ali bombaža, rokavi so bili okrašeni z vezeno progo (rdečo ali črno) in vstavljeno belo čipko, rokavni zavihek je prav tako bil okrašen z vezenino v tehniki šivane čipke. To netajlirano srajčno oblačilo ima precej srednjeveških potez in je značilno za celoten Mediteran. Preko srajce so oblekle tudi dva kamižota - spodnje in zgornje brezrokavno oblačilo, krojeno iz belega, rjavega ali črnega platnenega ali bombažnega blaga (za poroko iz svile), spredaj po vsej dolžini prerezano; v ramenih široko krojeno in kot srajca z značilnim klinastim vstavkom in vezeninskim okrasjem razporejenim v progah na hrbtnem in prsnem delu. Značilnost belih kamižotov je drobno ročno gubanje. Rokavci so vzorčasto pleteni iz bombažne niti. Predpasnik - traversa je bil enobarven ali vzorčasti, zavezoval se je z dvema trakovoma; nosile so ga vrh kamižota, ohranil se je tudi potem, ko so ženske že opustile tradicionalno nošo. Zlasti mlajše so si ob nedeljah in praznikih, ko so šle k maši, privezovale k predpasniku še okrasni trak, v pentljo zavezan svilen trak različnih barv. Ruta – peča, fečou je bila kvadratno krojena iz belega bombažnega ali lanenega platna, vezena z belo vezenino. Istranke so jo na glavi zavezovale na »roglje«. Pražnja peča je bila poškrobljena, da so roglji štrleli levo in desno. Pokrivanje s pečo so ženske opustile hkrati s tradicionalno nošo; nato so se pokrivale s svileno in večinoma vzorčasto ruto. Pečo so si ogrinjale tudi preko ramen. Tiste, ki so sledile modernejšemu oblačenju, pa so si ogrnile kvadratasto ruto z resicami ali pa progasto podolgovato ruto. Nogavice – kucete so bile konec 19. stoletja še doma pletene, pražnje so bile iz bele bombažne niti, vsakdanje pa volnene. Bombažne nogavice se sprva niso privezovale pod kolenom, zato so nagubano sedale na stopalo in so jih zato imenovali tudi hlače ali zbirance. Čevlji - postoli, sprva so tako kot moški nosile opanke, nato pa nizke čevlje. Mnoge so hodile bose, včasih so si noge le omotale v kakšne cunje. Konec 19. stoletja se pojavi tudi na podeželju spodnje krilo pod vplivom mestne mode; nosile so ga pod srajco z rokavi, kasneje pa pod krilom na pas; okrašeno je bilo z belo vezenino ali čipko in naborki, spodnje hlače - mudante pa se na podeželju uveljavijo šele po prvi svetovni vojni. Tako kot njihovi pripomočki (bisage, košare, borše ipd.), so bile trgovke tudi same v opranih oblačilih, umite in počesane in po svetu niso hodile umazane in zanemarjene.

Slika 12: HAZU - Šavrinka (Koprščina), 1890, avtor J. Ptašinsky, HAZU

V prvi tretjini 20. stoletja pa so žensko istrsko nošo oblekle le še ob le še ob posebnih priložnostih – za ples na vaškem opasilu / žegnanju ali pa ob nekaterih drugih cerkvenih in posvetnih prireditvah. Sčasoma so tradicionalno nošo zamenjala vsakdanja delovna

oblačila, in sicer: dolgo krilo na pas – kotla iz temnejšega sivega, plavega, zelenega ali črnega blaga, zgoraj priležna jopa - komeš, ki je lahko bila iz enakega blaga kot krilo ali pa drugačnega; lahko tudi enodelna obleka iz volnenega ali bombažnega blaga; mlajše so nosile tudi svetlejše in vzorčaste bluze; predpasnik - traversa (raznih barv, včasih tudi dva: spodnji je bil lepši, boljši, zgornji za »bolj umazana dela«); naglavna ruta – fečou, zavezana na zatilju; volnene pletene nogavice in čevlji.

Slika 13: ČEŽARANKE, SEM - Tri 70-letne Čežaranke, 1949, fototeka SEM

»Pobiranju jajc in tej naši trgovini smo rekli kar šavrinska obrt. Vsaka Šavrinka je to obrt, preden je onemogla, predala hčerki, snahi, tudi vnukinji. To pomeni, da jo je peljala k ljudem, ki so bili dobri z njo vsa desetletja njenega tavanja po Istri, in jo je seznanila z vsemi vasmi in zaselki, kjer je imela svoje ljudi. Tako se je izročila »dediščina«. (Franca, 1992, 50)

S šavrinsko obrtjo so se začela dekleta ukvarjati že zelo mlada, dvanajst do štirinajst let stara, zlasti v družinah, kjer je bila stiska zelo velika. Obrt so večinoma prevzele od matere, none, tašče ali kakšne druge sorodnice, ki

so jih spoznale s svojimi strankami, jim pokazale pot in jih naučile trdo glihat in pošteno plačat. Starejše Šavrinke so nam spotoma dajale napotke. Govorile so nam, kako se naj obnašamo z ljudmi. »Kar ne kupimo, pošteno plačamo!« Zažugale so nam: »Trdo glihat, pošteno plačat!« (Franca, 1990, 3)

Vsaka je imela svoje vasi, zaselke in hiše, v katere je tedensko zahajala in kjer so jo čakala jajca (Ledinek Lozej, 2017, 73). Tako so si na razpotjih puščale dogovorjena znamenja – sinjade, s katerimi so si sporočale, v katero smer so šle. Ker so bile na poti vsaj dva do tri dni, so tudi prespale pri »svojih gospodinjah«, v glavnem na seniku ali v hlevu, v katerem se je na noč lahko znašlo tudi deset trgovk. Tista, ki je imela osla, ga je pustila v hlevu pri štalarju in zgodaj zjutraj šla s culo ali jerbasom pobirat jajca po okoliških vaseh in zaselkih. Nekatere so več kot deset let nabavljale jajca pri istih gospodinjah in se potegovale za njihovo naklonjenost, saj je povpraševanje pogosto presegalo ponudbo. Domačini so jih običajno lepo sprejemali in spoštovali, dali so jim hrano in prenočišče, one pa so jim jajca plačevale bodisi z denarjem bodisi s proizvodi in izdelki, ki so jih prinesle iz Trsta, kot: sukanec, rute, platno, predpasnike, milo, sodo, petrolej, sponke, gumbe, glavnike, igle, žlice, riž, testenine, sladkor, sol, poper, tobak, cigarete, pa tudi rabljena oblačila in posodo. Dejansko je potekala blagovna menjava oziroma so bila jajca plačilno sredstvo. »V zameno so nam dali, kar so imeli. Le redko so plačali z lirami« (Franca, 1992, 49). Ker pa je bila revščina v hrvaški Istri še večja kot pod Kraškim robom, so jim Šavrinke pustile blago tudi tudi na up – na kredenco. »… kjer so dobivale šavrinke jajca, kjer sta se tolažili dve revščini, ena hujša od druge, in kjer so šavrinke dobivale poleg jajc tudi košček srca.« (Tomšič, 1986, 30)

Domov so se vračale po dveh, treh dneh zbiranja jajc. Z Motovunščine so se sešle na Livadah in se nato ustavile in okrepčale v Sveti Luciji, z Buzetske strani pa so se ustavile in okrepčale na Štrpedu. Nekatere šavrinke so med hojo pletle, tako da je posameznica spletla med potjo par ali dva nogavic. Jajca so tovorili tudi moški Šavrini in je bilo med potjo lahko precej živahno, ko so si pripovedovali zgodbe, se šalili, zbadali in tudi peli, sploh če so bile bisage polne jajc in se je obetal dober zaslužek.

Matere, ki so bile odsotne nekaj dni, so doma nestrpno čakali, zlasti otroci, saj so vedeli, da jim bodo prinesle priboljške ali vsaj kaj za pod zob. Iz Istre so običajno prinesle kar so dobile pri družinah, ki so jih tudi prenočile in nahranile. Za domače so spravile koščke kruha, sir, orehe, jabolka, tudi kakšno »klobasico ali špeh«. Trgovkam, ki so otroke puščale doma so le-te varovale matere, tašče, svakinje ali pa tudi možje in najstarejši otroci V razširjenih in sestavljenih družinah so si delo organizirale tako, da so se žene izmenjavale pri kmetijskih in gospodinjskih opravilih ter trgovanju ali pa so si delo razdelile.

Proti Trstu so se pogosto odpravile še isto noč ali zgodaj zjutraj. Peš, z oslom, z vlakom ali nekatere tudi z barko. Druženje žensk v Istri je bilo dragoceno, saj so si izmenjevale tudi izkušnje, novice ter sklepale prijateljstva. Med šavrinkami sta vladali solidarnost in medsebojna pomoč. To je bilo še posebej očitno v medvojnem obdobju, ko je bila trgovina z Italijo omejena, njihovo dejavnost pa so ovirale prepovedi na meji.

Slika 14: VLAK - Odhod prodajalk na vlak Koper - Trst, okoli l. 1910, fototeka PMK; Porečanka, proga med Izolo in Koprom okoli 1910, fototeka PMK

2.7. Jerbasi in druga transportna sredstva

Šavrinka, ki je imela osla, je bila nekaj več kot druge. (Tomšič,1986, 32)

Šavrinke so jajca in druge pridelke tovorile v jerbasu – plenjerj, plenjirj, prénier (beneški izraz), okrogli pleteni košari z ravnim dnom in dvema ročajema, ki je bil v rabi za nošnjo na glavi. Na glavo so najprej položile svitek, v obliki obroča narejeno blazinico iz platna ali trakov, napolnjeno z volnenim predivom ali koščki blaga, opleteno z volno ali s trakovi iz blaga (SEL, 192, 597). Roke so običajno dale na boke in tako držale ravnotežje, saj je bila teža na glavi velika.

»Kadar so nosile prenier na glavi, so stopale ravno, kakor manekenke.« (Jakomin, 1987, 81).

Tiste, ki so imele osliča, továrića, so jajca zlagale v bele, čiste platnene bisage, ki so jih obešale na osedlanega osla – na bašto. Na dno bisage so najprej naložile slamo, da je nastala trda podlaga, nato so zlagale vrsto slame, vrsto jajc, pa spet vrsto slame itd., naokoli so obložile tudi s slamo, da so bila jajca varna pred udarci. V bisago so zložile tudi tisoč in več jajc.

Zbrana jajca so preštevale, z desnico po tri, z levico po dve, jih zložile v jerbas plenjer ali v s slamo obložene bisage - platnene vreče, ki so jih pritrdile na oslovsko sedlo »bašto« (Ivetac, 1990, 102-103; Ledinek in Rogelja, 1997, 136; 2000, 86-90; Funa, 2005, 38-39; Ledinek Lozej, 2014, 49-51). Ob povratku iz Istre so doma jajca zložile po velikosti. Proti Trstu so se od doma odpravile zgodaj zjutraj ali še ponoči. Ob polnoči so se zbrale na koncu vasi in ob skupni molitvi rožnega venca, klepetanju in petju nadaljevale pot preko Osapske doline (Ledinek Lozej, 2017, 74), čez Mačkovlje in Dolino, ki je predstavljala najkrajšo pot do Trsta.

Slika 15: plenjer - Jerbas – plenjer, fototeka PMK

Slika 16: svitek - Svitek, fototeka PMK

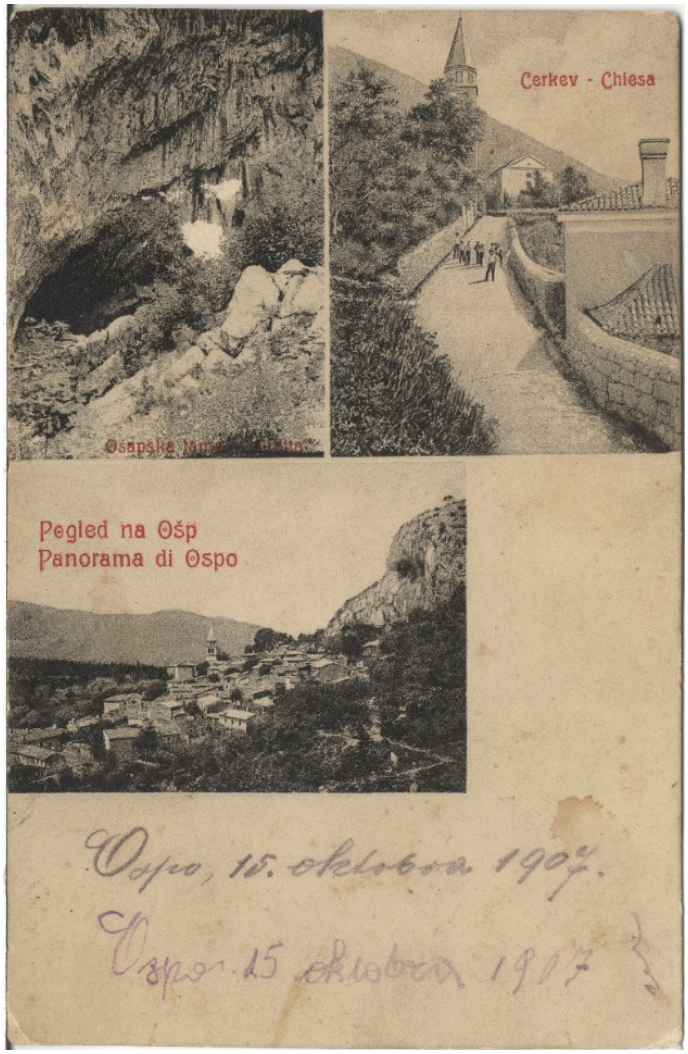

Slika 17: OSP, 1907 - Osp, razglednica iz l. 1907, fototeka PMK

»V zimskem času smo na oslih gnale, poleti smo nosile mleko in sadje. Pozneje barke, tudi po železnici. Več jih je šlo po morju. 5 ur smo hodile iz Marezig v Trst.« (TZ Marezige, z. Krmci, 1950, p. Ana Rodela)

Peš so potrebovale približno pet ur, pred vstopom v mesto pa so šle še skozi mestno carino dogano , kjer so pregledali vse, kar je šlo na mestne tržnice (Jakomin Kocjančič, 2017, 138), da ne bi bilo vmes kaj »sumljivega«. Tiste, ki so robo gnale na oslih, so le-te pustile v hlevih za osle, ki so bili tedaj na ulicah Tesi, Molino a Vento ali Bosco (Ledinek Lozej, 2017, 74). Preprodajalke iz zahodnejših severnoistrskih vasi (Boršt, Nova vas, Sveti Peter) pa so se v 30-ih letih 20. stoletja posluževale tudi parnika – vaporja, ki je šestkrat dnevno vozil v Trst, ki so od preloma 19. v 20. stoletje pa vse do konca druge svetovne vojne poleg tradicionalnih plovil pluli tudi parniki (Terčon, 2017, 95). Prek morja, ki je vse do leta 1954 povezovalo istrska obalna mesta Koper, Izolo in Piran s Trstom, so se spletale kulturne in politične vezi in po njem je tekel transport blaga in ljudi (Terčon, 2017, 93). Kot piše Marjan Tomšič v svojem romanu Šavrinke, so si le-te včasih privoščile tudi stroške za vožnjo s parnikom iz Kopra v Trst, ampak le ob praznikih in že na ladji so barantale z mestnimi trgovci.

Jajca so v Trstu prodajale na debelo ali na drobno. Na trgu so morale biti zelo zgodaj, tako so lahko jajca hitro prodale. Prodajnih mest je bilo več: pri kipu zlate Matere božje na Piazzi Garibaldi, pod pokrito mestno tržnico – Piazza coperta, Ponte Rosso, trg Sant' Andrea (Ravnik, 1996, 139), na trgu Impero, v magazzinu nad trgom Garibaldi (Ledinek Lozej, 2017, 74).

Nekatere jajčarice so imele stalne odjemalce kot pekarne, mlekarne in trgovine, kjer so lahko naenkrat prodale večjo količino. Prodale pa so jih tudi posrednicam ali mlekaricam, ki so jih z mlekom raznosile po hišah. V Trstu so se dobro glihale in če jajca niso šla dobro v promet, ker jih je bilo enostavno na trgu preveč, so zadnja jajca tudi poklonile ali pa zamenjale za kakšen bonbon in kakšno drugo drobnarijo, kot npr. kos mila.

Ko so jajca prodale, so nakupile blago, ki so jim ga naročile stranke v hrvaški Istri ali kar so potrebovali doma: petrolej, olje, sol, riž, moko milo, sukanec, platno idr., tudi kakšen priboljšek za otroke npr. bonbone, tobak, papirčke za tobak – kartafino, cvrte ribe in rogljičke kornete. Slednjih so se domači, zlasti otroci, še posebej razveselili.

Neporočene jajčarice so kupile kakšno malenkost zase. Nekaj denarja pa so morale prihraniti za nakup jajc, čemur so rekli kapital (Jakomin Kocjančič, 2017, 140). Na poti domov so se ustavile tudi v kakšni betoli, npr. v gostilni v Ospu in se okrepčale s kozarčkom vina, nato pa nadaljevale pot domov in si celo lahko privoščile zakinkati na osliču, saj je ta poznal pot domov.

Slika 18: Ponte rosso - Trst, Trg Rusi most / Ponterosso, fototeka PMK

2.8. Pričevanja in terenski zapisi

Izbrani terenski zapisi pričajo o materialni in duhovni dediščini, ki so jo dokumentirale t.i. terenske skupine med letom 1949 in 1954, ki so izvajale sistematična etnološka raziskovanja v slovenski Istri pod vodstvom etnologa dr. Borisa Orla iz Slovenskega etnografskega muzeja. Terenske zapise hrani Etnološki oddelek v Pokrajinskem muzeju Koper.

I. Osp, 1949, p. Jože Novak (pr' Čora), 72 let:

»Iz Čičarije, Istre so prihajali skozi našo vas v Trst. Čiči so gonili karbon na mazgih v Trst. Po 1-2 kv. Je nesel en mulc po 12 ur daleč v Trst. V torkih in petkih jih je šlo najmanj kakih 100-200 mazgov ali mul…To je bilo pred prvo svetovno vojno. Ženske so nosile v Trst seno na hrbtu iz tistih krajev (Lanišče, Slum, Brest, Mune, Račica, Rašporo). Pri nas so se ustavljali, ker je bila stara gostilna (Pri Novaku pok. Josipu, moj stari oče, rojen v Gabrovici). Neka stara žena – Čička- 45 let stara, Kati Čendak iz Razpora, je zadelo, da je imela poroditi dete. Na mah so se morale ustaviti vse skupaj (hodile skupaj po 3-10), to je bilo v Podpeči. Je porodila dete, je bil

sinček in točno ob 2 uri ponoči se je odpravila brez deteta z ostalimi ženami v Trst. Pri tej zgodi v Trstu so se ženice požurile domov. Mati dotičnega dečka, vračajoč se nazaj do Podpeči, mu je splela nogavice. Ko ga je videla, mu pokaže: »Dragi sinče, tu imaš nogavice!« To so pripovedovale nam Čičke in tudi ona sama.«

II. Osp, 1949, p. Ivan Cunja (pri Polinu), 75 let:

»… Cela Istra je šla skozi našo vas. Cesta v Trst najkrajša. Vsake vrste ljudi potovali, Čiči predvsem, dokler niso napravili ceste na Kastevc-Socerb-Dolina-Trst (vojaška cesta, Italijani so jo napravili po prvi svetovni vojni). Ženske nosile seno. Bisage. Gonili na oslih karbon, drva, na vozeh tudi. Gobe so nosili Čiči in Istrijani iz okolice Buzeta (gozd okoli Buzeta daje največ gob).«

III. Osp, 1949, p. Andrej Krašovec (Šic), 88 let:

»V starih časih so največ na oslih gonili v Trst na prodaj kruh. Kruh: bige, poletine ali poletinščce pa tudi hlebe. Imeli žaklje in bisage, s knene, notri so dale kruh. V Trstu so kupile žito (pozneje moko), so prišle iz Trsta, so doma očistile žito in pod noč so še v maln na Rižani in dale mlet. Celo noč so stale v malnu, zjutraj zmleto žito (moko) prignale na osličih domov. To je bilo še pred 60-70 leti. So vzele kraško žito, žito s Črnega morja itd. So mešale ta žita, da bi imele boljšo robo. Tedaj so merili v polnikih. Katerikrat niso mogle prodat kruha na »placi« (tri solde od prostora plačale), tedaj so nesli v botego spravit. Drugi dan ali tretji je kruh vzela. Pozneje moko kupovali v Trstu. Nesla tudi kako jajce v Trst, mleko, sadje (je bil posebej »plac«).«

IV. Socerb, 1949, p. Bolčič Josip (pr Jerišeta), 73 let:

»Tudi jajce, sir, pršut nosile v Trst. Pepeu so tudi gonile na osličkih, približno pred 30 leti, iz Doline ga je prišla iskat za »luh«, ki ga je gonila k sv. Ani v botego. Tudi jaz sem peljal večkrat voz pepela na Kalonkovc (pri sv. Ani) enemu gospodarju, ki je pepeu dajal trtam za »oprhlco« (kadar preveč cvete nevarnost grozdje popada, prenaglo raste, pepeu v zemljo okoli trte dali, to je povzročilo, da je grozdje zdravo in lepo. Kakšna je nesla tudi pepel v Trst, če ji je bilo naročeno. Mleko – prodaja začela pred 70 leti, tedaj ko so začeli imeti krave. Prej samo vole in osle in ovce. Konja tudi ni bilo.«

V. Babiči, 1950, p. Malnar in Babič Anton, 75 let:

»V Trst so hodile ženske z mlekom. Tudi črešnje nosile. Iz Boršta, Glema in Laborja nosile mleko v Babiče, od tu pa ženske v Trst. Sprva v plenjerjih, potem na osletih, nato, ko je bilo več mleka z vozovi v Koper, od koder z vaporjem v Trst. S plenjerji hodile v Trst – pred 70 leti, tedaj še ni bilo vaporja, potem vapor, šle z njim. Sadje: črešnje, hruške, grah, fižol – vse to prodajali v Trst. Tudi v Koper. Črešnje v Udine(?). Redič malo prodajali. Pomidore. Drvo in seno smo večkrat kupili, malo smo to prodali. Travnikov malo tod. Ko sejejo deteljo, malo boljše. Furlani so hodili kupovat osle, vino so hodili kupovat iz Trsta (Milje). Največ vina se je zvozilo v Milje. Na semlje prišli Furlani (v Marezige). Pod fašistično Italijo kupovali odpadle ženske lase, kakšna je prodala svoje kite, odrezala. Italijani so kupovali. Rezijani so govorili, da iz tega napravijo nove kite za ženske, ki jim manjkajo radi bolezni lasje. V Kopru prodajala lonce neka Kranjica (botego imela). Vsa lesena roba prišla iz

Kranjskega v Koper, kjer smo kupovali. – Furlanke so prodajale v košarah na hrbtu »špine« od lesa za sode (pipe stare sorte iz dveh kosov). »Koncurli« hodili iz Rezije. Do zadnje vojske so hodili. Po hišah so spali, v seni, v štali. – Furlani in iz Istre hodili delat po hišah plenjerje. Sam je imel beko iz vrbe. – Brusit hodili Furlani in Rezijani (Furlani iz Rezije). Iz Topolovca hodili orat, sploh delat v okolico Trsta. – Iz Rojcev nesel en mož 24 bokalov mleka v Trst (tri bota počivat)…«

VI. Krkavče, 1954, p. Grižon Marija, 62 let: (ankedota)

»Riti pozlatiti«

»Neki mož je nesel jajca v Trst. Nesel je na glavi poln jerbas jajc. Korajžno jo je mahal proti Trstu in premišljeval, kako jih bo prodal. Dohiti ga neka ženska, ki je šla tudi proti mestu. Še preden pride do njega, mu reče: "Vi mož, vidite, ki vam je videt jajca!" Mož se hitro upogne in si pogleda pod trebuh. Pozabil je, da nosi jajca in ko se je upognil, so mu zdrknila vsa jajca na tla in se vsa pobila. Mož je bil v zadregi in vedel kaj naj bi počel. Sposodi si velik lonec in vsa pobita jajca pospravi v ta lonec. In potem je lonec poln razbitih jajc nesel v Trst. Ko je prišel v mesto je vpil po tržaških ulicah: "riti pozlatiti, riti pozlatiti!" Vprašali so ga, da kaj je to, on jim je začudeno govoril, da kaj niso nikdar videli tako snov. Vneto jim je razlagal za kaj je to. Nekatere ženske so hitro kupile, seveda drago plačale in si namazale zadnjice. Prodajalec se je presrečen vračal proti domu, ker je dobro prodal pobita jajca. Naenkrat ga dohiti bogat gospod, ki je jahal na konju in ga je vprašal, če videl tistega, ki prodaja tisto zdravilo. Prebrisani Istran je rekel, da ga pozna, da je že dosti pred njim proti domu. Gospod mu je ponudil konja, da naj ga pripelje k njemu. Istran je zajahal konja in s konjem pridrvel domov. Tisti gospod še zdaj čaka pri Trstu.«

VII. Krkavče, 1954, p. Pribac Katerina, 67 let: (ankedota)

»Nekoč v Kopru, v času "madre patrie", je Pribac Katerina prignala nekaj sadja na osličku na prodaj. Neki gorečnež ji ni hotel pomagati in se je zadrl nanjo: "Brutta schiava!" Katerina pa mu odvrne: "E, signor, voi siete schiavo che sapete una sola lingua come cul che caga!" Nato pa je vzela paradižnike in ga vsega namazala, da so se mu vsi ljudje smejali.«

VIII. Ana Feran (1926-2011), iz razstave Istranke, potovke, Šavrinke, 2023:

Pripovedovala je, da je v Trstu prodajala že njena nona, ki je po kmetijah v hrvaški Istri zbirala jajca. V soboto je s 400 do 500 jajci odpotovala v Trst in jih prodala po hišah rednim strankam: »Ustala je ob eni uri po polnoči. Bašto in vreče je hitla gor na mušo in šla za Kopr. Skrgala je te bisage in dala jajca v plenjer in šla na vapor. Še pod Avstrijo.« Takrat je bila edina jajčarica iz Sv. Petra.

Njena hčerka Ana Pištan, poročena Marinac, je domače pridelke prodajala le v Piranu. Morda zato, ker je rodila 14 otrok, od katerih jih šest ni dočakalo leta starosti. V Trstu je krompir, česen in predvsem češnje prodajal njen mož, ki je v prodajo uvedel tudi najstarejšo hčerko Ano. Ana je šla z njim prvič v Trst pri devetih letih, kmalu pa tudi sama. Rada je prodajala. »Bilo je barantanja, prošnje, prepričevanja.« Od doma je šla popoldan z osličkom in običajno še z vozom do Sečovelj. Od tam je eden od vaščanov odpeljal domov prazen voz, ona pa se je s pridelkom vkrcala na manjšo barko Piccola Nerina. Ko je zvečer priplula v Trst, so pridelke

prevzeli fakini in jih odpeljali na tržnico Campo marzio. Sama pa je z drugimi prodajalci prespala na barki in naslednje jutro odšla na tržnico. Tja so prišli venderigoli – kupci, ki so imeli v mestu botegine – majhne prodajalne. Ko je vse oddala, je morala pohiteti po plačila do prodajaln, da se je lahko že opoldan vkrcala na vapor – parnik, ki je odplul do Kopra.

Lastne pridelke je v Trstu prodajala tudi po vojni in tudi še potem, ko se je leta 1947 poročila z Joakimom Feranom iz premožne družine v domači vasi. Takrat ji je bilo lažje, ker se je vozila z avtobusom iz Nove vasi, pozneje iz Sv. Petra. Prodajala je predvsem česen, ki je imel visoko ceno. A tudi čebulo, sadje, olje, vino, žganje … in celo beke. Ker je hitro prodala in takoj dobila plačilo, se je zaposlila še pri tržaških družinah. Dopoldan je opravljala gospodinjska dela pri eni družini, popoldan pri drugi. Kakor je povedala s ponosom, so jo ponekod sprejeli kot del družine. Sprva je v Trstu prespala, pozneje pa se je vračala z zadnjim avtobusom do Kopra, kjer je prestopila. Takrat je v Trstu delalo veliko Istrank, med katerimi si je našla prijateljice. Včasih je s seboj vzela tudi enega od petih otrok, da je lahko čez mejo nesla več. Delo v Trstu je morala prekiniti leta 1953, ko so zaprli blok – mejni prehod. Še nekaj časa je ostala doma zaradi otrok. Nato pa je delala do svojega 72 leta. Pred poroko in po njej je sezonske pridelke enkrat do dvakrat tedensko prodajala tudi na stojnicah v Piranu. Sprva je odhajala z vozom ali le z mušo – oslico do Lucije ter naprej s tramvajem, pozneje pa z avtobusom iz Dragonje.

Od otroštva je bila navajena trdega dela. Prva je vstajala tudi v dnevih, ko je ostala doma. Pomolzla je krave, oddala mleko, okopavala sadike, nahranila živino, poskrbela za otroke in opravila gospodinjska dela. Ker ni imela redne službe in si je sama razporeja delo, se ji je zdelo, da je bolj svobodna. K temu občutku so pripomogli tudi lasten zaslužek in stik s svetom, ki ji je postal domač. Na poti je širila poznanstva in svoja obzorja. Z zaslužkom in dobrinami, ki jih ni bilo mogoče dobiti v domačih krajih, pa je pomembno prispevala k preživetju družine, njeni blaginji ter hitrejšemu uvajanju novosti v način življenja in dela na kmetiji.

IX. Nova vas, p. Aljoša Pucer, 2025:

Moja nona, Lidija Pucer (1929 - 2022), dekliški priimek tudi Pucer, je vedno rekla, da so jim »šavrinkice« rekli v Istri. Do leta 1938/39 je iz vasi hodila pobirat jajca soseda Ančka Katca (Ana Grižon 1901-1969), ki je v poklic vpeljevala mlade pupe. Tudi mojo nono Lidijo, ki je začela hoditi, ko je imela osem let, skupaj še s sovaščanko Ano Gorela (1930 - 2023). Avrelija Katca Ančkina hči mi je povedala, da so šle po glavni cesti, ki tudi danes pelje za Bulje – Buje. Hodile so peš s plenjerjem na glavi do Juricanov, Materade, Zakinj in do morja - do San Lorenza - Lovrečice. Nona je bila mikena in plenjer je bil težek. Tokalo jo je it po Istri. Pobirale so jajca, kakuše, perfino ćenico. Poleg njih treh je hodila v Istro tudi Ančka Kapeluca (Ana Gazič, rojena Viler, iz Koštabone), ki je hodila nekje do poznih 60.ih prodajat pridelke in drugo v Buje.

Ančka Katca je imela tudi hčer, ki je hodila z njo in se je potem tudi poročila v Zakinje. Iz Krkavč je hodila tudi Marija Žvab Juca, ki so jo imenovali tudi »teta Štriga«. Hodila je oblečena v noši z belo mušo, čez Dramec na Bujščino. Vračala se je pozno v noč s puno mušo jejc, živeh kokuši in dindijotu. Nona je potem hodila prodajat tudi na plac robo – zelenjavo idr. Po vojni ni več hodila. Druge niso hodile oblečene v nošo. V Istri so jim djali: »Šavrinkice, zakantajte eno. Ćemo vam dat komadić hrüha!« So zakantale kar so znale magari eno » od cerkve«. Nona ni hodila v Trst, tja je nosila soseda Ančka Katca ali nonina mati. V Trstu so kupile, kar se je rabilo, npr. sukanec - en sveženj konca (kolikor je razteg rok), za kar je dobila eno jajce. Kupile so tudi petrolej, žajfo, platno, kar so naročili dol v Istri, tudi drugo robo, ki so jo plačali tudi s ćenico, ali z živme kokušme

in dindijote ne z jajci. Nona je pravila, da je prinesla v plenjerju na glavi tudi 30 kg ćenice, ki so jo zmleli in moko rabili doma, niso je prodali. Nona ni dosti govorila o tistih časih. Sicer so takrat nosili prodajat v Trst tudi tisto, kar so pridelali doma še najraje pa so kupovali regrad, grandačel, škuršico, koromač…V Trstu pa so za domačo rabo si kupili kašno ringo slano, bakala ali kašno napol gnjilo narančo rubo ki je koštala malo. Pravila je, da so po vojski s kamionom se peljali v Trst delat mitinge. Enkrat je šla z njimi tudi nonina mama (Ančka Puška), da ji ni bilo treba peš s plenjerjem na glavi. Na Corso Italia so kričali na njih ščavi, ščavi in metali v njih razne stvari. Nonino mamo pa so jo »stukli« in poteptali vse kar je nesla v plenjerju. Nosili pa so prodajat predvsem v Piran in Buje.

V vasi niso imenovali jajčaric šavrinke in je nona pravila, da dokler ni prišla dol v Istro »ni znala, da so šavrinkice«. Nono Bepić je djal: »Ma sam bil dol v Kopri, ma znaš, da šrajajo po slovensko, ma ne prav tako kot mi.« Niso znali za Šavrine.

X. Krkavče, p. Ondina Reja, 2025:

Iz Krkavč so hodile jajčarice do Bujščine in Brtonigle, medtem ko so krušarice hodile tudi do Novigrada. Moja mama Ana Grižon (1923-1997) je bila jajčarica in preprodajalka, ki je iz Trsta nosila robo, ki so jo naročili v Istri. Hodila je iz Krkavč čez reko Dragonjo, na Merišće, do Marušičev, preko Črncev, Martinčičev, Završja in v Grožnjan, največ v vasi okoli Grožnjana. Jajca je nosila v plenjerju, potem na muši. Začela je hoditi že kot otrok s svojo nono, še v 60-ih letih 20. stoletja je hodila. Potekala je blagovna menjava, za robo ki so jo prinesle iz Trsta so dobile jajca, pa tudi pšenico, frmenton, špeh in so to nesle domov. Ni se smelo, ker je bil to šverc. Enkrat je bila s sosedo in njeno mamo in so na muši imele vse tri vreče. Financar jih je ustavil in ko jih je peljal na zaslišanje v Grožnjan, je mama ker je poznala družino, spotoma iz muše vrgla dve vreči v hišo. In se je čudil, kje so ostale vreče, ki jih je videl na muši. Ker so trdile, da ne vejo, jih je potem spustil. V Kopru je bila na Titovem trgu tudi zaprta še z drugimi 2-3 dni, ko so enega v Šmarjah ubili in ko so truplo pripeljali dol, so jih spustili. Še v času Jugoslavije je bila tudi večkrat pri sodniku za prekrške, ker je preprodajala in je vedno rekla »Jaz nisem nikoli plačala«. Kdo je plačal globo pa ni vedela. To mi je vedno ponavljala.

2.9. Zaključne besede

Od konca 19. stoletja do konca druge svetovne vojne se je na območju bivšega koprskega zaledja razvila t.i. šavrinska obrt - jajčarstvo. Dejavnost, s katero so se ukvarjale predvsem ženske, ki so jih po ustnem izročilu v osrednji Istri imenovali šavrinke. Danes jajčaric ni več, v nekem simbolnem smislu pa se je predstava o šavrinkah kot trgovkah z jajci ohranila vse do danes in lahko rečemo, da je romantizirana podoba šavrinke postala neformalna blagovna znamka Istre. Tako lahko v obalnih mestih kupimo glinene skulpture, razglednice ali platnene lutke šavrink (Ledinek, Rogelja, 2000, 5); počitnikujemo lahko v hiškah, ki nas s svojo opremo in predmeti popeljejo v čas šavrink; lahko gremo na izlet po poteh šavrink (Ledinek, Rogelja, 2000, 5) ali nakupujemo v trgovini Šavrinka … Na turističnih prireditvah potekajo prikazi delovnih šeg in igrani prizori Šavrinov in Šavrink, s katerimi društva in lokalne skupnosti oživljajo stare običaje (Ledinek, Rogelja, 2000, 5), ki so večinoma predstavljeni s ciljem promocije kraja in regije, kar naj bi pritegnilo čim večjo množico obiskovalcev.

Slika 19: Nova vas, odprtje Hiše od Kapeluce l. 2005, fototeka PMK

2.10. Seznam virov

Baskar, Bojan (2002). Med regionalizacijo in nacionalizacijo: iznajdba šavrinske identitete. Koper: Annales. Ser.hist.social 12/2002 -1, 128.

Brumen, Borut (2000). Sv.peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana: Založba /*cf., Oranžna zbirka.

Darovec, Darko (1992). Pregled zgodovine Istre. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice.

Darovec, Darko (2009). Kratka zgodovina Istre. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Univerza na Primorskem, ZRS Koper, Fakulteta za humanistične študije Koper.

Dukovski, Darko (1997): Svi svjetovi istarski ili još-ne-povijest Istre prve polovice XX. Stoljeća. Pula: C.A.S.H. Histria Croatica.

Edinost, 3. marec 1880, letnik 5, št. 9, Trst.

Funa, Katja (2005) Vloga šavrinke pri oblikovanju šavrinske identitete. Diplomsko delo. Ljubljanja: UL, FDV, str. 36.

Funa, Katja (2005). Vloga šavrinke pri oblikovanju šavrinske identitete. Diplomsko delo. Ljubljana: UL, FDV, 57-58.

Franca, Marija (1990). Šavrinske zgodbe I. Koper: Fontana.

Franca, Marija (1992). Šavrinske zgodbe II. Koper: Fontana.

Franca, Marija (1995). Šavrinske zgodbe III. Koper: Fontana.

Hrženjak, Majda (2007). Nevidno delo. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Ivetac, Just (1989) »Goniči i Šavrinke«, str. 101–103. V: Franina i Jurina, kalendar 1990. Edicija Libar od Grozda, str. 102-103.

Jakomin, Dušan (1987). Škedenjska krušarca. Trst: Dom Jakoba Ukmarja, 81.

Jakomin Kocjančič, Tanja (2017). »Si južinala ča, Šavrinkica?« Šavrinke med stvarnostjo in mitom. V: Celestina, I. in Todorović, S.: Šavrinka. Koper: Libris, 129 – 145.

Ledinek Lozej, Špela (2017): Preprodajalke med osrednjo Istro in obalnimi mesti. V: Celestina, I. in Todorović, S.: Šavrinka. Koper: Libris, 67 – 77.

Ledinek, Špela in Rogelja, Nataša (2000): Potepanja po poteh Šavrinke Marije: Ljubljana: Knjižnica glasnika Slovenskega etnološkega društva 32.

Makarovič, Gorazd (2002). O vsebinah sintagme »žensko delo«, Etnolog, letnik 12, št. 1, 63 -80.

Orehovec, Martina (1997). Delo Istrank v Trstu. Ljubljana: Etnolog 58 (7): 115–129.

Škabar Tanja (2007): Ekonomska samostojnost žensk kot sredstvo pridobivanja moči žensk. Ljubljana: UL FDV.

Ravnik, Mojca (1996): Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri. Ljubljana: ZRC SAZU; Koper: /Založba/ Lipa.

Rožac Darovec, Vida (2006): Tihotapstvo Istrank v 20. stoletju v kontekstu njihovih življenjskih zgodb. Koper: Annales, Ser. Hist. Soc. 16,2006, 57 – 68.

Rožac Darovec, Vida (2006): Tihotapstvo Istrank v 20. stoletju v kontekstu njihovih življenjskih zgodb. Annales. Series historia et sociologia, letnik 16, številka 1, 57-68. /Vol. 16, no. 1, p. 57–68.

Rutar, Simon (1896). Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Prirodoznanski, statistični, kulturni in zgodovinski opis. Ljubljana: Matica slovenska.

Slovenski etnološki leksikon (2004). Ljubljana: Mladinska knjiga, 192, 597.

Škabar, Tanja (2007). Ekonomska samostojnost žensk kot sredstvo pridobivanja moči žensk (magistrsko delo). Ljubljana: UL FDV, 2007.

Terčon, Nadja Trsta : (1850-1918). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera", 2004. 236 str., ilustr. Knjižnica Annales Majora.

TERČON, Nadja. Usidrali smo se na morje : vzpostavitev slovenskega pomorstva 1945-1958. Piran; = Pirano: Pomorski muzej - Museo del mare "Sergej Mašera", 2015.

TERČON, Nadja. "To so bile babe" : Šavrinke kot udeleženke maloobalnega potniškega prometa in pomorskih dejavnosti. V: CELESTINA, Ingrid (ur.), TODOROVIĆ, Suzana (ur.). Šavrinka. 1. izd. Koper: Libris, 2017. Str. 79-127.

Titl, Julij. Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju, 1965, 75.

Titl, Julij (1965): Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper: /Založba/ Lipa.

Tomšič, Marjan (1986). Šavrinke. Ljubljana: ČZP Kmečki glas, 32.

Verginella, Marta (2003). O nevidni ženski delovni sili. Ljubljana: Delta, letnik 9, št. 3-4.

Verginella, Marta (2006). Ženska obrobja. Ljubljana: Delta.

Zupančič, Jernej (2003): Čezmejne dnevne delovne migracije v Slovenskem obmejnem prostoru. Razprave in gradivo (43): 68−111.

Žitko, Salvator (2017): Slovenska Istra in njen šavrinski predel na prelomu med 19. in 20. stoletjem. V: Celestina, I. in Todorović, S.: Šavrinka. Koper: Libris, 13−53.

Žitko, Salvator (2021): Istra in Trst pod stoletno avstrijsko vladavino. V: Guštin, M. in Žitko, S.: Slovenska Istra 2, Zgodovina in družba. Ljubljana: Slovenska matica; Koper: Libris, 121−164.

Žitko, Salvator (2021): Od italijanske zasedbe do začetka druge svetovne vojne. V: Guštin, M. in Žitko, S.: Slovenska Istra 2, Zgodovina in družba. Ljubljana: Slovenska matica; Koper: Libris, 165−242.

Spletni viri:

SSKJ: https://fran.si/iskanje?View=1&Query=%c5%a1avrinka

Koštial,Rožana(1990). https://library.foi.hr/pdf/web/viewercf.php?B=1&sifra=S02017&god=1993&broj=00053#page=48&zoom=auto,-221,132

https://library.foi.hr/dbook/cas.php?B=1&item=S02017&godina=1993&broj=00053

Pričevanja: podatke hrani avtorica prispevka

Iz razstave »Istranke, potovke, Šavrinke«, PMK 2023: 66-letna upokojenka iz Krkavč; 94-letna gospodinja z vasi, z. T. Jakomin Kocjančič

Aljoša Pucer, Nova vas

Ondina Reja, Krkavče

Sv. Peter, Ana Feran, iz razstave Istranke, potovke, Šavrinke, z. B.Marinac

Terenski zapisi (TZ), hrani Pokrajinski muzej Koper:

TZ Babiči, zv. 3, str. 33-36, z. B. Orel, 1950; p. Malnar, Babič Anton, 75 let,

TZ Krkavče, zv. 22/25, 1954, z. Krašovec Lucijan, p. Grižon Marija, 62 let,

TZ Krkavče, 1954, p. Pribac Katerina, 67 let,

TZ Marezige (zaselek Krmci), zv. 1, str. 10, z. B. Orel, 1950, p. Rodela Ana (pri Ločanu) 74 let,

TZ Osp, zv.5, str. 4/5, 1949 z. B. Orel, p. Jože Novak (pr' Čora) 72 let,

TZ Osp, zv. 5, str. 32/33, 1949, z. B. Orel, p. Ivan Cunja (pri Polinu) 75 let,

TZ Osp, zv. 4, str. 19/20, 1949, z. B. Orel, p: Andrej Krašovec (Šic), 88 let,

TZ Socerb, zv. 6, str. 10/11, 1949, z. B. Orel, Bolčič Josip (pr' Jerišeta), 73 let,

TZ Padna, 1953, p. Grižon Anton (74).

2.9. Seznam fotografij

Slika 1: Koper, Via Gian Rinaldo Carli, danes Župančičeva ulica, fototeka PMK
Slika 2: Koper, prodajalke ob vodnjaku, Prešernov trg, fototeka PMK; Istranke ob vodnjaku, fototeka MKI
Slika 3: Istranke na poti iz Pirana, MKI
Slika 4: Pomol in parnik Sveti Just v Kopru, 1913, fototeka PMK
Slika 5: Koper, kmetice v mestu, fototeka MKI
Slika 6: Dekani, gorišče z napo, 1949, fototeka SEM
Slika 7: Prodajalke jajc, Trst (1926), avtor V. Pilon, fototeka SEM
Slika 8: Prodajalke kruha, Trst (1926), avtor V. Pilon, fototeka SEM
Slika 9: Labor, Marija Flego na oslici - muši, 1950, avtor B. Orel, fototeka SEM
Slika 10: Zemljevid
Slika 11: Krkavče, Juca Rena v ljudski noši, ok. 1960, fototeka PMK
Slika 12: Šavrinka (Koprščina), 1890, avtor J. Ptašinsky, HAZU
Slika 13: Tri 70-letne Čežaranke, 1949, fototeka SEM
Slika 14: Odhod prodajalk na vlak Koper - Trst, okoli l. 1910, fototeka PMK; Porečanka, proga med Izolo in Koprom okoli 1910, fototeka PMK
Slika 15: Jerbas – plenjer, fototeka PMK
Slika 16: Svitek, fototeka PMK
Slika 17: Osp, razglednica iz l. 1907, fototeka PMK
Slika 18: Trst, Trg Rusi most / Ponterosso, fototeka PMK
Slika 19: Nova vas, odprtje Hiše od Kapeluce l.2005, fototeka PMK

3. HODIŠ, DOKLER PAČ ZMOREŠ... ETNOGRAFSKA ŠTUDIJA O ŠAVRINKAH

Avtorici: Dr. sc. Duga Mavrinac, Nikolina Rusac

3.1. Uvod

Raziskovanje trgovine in gibanja Šavrink na območju hrvaškega dela Istre v tretjem desetletju enaindvajsetega stoletja je zahteven podvig iz več razlogov. Slovenski kontekst je to žensko ekonomsko dejavnost literarno upodobil in zabeležil, jo ohranil in dokumentiral prek delovanja več centrov in muzejev ter jo navsezadnje kot bogato zakladnico dediščine vtkal v same skupnosti nosilcev kulturnega izročila te prakse.

Za razliko od njih je bilo ta – recimo ji druga stran Istre – območje interesa in gibanja teh žensk. V skromni obliki (dokumentarni, fotografski, arhivski in muzeološki) je ohranila delo Šavrink, srečanja in socializacijo z lokalnim prebivalstvom, da bi zabeležila prisotnost možnih solidarnostnih praks, medsebojne pomoči in svojevrstne gospodarske simbioze, ki je enim in drugim omogočala preživetje in življenje v zakotnih krajih. Zato v spominih Šavrinka ni enotna, ni homogena. Je tako mlado dekle kot starejša gospa, na eni strani »pisana kot Šavrinka«, na drugi je videti »ostarelo in izčrpano«, so pa tudi »noseče, lačne, žejne in vse sorte«. Poimenovanja zanjo se včasih spreminjajo, zato so jih klicali po imenu Tonca, Ana, Mariača, Aneta, Ljubca, ker »moja nona je vedno govorila - Ljubca je prišla! Ljubca moja, bi rekla« ali po poreklu »iz Kopra« ali Bizice, vendar »Šavrinke so imenovali tudi tiste ženske in Zrenja, ki so se ukvarjale z nakupovanjem v Trstu in preprodajo.«

Najina raziskava se je tako začela z razločevanjem in prepoznavanjem ključnih sogovornikov na terenu – tistih, ki so v tem času živeli in imajo žive spomine na omenjeno obdobje. V tem prispevku naju je vodila ideja prepoznavanja in raziskovanja vzdolž celotne meje, ki deli istrski polotok na slovensko in hrvaško stran. Pri tem sva se morali »soočiti« s številnimi preoblikovanji, ki so prizadela istrsko zaledje – od demografskega opustošenja Ćićarije, povojnega razseljevanje vzdolž severozahodne strani do urbanizacije in modernizacije, ki sta privabili podeželsko prebivalstvo v mesta in (bolj) urbana središča. Na podlagi zbranih podatkov in anekdot ter obsežnega gradiva transkribiranih intervjujev sva pristopili h kontekstualizaciji te oblike ženske potujoče trgovine ter jo razložili skozi zgodovinska in družbenogospodarska preoblikovanja, ki so zaznamovala polotok, kot je heterogenost ženske identitete (Yuval-Davis 2004, Župan 2013) v dvajsetem stoletju, ob tem pa sva o položaju žensk v Istri v začetku in sredi 20. stoletja govorili s previdnostjo in v množini.

3.2. Raziskovalna metodologija

Glede na temo raziskovanja so bili izvedeni kulturno-antropološka in etnološka raziskava, katerih metodološka izhodišča temeljijo na terenskem delu in zbiranju gradiva, vključno z zvočnimi in fotografskimi posnetki, ob uporabi kvalitativne raziskovalne metodologije skozi poglobljene polstrukturirane intervjuje, fokusne skupine in analizo vsebin. Uporaba polstrukturiranih intervjujev omogoča globlje razumevanje izkušenj in stališč udeležencev, saj jim nudi možnost, da se svobodno izražajo in odprejo teme, ki se jim zdijo pomembne.

Geografski obseg raziskave zajema območje od severozahodne do severovzhodne Istre, vključno z osrednjim delom polotoka. Območja krajev, kjer se je izvajala raziskava, so obsegala več kulturno-geografskih sklopov: Bujščina (Momjan, Buje, Oskoruš, San Mauro, Marušići, Brič, Paliski), Čičarija (Lanišće, Podgaće, Prapoće,

Vodice), Pazinščina (Zamask, Bankovci, Pazin, Katun Lindarski, Baničići, Sv. Petar u šumi, Ružići), Buzetščina (Krušvari, Beneži, Prodani, Kosoriga, Sv. Martin, Štrped in Racari) ter občina Kršan. Ob tem je treba opozoriti, da so nekateri od navedenih kraji rojstva, ne kraji bivanja sogovornikov, in so navedeni zato, ker jih omenjajo v svojih spominih.

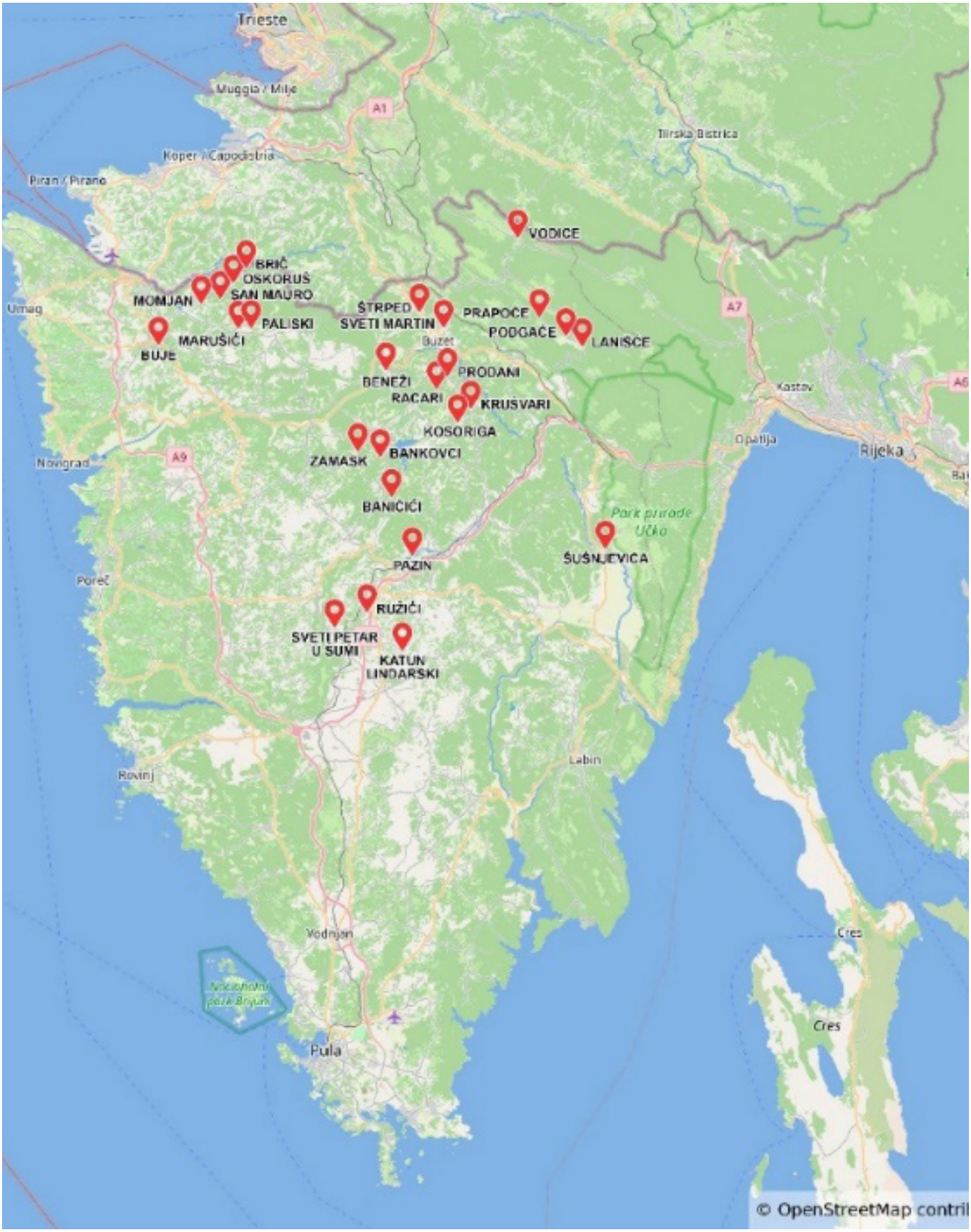

Slika 1: Geografski obseg raziskave

Slika 2: Terenska raziskava Paliski

Slika 3: Terenska raziskava Buzet

Za namene te raziskave je bilo izvedenih 33 polstrukturiranih intervjujev, ki so v povprečju trajali uro in pol, skupno pa je bilo zbranih več kot 35 ur posnetih pogovorov. V času izvajanja intervjujev je bila starost intervjuvancev od 43 do 93 let, od katerih je bilo sedemindvajset žensk in šest moških. V posameznih primerih je bilo istočasno intervjuvanih več oseb (tj. članov iste družine), v treh primerih pa je bila poleg polstrukturiranega modela uporabljena tudi metoda fokusnih skupin. Čeprav so nekateri udeleženci sprva izrazili nekaj zadržkov glede sodelovanja v raziskavi in samem intervjuju, so vsi pogovori potekali v sproščenem vzdušju in so, po uradnem podpisu informiranega soglasja oz. privolitve za sodelovanje v raziskavi, skoraj vsi bili tudi posneti. Po opravljeni transkripciji posnetkov so bili le-ti tematsko in analitično obdelani z namenom opredelitve glavnih tem, ki so se pojavljale v pogovorih, ter stopnje ujemanja pričevanj naših sogovork in sogovorcev.

Intervjuji z udeleženci so bili izvedeni v hrvaščini in italijanščini (oziroma v istrobeneškem narečju). V sekundarni fazi raziskovalnega dela so bili zbrani podatki primerjani in umeščeni v kontekst z razpoložljivimi dosedanjimi raziskavami in predhodno zbrano dokumentacijo, shranjeno v fondih EMI-MEI. Glede na uporabljeno metodologijo pri izvajanju raziskovalnega dela je kdaj predstavljala izziv analiza podatkov, saj je zahtevala skrbno interpretacijo različnih vrst odgovorov. To se nanaša zlasti na dejstvo, da so zbrani podatki pridobljeni na podlagi osebnih spominov najinih sogovornikov in sogovornic, kar pa ne pomeni, da so podatki medsebojno usklajeni in tudi dejansko niso bili. To raznolikost razlagamo tudi v kontekstu različnih lokacij, kjer so bili podatki pridobljeni, in obdobja, o katerem sogovorniki govorijo (na primer pred ali po drugi svetovni vojni). Navsezadnje prav ta raznolikost osvetljuje bogastvo in razsežnost njihovega delovanja, ki je v nasprotju s standardiziranimi enoznačnimi uradnimi naracijami in inventarizacijo kulturne dediščine, ki vsiljujejo togo poenoteno podobo Šavrink.

3.3. Meje na poti: Istra - območje gibanja, sprememb in meja

> *… in zdaj, hvala bogu, evo, spet ... ko so postavili te meje, te rampe na vse naše poti, po katerih smo hodili čez, to je za nas bila res katastrofa. Takrat sem bil čisto znorel, ker smo prej vedno prosto hodili, potem pa so postavili te rampe in nismo več mogli čez.*[1]

Po koncu prve svetovne vojne in razpadu Avstro-Ogrske monarhije je Kraljevina SHS z naknadno Rapalsko pogodbo leta 1920 odstopila Istro Italiji. Kapitulacija slednje, leta 1943, je sprožila splošno ljudsko vstajo v Istri, ki je po koncu vojne postala območje izrazitih sporov med Italijo in Jugoslavijo, kar je privedlo do nestabilnosti meje, ki se je spreminjala glede na faze mirovnih pogajanj. V tem obdobju je bilo osvobojeno območje razdeljeno na dve coni – cono A pod angloameriško vojaško upravo (območje okrog Trsta in njegove okolice od Devina do Milj, približno 220 km²) in cono B pod jugoslovansko vojaško upravo (okraja Buje in Koper, približno 516 km²), medtem ko je bilo na ozemlju severno od reke Mirne vse do italijanskega Devina pod okriljem Združenih narodov ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO). Slednje je bilo ukinjeno kot posledica mednarodnih pogajanj, ki so potekala v Londonu leta 1954. in tako je cona A bila priključena Italiji, cona B pa Jugoslaviji s popravkom meje v korist Jugoslavije.

3.3.1. Trst je jedel vse!: sožitje vasi in mesta[2]

Kratek oris političnih prevratov, ki so zaznamovali življenje na polotoku v 19. in 20. stoletju, se odraža tudi v družbeni, ekonomski in kulturni artikulaciji Istre. Vpliv omenjenega dualizma se je še dodatno krepil s političnimi dogovori po drugi svetovni vojni, ki so prisilno razdirali obstoječa sožitja med periferijami in njihovimi središči. Tako je gospodarstvo cone B utrpelo udarec, zlasti zaradi odrezanosti od svojega tradicionalnega trgovskega središča – Trsta, kar je to območje zadrževalo v gospodarski stagnaciji še vse desetletje povojnega obdobja. Med pogovorom sta sogovornika izpostavila tudi negotovost življenja na meji: »Na meji je en carinik rekel: Aha, a greste v Vodice, poznate tisto Ćići i Brkini vajka na kunfini? (Čiči in Brkini zmeraj na meji)«.[3] Novonastala meja, tako upravno kot tudi dejansko, je prerezala ključne povezovalne poti med mestom(a), zlasti Koprom in Trstom, z njunim zaledjem, ki ju je oskrbovalo, s tem pa so se izbrisale ali otežile skrbno utrte poti gibanja in družbenoekonomske vezi, in sicer z ukrepi, ki jih je določal dokument, ki so ga pogovorno imenovali po italijansko lasciapassare oz. prepustnica, s katero so uvedli nadzorovano gibanje skozi razmejeno območje.

> *Sogovornica: Tale stran, Buje, to je bilo vedno usmerjeno proti Trstu. Vedno proti Trstu.*
>
> *Sogovornik: Tu je vendarle obstajala ta povezava s Trstom, ki je oni niso imeli. Od tod so tisti, ki so šli gor v Jugoslavijo ... lahko si prosto šel, niso pa mogli priti dol. In mi smo tu imeli povezavo s Trstom, ki je oni niso imeli ... bili so zaprti. Oni pa sploh niso imeli nič, tako rekoč popolnoma nobene zveze s Šavrinkami.*
>
> *Sogovornica: ... In potem nekje v šestdesetih letih smo spet dobili lasciapassare oz. prepustnice in se je spet lahko hodilo preko. Ker nekoč so drugi tam ... včasih je bil potni list ... ker potem se je pa s prepustnico lahko šlo vsak dan ... No, tako. Rečeno je bilo enkrat na teden, le da se tega nobeden ni držal.*[4]

…

1 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
2 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
3 Sogovornica, roj. 1952, Vodice
4 Sogovornik, roj. 1950 in sogovornica, roj. 1957, Marušići

> *Sogovornik: V Trst. Vedno v Trst. ... Samo tisto, kar lahko neseš, pa da imaš, kaj vem koliko jajc, ne vem, kaj lahko kupiš s tem.*
>
> *Sogovornica: Pa ja, ker v mestu, v Trstu, ni bilo to tako sveže.*
>
> *Sogovornik: Trst je jedel vse!*[5]
>
> *in …*
>
> *Mogoče, ampak ne verjamem, ker so tam dosegale visoko ceno, no, višjo ceno, ker v Trstu je to bil pojem, »uovi freschi dell' Istria (sveža jajca iz Istre)«, ono pravo, to je bil fenomen, ne, kot znak kakovosti, tako da so dosegle dobro ceno in se je splačalo – ves ta trud ni bil zaman.*[6]

Trst je torej predstavljal kraj trgovanja in boljšega zaslužka, kjer so izdelki iz istrskega zaledja veljali za iskano in cenjeno blago. Sinergija med ponudbo in povpraševanjem je ohranjala to krhko ravnovesje, ki je podlegalo političnim vplivom.

Poleg neformalne trgovine na drobno, ki je obstajala od zmeraj, je hitrejši pretok blaga in ljudi omogočil krak Južne železnice proti Trstu, ki je bil zgrajen leta 1857 ter izgradnja železniške proge proti Reki leta 1873. Pulj je bil leta 1876 povezan s 123 kilometrov dolgo železniško progo iz Divače, kar je pomenilo, da je priključen na evropsko železniško omrežje. Zaradi tega osrednja Istra »preneha biti brezimensko zaledje bolje razvite obale« (Nikočević, 2008: 25), ta del pa se postopoma vključuje v širšo gospodarsko in trgovinsko izmenjavo.

3.3.2. Raznolikost podob (delovnih) žensk

Ženska identiteta je bila na prelomu iz 19. v 20. stoletje po statusu, pa tudi glede na urbano ali ruralno sredino, etnično in nacionalno pripadnost in podobnih dejavnikov, heterogena kategorija, ki je stkana iz različnih drugih (Yuval-Davis 2004, Župan 2013). O položaju žensk v Istri na začetku in sredi 20. stoletja govorimo s previdnostjo in v množini. Za razliko od pripadnic premožnih meščanskih družin, katerih vstop na trg dela je bil odložen, so se številne pripadnice najnižjih slojev in naraščajočega proletariata tudi uradno zaposlovale. Zanje gospodinjstvo ni bilo več edino ekonomsko in družbeno področje delovanja. Čeprav družbenokulturne norme v večini primerov niso bile naklonjene ženski samostojnosti, so ženske še kako, zlasti revne, na različne načine čez stoletja razvijale lastne strategije za preživetje.

Prepoznavnost ženske gospodarske dejavnosti v kontekstu Istre je pomanjkljiva. V iskanju možnosti za zaslužek na istrskem polotoku, ki je bil v primerjavi z mestom Reka bistveno manj industrializiran in urbaniziran, so bile ženske v 19. in prvi polovici 20. stoletja vključene v notranje krožne migracije na relacijah med vasjo in posestjo ter vasjo in mestom z namenom, da najdejo službo kot poceni (ne)kvalificirana delovna sila oziroma kot služkinje, natakarice, sobarice in perice (Đermadi, 2021), pa tudi kot potujoče trgovke, babice, medicinske sestre in učiteljice. Njihove poti so bile usmerjene proti Trstu, Opatiji in Reki, da bi tam našle službo in se zaposlile kot bajle (dojilje) (Milićević, 1983: 57) ali kot dekle oz. služkinje, ki so opravljale najtežja gospodinjska opravila, da bi zaslužile denar za doto (prav tam, 1983: 58). Ta oblika migracije je še posebej prizadela dekleta, preden so se poročila ali se preselila na drugo delo v mesto. Ta oblika migracij je še posebej zajela dekleta pred poroko in pred prehodom na pravi poklic oz. formalno zaposlitev (Horvat, 2021: 21). Podobno kot pri ženskah iz revnejših mestnih okolij je bil življenjski standard teh žensk in njihovih družin, zlasti če na vasi niso posedovale svoje zemlje, izjemno nizek, saj višina mezde pogosto ni zadostovala za nakup živil, pla-

5 Sogovornik, roj. 1950 in sogovornica, roj. 1957, Marušići
6 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

čilo stanarine in drugih stroškov v zvezi z družino ali šolanjem otrok (Dukovski, 2008: 250).

Vendar pa velja poudariti, da je bila zastopanost žensk v raziskavah o zgodovini dela in gospodarski zgodovini do začetka 21. stoletja izrazito šibka. Po mnenju britanske zgodovinarke Pamele Sharpe skromna teoretična in historiografska produkcija projicira tudi spolno pristranskost samega arhivskega gradiva. Le-to je namreč pogosto pomanjkljivo s podatki o spolu ali razredni pripadnosti. Skratka, v arhivskem gradivu so v primerjavi z moškimi slabše zastopani dokumenti in pričevanja o ženskah, še posebej pa pogosto manjkajo pričevanja o dejavnostih pripadnic najšibkejšega, najrevnejšega in nepismenega sloja prebivalstva (2001).

Slika 4: Težko življenje žensk na hrvaški obali, Tipografija d.d., Andrija Maurović, 1. pol. 20. stol. EMI/MEI 7535, Zbirka razglednice, voščilnice in pisma

3.3.3. Krajine gibanja in trgovanja

Menjalna trgovina je, kot navaja Miličević, najstarejša oblika trgovanja (1982). Najpogosteje se je tako trgovalo znotraj lastne vaške skupnosti, a neredko tudi izven nje z različnimi oblikami mobilne trgovine, ker podeželska gospodinjstva niso mogla v celoti zadovoljiti svojih potreb. Potujoči trgovci so hodili peš, uporabljali so manjše vozove, živali, pozneje pa tudi kolesa ali druga vozila pri iskanju potencialnih kupcev, pogosto so trgovali na sejmih, tržnicah ali posebnih dogodkih. Njihova trgovina je povezovala oddaljene in geografsko odročne skupnosti in je tako pogosto prečkala regionalne in državne meje. Zraven tega je to bila izjemno mobilna in prilagodljiva dejavnost, ki je bila v veliki meri odvisna od letnega časa, regije ali povpraševanja kupcev. Trgovalo se je med sosedi in sovaščani, med drugimi vasmi in območji Istre, pa tudi daleč izven polotoka (Miličević, 1982: 180). Ob železniškem in pomorskem prometu, ki sta bila mnogim geografsko in finančno nedostopna, so za prevoz najpogosteje uporabljali volovske vprežne vozove. A se je kljub temu večina blaga tovorila na oslih ali pa so tovor sami nosili na ramenih (Miličević, 1982: 181). Potujoča trgovina in menjava dobrin se je vtkala v vse predele polotoka, s tem pa so se ukvarjali tako moški kot ženske. Iz Čičarije, ki je za

nas še posebej zanimiva, so hodili trgovat z ogljem, drvi in apnom proti Reki, Trstu in zahodni obali Istre. V terenskem zapisu, ki je shranjen v dokumentaciji EMI-MEI in je bil sestavljen v Brestu leta 1983, je zapisano, da »se ljudje tukaj že od davnin ukvarjajo s kurjenjem oglja – karbuna ... oglje se je navadno prodajalo na Reki, v novejšem času pa v tudi v Pulju, Poreču in drugod. Prodajalo se je na kilograme ... Oglje se je zmeraj prodajalo brez težav.« Tudi sodobna pripoved potrjuje, da:

> *... so »krbun« vozili v Trst z voli, s kravami, konji, v Podgorje ... lesno oglje - krbun se je vozil v Trst in pripovedovali so mi, da so mladi fantje šli z njimi v Trst in so ga potem nosili v drugo, tretje nadstropje in nekaj zaslužili. Veliko ljudi iz Čičarije je v Trstu odpiralo »magazine« (skladišča), kamor so jim ljudje od tod vozili oglje, to je bilo pred vojno, in tudi iz njene družine so se s tem ukvarjali, po materini in po očetovi strani. Po vojni so se vozili v Podgorje, ker je bila tam železnica in bil je tam en kupec, ki ga je odkupoval. Seno, ki so ga tukaj kosili, so ljudje nosili v Podgorje še pred vojno, pred letom 1945, tam pa so ga odkupovali, in ker je bilo tako kakovostno, je to seno pristalo celo na cesarskem dvoru na Dunaju.*[7]

S težkim delom prodaje lesa so se ukvarjali najrevnejši kmetje, poleg severnega dela Istre pa se je ta trgovina pojavljala na območjih Labinščine in južne Istre. Poleg omenjenih so trgovali tudi z drugimi izdelki, kot so mleko, sir, zelje, fižol, pa tudi z živalmi.

> *Moj tata ni bil Šavrin, ampak je, težko bi mu rekli trgovec, imel je rad konje kot živali in z njimi je trgoval. Vedno je hodil tja, to je bilo znano v Brkinih, Ilirska Bistrica - tam je bil sejem konj.*[8]

3.3.4. Ženska trgovina in tihotapstvo

Ekonomske, zlasti neformalne, dejavnosti žensk so pogosto prepletene s posebno obliko začasnih in krožnih migracij, ki so se razvile v času med 19. in 20. stoletjem. Čeprav so ženske redkeje sodelovale v samostojnih migracijah in so trgovke bile redkost, so bila sezonska migracijska gibanja spolno opredeljena prav po zaslugi Šavrink in Čičk.

> *Midve z ... sva hodili peš do Mun ... eno uro, če ne še več, odvisno kako hodiš, pa tudi v Buzet se je hodilo peš, za dol smo potrebovali tri ure. Do Mun in za Reko na kuriero (avtobus) ... zdaj niti eden ne vozi*[9]*.*

Premikati se, hoditi, prepešačiti in med seboj povezovati kraje je bilo nekaj povsem običajnega, zlasti v odročnih in zabačenih krajih pa se je razvila tudi razširjena kultura mobilnosti »ženske so hodile v Opatijo po špežo (živila): moko, cuker (sladkor), olje«.[10] To je pomenilo, da so pred seboj imele skoraj utelešeno kartografijo kraja. Pomnile so pokrajino, poznale njene spremembe, skrbele za poti in stezice. Čičke pa so v primerjavi s Šavrinkami, ki so bile vključene v bolj razvejano mrežo menjave blaga in redistribucije, trgovale predvsem z lokalno pridelanimi izdelki na območju od Trsta do Reke.

7 Sogovornica, roj. 1952, Vodice
8 Sogovornik, Prapoće
9 Sogovornica, roj. 1932, Vodice
10 Sogovornica, Brgudac, roj. 1924 (TZ-P43)

Slika 5: Čiči z ogljem, Rep. Pessi. EMI/MEI F00169

> *V času Italije so prihajale ženske iz Trsta z osli ali pa so naše ženske z osli vozile mleko v Trst, da so si kupile kakšen kos oblačila ... do Trsta so imele za pešačiti 4 ure v eno smer ... Ženske so nosile jajca, volno, sir in skuto. Tisto malo, kar so pač imeli doma.*[11]

Ni šlo za velike količine izdelkov, temveč za trgovino manjšega obsega, ki se je odvijala bodisi v obliki blagovne menjave bodisi z denarnim plačilom.

> *…moja nona je v Roč in Buzet nosila prodajat sir, in ko se je vrnila, je prinesla kaj iz Buzeta in roča ... Vedno je šla peš, na hrbtu je nosila nekakšno culo, kot nahrbtnik iz cunj, to so si same izdelale, si ga je dala na ramena, nosili so tako v teh nahrbtnikih pa tudi v vreči, ko je šla po mladega prašička za vzrejo. Vedno je pravila »Jooooj, a veš, koliko krat se mi je polulal po poti, potem pa sem jaz vsa smrdela, ko sem prišla domov«.*[12]

Dinamike omenjene kulture mobilnosti Čičk, Šavrink in drugih, ki bogatijo živopisno pokrajino, so prepletale široko mrežo medsebojnih gibanj in pričajo o oblikah delovanja in vedenja, ki so jih ženske kot potujoče trgovke prevzemale v okviru migracijske izkušnje skozi generacije in generacije. Boz skozi koncept življenja na cesti - limes (Boz, 2022: 296) zajame samo bistvo nastanjevanja cest, ki se lahko razume kot fizični kraj, kjer so trgovke delovale in živele svoj vsakdan, pa tudi kot abstrakten prostor, v katerem so pridobivale in oblikovale novo zavest o sebi (prav tam). Interpretirana kot nagnjenost h gibanju, združena s sposobnostjo prilagajanja na spremembe in pogoste krize, je življenje v limesu tem ženskam omogočalo izkušnje, ki si jih povezale s

11 Sogovornica, roj. 1942 Trstenik (TZ-P41)
12 Sogovornik, Prapoće

pokrajino, družbeno strukturo kraja in migracijskimi potmi znotraj in onkraj državnih meja. (Albera in Corti v Boz, 2022: 297).

V obdobju političnih nemirov, uvedbe meja in dajatev, je trgovina predstavljala strategijo preživetja. Tako v obdobju italijanske okupacije kot tudi kasneje, v času Jugoslavije, so se prebivalci prebijali z neformalno trgovino in/ali tihotapljenjem, saj »je bilo nevarno, ampak tako so se ljudje hranili«.[13]

3.4. Majhen Temu so nosile s sabo: Trgovske prakse Šavrink[14]

Šavrinke so kot potujoče trgovke igrale pomembno vlogo v neformalnem lokalnem gospodarstvu, saj so povezovale slovenski in hrvaški del Istre s Trstom. Prihajale so iz Šavrinije, slovenskega območja Istre, in trgovale predvsem z jajci, kasneje pa tudi z različnimi drugimi izdelki. Blago, ki se je zbiralo po hrvaških vaseh, so Šavrinke prodajale na tržaškem trgu, na poti nazaj pa so iz Trsta prinašale izdelke, ki so jih potrebovali. V razmerah, kjer je vladalo pomanjkanje, revščina, slaba infrastrukturna povezanost in nerazvite trgovinske mreže, so bile pomemben posrednik med ruralnim in urbanim svetom.

Domačini na hrvaškem delu polotoka so naročali določene izdelke, ki so jih one prinesle ob naslednjem prihodu, v zameno za blago, najpogosteje jajca: »Ali pa si jim rekel, poslušaj, ko boš naslednjič prišla, mi prineseš to in ono? In potem so prinesle in ona jim je za to dala jajca«[15]. Tudi ne glede na naročila so prinašale raznorazne druge izdelke, živila in potrebščine, kot pove eden od sogovornikov: »majhen Temu so nosile s sabo«[16], s čimer povleče vzporednico z današnjo priljubljeno spletno trgovino Temu z zelo široko ponudbo izdelkov.

Med najpomembnejšimi izdelki, ki so jih prinašale v hrvaški del Istre, so bili tekstilni izdelki, zlasti metražno blago, trliž (preprosta domača platnena srajca), konfekcijska oblačila in obutev. Po pričevanju enega od sogovornikov je bil njegov prvi par čevljev prinesen ravno po Šavrinki, pri čemer velikost ni bila pomembna, temveč zgolj dejstvo, da je ta obutev bila na voljo.

> *Ker vem, prve postole (čevlje), ki sem jih imel, to mi je prinesla Šavrinka. In ni se gledalo na številko, ampak samo, da so ... Visoke, zimske, za v šolo hodit. Ker prej smo one čavate (delovni čevlji), doma so nam jih šivali, to nam ni zdržalo niti par dni. To so bili samo iz starih cunj ...*[17]

Poleg tega so prinašale še druge kose oblačil, kot so predpasniki, spodnje perilo, najlonke (hlačne nogavice) in obleke. Prepoznavne so bile tudi rute (facole), ki so bile izdelane iz bolj finih materialov, bile so svilnate, okrašene in pisanih barv. Namenjene so bile posebnim priložnostim, kot je bil na primer odhod k maši, medtem ko so v vsakodnevnem življenju nosile preprostejše, platnene rute. Pripomočke, ki so jih pripravljali za miraz (doto) ob poroki, kot so rjuhe, odeje in odeje, so naročali iz Šavrinke.

Od Šavrink so naročevali potrebščine, ki so jih pripravljali za miraz ob poroki, kot so bile rjuhe, pregrinjala in odeje. Prinašale so tudi modne dodatke - torbe in denarnice, pa tudi zlate uhane in lasnice oz. sponke za lase. Ob posebnih priložnostih, kot so poroke ali birme, so družinam pomagale pri pripravah, jemale so mere za oblačila in ob naslednjem obisku prinašale končne izdelke.

> *Ko se je katero dekle ženilo, je vsake toliko časa naročilo rjuho ali kaj so že to nosile. Ali so prinašale platno*

13 Sogovornica, roj. 1932, Vodice
14 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari
15 Sogovornica, roj. 1954, Krušvari
16 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari
17 Sogovornik, roj. 1950, Marušići

ali že gotove rjuhe, obvezno je bilo treba naročiti kuvertur, ono prekrivalo za posteljo in takšne stvari so naročali, pa odeje in vse možno ... vse možne stvari so nosile... ker se jih tu ni dalo dobit, zato se je moralo tako - trgovati ...[18]

Spominjam se, ko sem bila še otrok, takrat je bila moderna neka borša (torba), takšna kot danes tisti koši za smeti. Imeli so prav tisto plastično, z ročaji na vrhu, okoli pa smo dali fačut (op. prev.: robec ali ruta). To je bilo strašno moderno. To so Šavrinke prinašale sem.[19]

Po besedah sogovornic so Šavrinke prinašale oblačila, ki so jih kupovale v magazinih v Trstu, in sicer tista, ki jih tam niso mogli prodati, pa tudi rabljena oblačila, ki so jih v dar dobivale od tržaških gospa, ko so jim one prinašale jajca in kokoši. To so »štrace iz Trsta«,[20] kot se je ena od njih izrazila, vendar so bile z veseljem pričakane in ponosno so se nosile.

Imele pa so tudi poletna oblačila. Nazadnje so bile neke obleke, čudovite, nabrane od vrha do dna. To so jemale ženske, ko so bile noseče. Nosile so se lahko brez pasu, brez česar koli. To je bilo res lepo videti.[21]

A za se obleči, kaj kupiti zase. Spominjam se, da sem si na tržnici kupila eno lepo krilo, mi temu rečemo »kotola«, plisirano krilo, kot je ona že rekla, to je bilo moderno ... O, kako zelo sem se uredila, ko sem šla domov, na semenj... in tisti veliki široki pas tukaj, tukaj lepo, o mati moja, kdo bi mi potem bil še kos ...[22]

Trgovale so tudi z različnimi prehrambnimi izdelki. Za najpomembnejše izdelke v njihovi ponudbi so veljali kvas, jušne kocke, sladkor, kava, barvila za torte in okrasni bomboni pa tudi konfeti. Le-ti so bili posebej pomembni za poročne svečanosti, saj se po besedah sogovornika v svate ne gre brez konfetov.[23]

Prinašale so tudi domače sadje in zelenjavo, fige, jabolka, pomaranče in radič. Imele so pomembno vlogo pri oskrbovanju območij, kjer lokalno kmetijstvo ni omogočalo gojenja določenih kultur, zlasti na Čičariji, kjer je bila pridelava nekaterih kultur otežena zaradi specifičnih podnebnih razmer.

V Roču so Šavrinke v mesnici kupovale meso, ki so ga potem prodajale v Trstu. Mesar jim je redno puščal najboljše kose mesa in večina mesa je bila namenjena njim,[24] poudarja eden od sogovornikov, kar kaže tudi na razvito zaupanje in specifične trgovinske odnose.

Bilo je obojestransko pomembno, ker ... pomembno je bilo zato, ker smo mi, navadni ljudje, morda kupili meso dvakrat ali trikrat na leto, one pa so prihajale vsak teden. Potem pa so tu, bila je vaga, on je bil pa tu mesar in je kupil prvovrstna teleta, ki niso tehtala več kot sto kil. Seveda je bilo v njegovem interesu, da jih ima - stranke, ker nam je dajal bolj takšno, že bolj bogo. In to je bilo tako. Ja, ja, ja.[25]

Najrazličnejši gospodinjski pripomočki in galanterija so prek Šavrink našli pot na trg v številne kraje na hrvaškem delu Istre. To so bili sukanci, šivanke, navijalke, mila, kozarci, krožniki iz žmalta (op. prev.: emajlirani), punčke, glavniki, naprstniki, aluminijasta posoda.

18 Sogovornica, roj. 1935, Pazin
19 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
20 Sogovornica, Pračana
21 Sogovornica, roj. 1938, Štrped
22 Sogovornica, roj. 1934, Buzet/Goričica
23 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
24 Sogovornica, roj. 1952, Roč
25 Sogovornica, roj. 1952, Roč

Ja, in potem je prihajala ... ker tam stoji moja hiša, sem jo videl prihajati po cesti spodaj in bilo je tako, ona je prinesla, kar so ji ženske naročile. Ali so to bila oblačila, sukanci, karkoli so pač rabile po hiši, ne. In ko se je vrnila, je vzela jajca, jih zložila v tiste brente in potem je šla v Trst, kjer jih je prodala in kupila te stvari, ko je spet prišla si ji plačal in tako.[26]

Ali pa so one imele, majhen Temu so nosile s sabo (smeh). Vedno je imela kaj zanimivega. Šivanke, zizijal (šivalna nit), špenjule (sponke) za lase, pa eno, pa drugo, pa tretje, pa četrto ... to se je v Italiji dalo kupiti za drobiž ... Pri nas smo to imeli, takrat, kolikor se spomnim, morda celo viklerje (navijalke) ... V tistem času, se spomnim, je bilo to pri nas blazno drago, ker industrija, ta predelovalna in potrošniška, ni bila tako razvita. Nekaterih stvari preprosto ni bilo možno kupiti.[27]

3.4.1. Knjigovodstvo je vedno imela perfektno: načini plačila[28]

V razmerah splošnega pomanjkanja in denarnih sredstev se je trgovina najpogosteje odvijala z medsebojno izmenjavo dobrin. Kokošja jajca so kot eno najpogostejših plačilnih sredstev postala skoraj univerzalna valuta. Jajce ni bilo le živilo, pač pa tudi simbol vrednosti, merska enota in sredstvo menjave. Pričevanja kažejo na to, da so imela jajca visoko vrednost v vsakdanjem gospodarstvu. Skoraj vsa gospodinjstva so imela kokoši v prosti reji, kar je zagotavljalo zadostne količine jajc in njihovo visoko kakovost. Ljudem je ostal v spominu tudi specifičen način štetja jajc, ki so jih Šavrinke preštevale po tri v eni in dve v drugi roki: »Interesantno, kako so štele po pet komadov naenkrat, vedno tako, tri v desni roki, dve v levi. In tako so ... pet, deset, petnajst. Tako je bilo to, vse so to tako počele.«[29]

Poleg jajc so za izmenjavo uporabljali tudi druge stvari: moko (pšenično in koruzno), krompir, kokoši, žganje, vino, olivno olje, maslo, meso, klobase in panceto pa fižol.

Ja, olivno olje, vino ... So naložile ... Ampak je bilo, takrat je bilo ... in vem, da je mama tisti Šavrinki dala do petdeset jajc, ko je to prinesla, vse je to lepo zložila v slamo in tako nesla čez mejo.[30]

... Se je reklo, nimam zdaj zadosti, saj bi vzela to, ampak nimam jajc, da ti jih dam. No, imate pa gotovo kakšen kos klobasice ali kaj takšnega. Je nona šla odrezat, ni bilo tehtnice ne ničesar, ampak je dala recimo košček klobase za ene gate. In takrat so iz Trsta nosile... A veš, kakšne gate? One pumparice do tu, tiste debele, ki so imele elastiko tu spodaj ... ampak debele, ne to, kar imajo zdaj, prav debele, se jih prav dobro spomnim. Pa saj v tem vam bo vroče! Kljub temu debele.[31]

Razmerja vrednosti so bila takšna, da so se na primer čevlji menjali za kokoš, najlonke oz. hlačne nogavice za polne torbe fižola, dve do pet jajc za škatlico cigaret ali dve jajci za cigaro, medtem ko je bil bombon včasih vreden eno jajce.

In potem so prispele s tistim oslom, ne preveč natovorjenim, in prinesle so vse to spodnje perilo, spodnje majice, pa so imele tudi tiste bombone, tiste male čokoladice ali kaj podobnega za ... Mi, otroci smo bili tam čisto nori ... In kaj je naredila ona, ker denarja ni bilo, je rekla - a ja, ampak ta bombon je eno jajce.[32]

26 Sogovornik, roj. 1945, Marušići
27 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari
28 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
29 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
30 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
31 Sogovornica, roj. 1954, Krušvari
32 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš

Slika 6: Aluminijaste posode, burice, ki so jih Šavrinke prinesle v Bankovce (posneto marca 2025)

Slika 7:. Krožnik iz žmalta (emajliran), ki ga je Šavrinka prinesla v Bankovce (posneto marca 2025)

Nekaterim sogovornikom se je zdelo posebej zanimivo dejstvo, da so si Šavrinke zapomnile vsa svoja naročila, ki jih ni bilo malo, tudi do šestdeset, kot poudarja eden izmed njih, ampak - knjigovodstvo je vedno imela perfektno, jajca je pobrala in kar je pač zanje dala. [33]

Čeprav je prevladovala izmenjava v jajcih in hrani, je od petdesetih let prejšnjega stoletja začelo prihajati do postopne monetizacije izmenjave. Šavrinke so se vse bolj začele zanašati na denar kot obliko plačilnega sredstva.

Celoten sistem izmenjave blaga so vodile izključno ženske, tiste srednjih let in starejše. Trgovina je bila organizirana in je slonela na samozavesti in avtoriteti Šavrink, ki so določale cene in vrednost izdelkov. Ta sistem ni poznal cenkanja (op. prev.: pogajanja za ceno), Šavrinke namreč niso bile naklonjene pogajanjem glede cene: »Imele so svoje trdno stališče, svoj ponos in tu ni bilo kaj,[34] opisuje ena od sogovornic.

> *Ona je sama rekla, to stane toliko in konec. Če boš vzela, vzemi, če ne, pa ne ... Nisi se imel kaj cenkati. Ali boš vzela ali pa pusti. Raje smo plačali z jajci, pa tudi one ...*[35]

Komunikacija s Šavrinkami je potekala v dveh različnih jezikih, v hrvaščini in slovenščini, a sogovorniki poudarjajo, da je sporazumevanje potekalo z lahkoto, glede na to, da sta si narečji tako podobni.

33 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
34 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
35 Sogovornica, Pračana

> *Ampak ni bilo težav. No, dobro. Mi smo bili tukaj, mi imamo drug, drugačen dialekt kot vi tam, čez Mirno. Zelo je podoben njihovemu. Le da njihov bolj uporablja »kaj«, no dobro, ima vse bolj na »e«, mi pa imamo bolj na »i«, ampak to je tudi vse ... veliko bolj je podobno temu narečju kot ...* [36]

> *Ne, ne, one so lepo znale italijansko, pa tudi naše - istrsko. Pa tudi naše, vedno smo uspeli znajti, govorili smo pol slovensko, pol italijansko, pol istrsko, to je zmeraj bilo skupaj.*[37]

3.5. To jim je nekako bilo v krvi ... da trgujejo: Spomini na Šavrinke[38]

Ustna pričevanja kažejo na večplasten vtis, ki so ga Šavrinke puščale na lokalno prebivalstvo. Prepoznavne so bile kot osebe, ki so izjemno vzdržljive, pogumne, marljive, škrbne (varčne, skromne), pa tudi podjetne in neodvisne. Neredko pa tudi škrte (skopušne): »Za vzet so bile dobre, za dat pa ... bolj težko«.[39]

Njihovo življenje ni bilo lahko – prihajale so iz revnih krajev. Čeprav je revščina prevladovala tudi na hrvaški strani, je splošno mnenje, da so bile razmere v njihovih krajih še slabše zaradi manj možnosti za kmetijsko dejavnost. S potujočo trgovino so se ukvarjale iz nuje in s tem so pogosto bile glavne nosilke družinskih prihodkov. Nekateri od sogovornikov povedo, da je bila trgovina njihov poklic in da jim je bilo trgovanje v krvi.

Zaupanje med Šavrinkami in njihovimi strankami je bilo bistveno za njihovo uspešno trgovanje. Spomini najpogosteje osvetljujejo dolgoletne kolegialne odnose, brez goljufanja in z veliko medsebojne iskrenosti. Pa vendar po tem niso bile enotne – bile so tako poštene kot tiste bolj prefrigane trgovke.

> *One bile res zelo, mislim, prijazne so bile že po naravi svojega dela in zelo so bile dostopne oziroma je tu šlo za neko vrsto odnosa, ki ga danes več ni, zaupanje je bilo v vsakem primeru neomajno. Ni bilo primera, da bi recimo ... zgodilo se je kdaj, da so se jajca dejansko razbila. In potem bi te ženske sprejele to kot smolo, torej domov ni prinesla ničesar, ker so se nam jajca razbila in to je verjela, ni bilo tega, da bi ona zdaj šla to preverjat. Tu je šlo po mojem predvsem za veliko zaupanje, ki je vladalo, en resnično kolegialen odnos, ni bilo goljufanja kot danes, ko te vsak trgovec hoče naplahtati.*[40]

Bile so dostopne in prijazne, pa tudi vztrajne, ko je šlo za prodajo njihove robe in pogosto so strankam kar potisnile kaj v roke, naj vzamejo: »A ja, kar v roke so ti porivale. Daj, vzemi, no vzemi.«[41] Nekatere med njimi so imele tudi smisel za humor in so nemalokrat postale del kakšne anekdote, spet druge so bile bolj zadržane in resne. Vtisi o njihovem značaju se razlikujejo v primerjavi z ženskami iz lokalnega okolja. Šavrinke so opisovali kot odločne in energične, samozavedne in z močnim karakterjem, tudi bolj šegave (iznajdljive), medtem ko so domačinke iz kraja veljale za bolj potrpežljive in požrtvovalne. Razlike se pripisujejo življenjskim okoliščinam, mentaliteti in tradiciji, pa tudi geografskim in družbenim dejavnikom.

Odnosi lokalnega prebivalstva do Šavrink so bili predvsem topli in prijateljski. Komunikacijo z njimi so praviloma vodile ženske, njihov prihod pa je bil zmeraj z veseljem pričakan. Vaščani so Šavrinkam pogosto ponudili hrano, pijačo pa tudi kozarec vina. Kot poudarja eden od sogovornikov: »To je bil pri nas običaj. Vsakomur,

36 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
37 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
38 Sogovornica, roj. 1952, Roč
39 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
40 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
41 Sogovornica, roj. 1934, Buzet/Goričica

ki je prišel, je bilo treba dati jesti in piti«[42]. Pogosto so jim ponudili prenočišče. Takšna srečanja niso bila le komercialnega značaja, temveč so vključevala tudi iskrene pogovore o družini, otrocih in vsakdanjih skrbeh, kar priča o visoki ravni zaupanja in povezanosti.

V manjših krajih je njihov prihod pritegnil pozornost celotne vasi, še posebej otrok, novica o njihovem prihodu pa se je kaj hitro razširila. Šavrinke so pogosto imele »svojo« družino, pri kateri so pustile del svojega blaga, medtem ko so nadaljevale svojo pot, kar še dodatno potrjuje njihove dolgoročne in zaupljive odnose.

Imena, s katerimi so imenovali Šavrinke, so bila različna in pogojena z lokalnim okoljem. V večini primerov se je skupni izraz Šavrinke uporabljal za ženske, ki so prihajale iz slovenskih krajev prek Dragonje ali kot splošno poimenovanje za Slovenke. Imenovali so jih tudi Urške. V vsakdanji komunikaciji so jih pogosteje nagovarjali z osebnimi imeni, kar kaže na bližino in dolgoletne stike s posameznimi družinami. V Marušićih in Oskorušu se spominjajo Tonce in Ljubce, v Draguški vali sester Mariaču in Ane iz Kubeda, pa Urše in Anđelke iz Kubeda in Hrastovelj, v Momjanu Kaligarice in Juce, v Stanciji pri Oskorušu Ane Cunja iz Puč, Albine iz Koštabone, Aničke iz Krkavč, pa Ćele iz Podgač.

> *... vem, da je moja nona vedno govorila »Ljubca je prišla! Ljubca moja«, je rekla. In potem je rekla: »Ej, Ljubca je tu!«*[43]

> *In ko smo pred hišo gledali tja v sosednjo vas, jaz sem iz Prodanov, tista vas, tam malo dlje pa je Korta ... No, in ko so šle iz tiste vasi, so šle čez polja ... eee, zdaj gre Šavrinka, zdaj gredo Urške! ... Če je bila res katera Urška, ne vem, eni je bilo ime Urška, verjetno jih je bilo tudi več. In zdaj gredo Urške ... Urške, Urške gredo zdaj!*[44]

Dojemanje samega imena Šavrinka variira. Medtem ko je bil za večino izraz nevtralen, so nekateri sogovorniki navedli, da je to poimenovanje včasih imelo slabšalni prizvok. V Vodicah so jih imenovali z lokalno različico imena, rekli so jim Bizice, kar ena od sogovornic razlaga kot lokalne jezikovne prilagoditve oziroma popačenje imena Bezjak. Šavrinke so same zase znale reči, da so »iz Kopra« ali »od Kopra«.

3.5.1. Že na daleč se ji je videlo, da je Šavrinka : videz Šavrink[45]

Glede samega videza Šavrink si navedbe sogovornikov niso enotne. Nekateri med njimi se spominjajo, da so bile videti kot ženske iz njihovih krajev. Prevladovale so temne barve oblačil, zlasti črna, kar je bilo v skladu s takratnimi običaji in družbenimi normami, zlasti med starejšimi ženskami. Nosile so široke, dolge obleke ali krila oziroma kotule. Na glavi so nosile črne rute, facole, s katerimi so si obvezno pokrivale lase. Običajna obutev so bili volnene cavate. Nekatere so nosile tudi predpasnik - traveršo.

> *Nekatere so imele pa tudi ta kapot (plašč), nekatere so imele celo kabanice (dežne plašče), ne, in to so po navadi vse naložile na osla, pa tudi vse tisto, kar so nosile za menjavo in ono njihovo obutev, vse to je bilo gori, ubogi osel je bil poln.*[46]

42 Sogovornica, Pračana
43 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
44 Sogovornica, roj. 1954, Krušvari
45 Sogovornica, roj. 1935, Pazin
46 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

> *Vsa je bila v glavnem v temnem, temno, temno, vse temno, zmeraj je bilo na njih vse temno in bolj široko. Mislim, nič kaj posebnega.*[47]

Po drugi strani pa se jih spominjajo tudi kot izjemno prepoznavne po oblačilih, ki so jih ločevala od žensk iz njihovih krajev. Kot je dejala ena od sogovornic, »Že na daleč se ji je videlo, da je Šavrinka, Šavrinke prihajajo, da se jih je videlo že zelo od daleč.«[48] Oblačile so se v svetlejše in pisane barve, široke in bogate obleke ter krila z veliko sloji, nosile pa so tudi pisane in bele rute. To je še posebej veljalo za mlajše Šavrinke:

> *One pa so bile oblečene malo drugače, drugače, seveda, nosile so čevlje, čevlje, in imele so nogavice, te kupljene, niso bile to tiste debele, ampak ... in seveda barve malo bolj živahne, na njih ni bilo vse črno, ampak po navadi so njihove srajce bile svetle svetle in na glavi so tudi imele to ruto, ampak tudi v kakšni barvi ... rdečo, rumeno, modro in takšne. Te druge pa so bile vse v črno črno, ne. Pa tudi naše stare mame so bile bolj ali manj vse oblečene v črno.*[49]

Tudi Just Ivetac opisuje to razliko: »V vaseh hrvaškega dela Istre je bil običaj, da so skoraj vse poročene ženske na glavi nosile črne rute.« Šavrinke pa, ne glede na starost, niso nosile le pisanih rut, temveč tudi obleke živahnih barv, med katerimi sta prevladovali rdeča in zelena. Tudi njihovi veliki dežniki so bili pisani. Ob lepem vremenu so, zaprti in zviti, štrleli kot kavbojske puške na oslovskih hrbtih, med vrečami, napolnjenimi s slamo in jajci.[50]

Nekateri od sogovornikov poudarijo, da je to bilo zato, ker so imele dostop do drugačnih in bolj modnih oblačil zaradi stika s Trstom. Prav tako naj bi po pričevanjih vindirigule (op. prev.: preprodajalke na drobno) iz hrvaških mest, ki so odhajale v Trst, nosile bolj pisana oblačila.

> *E, tudi to je zdaj težko opisati ... ker takrat, moda tistega časa, ampak tiste iz Trsta, recimo ... S tistimi oblekami, zmeraj v oblekah, dolge obleke, široke, in ta kamižolin (pleten brezrokavnik), srajce, pač take majice in take reči, vse to je bilo tako pisano, s cvetličnimi vzorci ...*[51]
>
> *Ja, ja, ampak so izstopale, ker so imele kje kupiti drugačno robo. One so sedele pri koritu. Tukaj ni bilo ...*[52]

Ti elementi so bili še posebej vpadljivi, zato so v Nugli radi rekli - vero si ko Šavrinka![53] ... - za nekoga, ki si je oblekel žive, pisane barve, saj je to bil kot nekakšen njihov specifični in prepoznavni zaščitni znak. V Zamasku so bili znani t. i. šavrinski žepi - po Šavrinkah z dolgimi oblačili do tal in dolgimi žepi, ki so segali do kolen: »Potem se spomnim, da smo rekli, da ima šavrinske žepe tista, ki je imela velike žepe«.[54]

Intervjuvane osebe se Šavrink v največji meri spominjajo kot žensk srednjih let, katerih starost se je gibala med 30 in 70 let. Nekateri med njimi ugotavljajo, da so bile videti, čeprav so bile stare, recimo 40 let, kot bi bile stare 80.

> *Ja, to je vedno bilo vse v črno oblečeno, imele so 40 let, izgledale pa za 80, kot te naše tukaj.*[55]
>
> *... Niso bile niti dekleta niti stare, ampak tako nekako ... da je lahko skočila na osla in zlezla dol (smeh).*[56]
>
> *Tam nekje okoli štirideset, petdeset let, te ženske niso več bile ravno mladenke, starejše, ker to je bilo zelo*

47 Sogovornica, roj. 30. leta 20. stoletja, Sveti Mauro - Momjan
48 Sogovornica, roj. 1935, Pazin
49 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
50 Ivetac, Just (1989) »Goniči i Šavrinke«, str. 101-103, v Franina i Jurina, koledar 1990, Edicija libar od grozda, str.103.
51 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
52 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
53 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
54 Sogovornica, roj. 1934, Zamask/Bankovci
55 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
56 Sogovornica, roj. 30. leta 20. stoletja, Sveti Mauro - Momjan

> *odgovorno delo, ne. Ker je bila razdalja od tukaj do njihovega kraja tri do štiri ure hoje, in to po normalnem vremenu, vendar če je deževalo, tedaj so nastopile povsem druge težave. In paziti je bilo treba, da se ta jajca ne razbijejo, kar ni bilo prav lahko.*[57]

3.6. Peš, z oslom, vlakom in avtobusom ...hodiš, dokler pač zmoreš[58]

Čeprav so v širših dediščinskih diskurzih o prometu in delu pogosto spregledani, načini potovanja Šavrink razkrivajo bogat in kompleksen mozaik vsakdanjega življenja na podeželju do 70. let prejšnjega stoletja. Najpogostejša oblika njihovega premikanja je bila - peš. Mnoge od njih so hodile ure in dneve do vasi in mest, pogosto s težkim bremenom na glavi, na ramenih ali v rokah. Teren je bil pogosto težaven, na primer pot do Oskoruša po cesti Slabonoh je bila zelo strma, pa tudi Dragonja je včasih narasla, zato so morale spremeniti svojo običajno ruto, če je pot bila neprehodna.

> *... in zgodilo se je, da je Dragonja kdaj narasla, ko je bilo močno deževje, in tedaj jo je bil problem prečkati, verjetno so imele določena mesta, kjer je bilo plitvo in so lahko prišle preko, ampak pravim, da so včasih morale sleči obleko, in lepo gaziti preko ... cavate na osla in počasi preko.*[59]
>
> *Tonca ji je bilo ime, one so prihajale z oslom, imele so »bisage« (dvodelna torba za osla) kot rečejo, in še spredaj dve brenti, imele so tisto, mi temu rečemo »bašto«, tisto, kar se da na osla (op. prev.: lesena konstrukcija za prenos vode na oslu)... in ona je na tem sedela. In ona je zagotovo prihajala preko Dramca. Dramac je tam en prehod preko reke, ker je rekla, da ko je veliko vode, je morala iti preko Kaštela, ker preko Dragonje ni mogla.*[60]
>
> *Nekatere so hodile peš s sprtom (košaro) na glavi, druge pa z oslom. Niso bile motorizirane. To z osli so imele veliko tam, pa še brente, okoli pa bisage, tako da so lahko s sabo vzele veliko stvari.*[61]

Drug način potovanja je bil z oslom. Šavrinke so ga imenovale tudi »muša«, služil pa jim je za prenašanje brent, bisag in ostalih bremen. Poleg tovora so osli občasno nosili tudi njih, tako da so sedele z nogami na stran. Osel je omogočal prenos večjega obsega tovora, s tem pa daljša in zahtevnejša potovanja. Brez njega »bi nosile manj in niso šle tako daleč, ker ... Hodiš, dokler pač zmoreš«.[62]

> *Izgledale so mi čudno. Meni kot otroku. Ker so po navadi prišle s tremi osli, trije osli na dve Šavrinki ... Ena je sedela na oslu, tako, na oslu sta onidve prišli, ob strani nekakšni paketi ali tiste brente, veste tiste brente (op. prev.: posoda za vodo), in potem je ona sedla tja zmes, kjer se ostalo malo prostora. Ona druga pa je hodila peš in vodila ta dva osla.*[63]
>
> *Ja, pa Šavrinke tudi, one so tudi, te mlade, ki so recimo zbirale jajca po hišah, potem pa so vse to skupaj spakirale v te bisage in šle naprej, je pa zanimivo, da so sedle na osla tako na stran, kot ... na stran, noge spredaj in tako so lepo šle, ne.*[64]

Šavrinke so se najpogosteje posluževale vaških poti in imele svoje bližnjice. Stanje prometnih poti je bilo na splošno slabo in, po navedbah Eda Merlića, je močno »upočasnjevalo pretok ljudi, blaga in storitev«, vse tja do sredine 19. stoletja se ni prav veliko naredilo (2006: 51). Josip Milićević, ki jemlje za primer Karojbo v začetku 19. stoletja, navaja, da je bil »stik med vasmi relativno šibek, ljudje so se gibali peš ali z osli in konji, na njih pa so prevažali tovor, ves promet pa je potekal po neštetih divjih poljskih in gozdnih stezah, ki so do

57 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
58 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
59 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
60 Sogovornik, roj. 1945, Marušići
61 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
62 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
63 Sogovornica, roj. 30. leta 20. stoletja, Sveti Mauro - Momjan
64 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

danes izginile ali pa so obrasle z grmovjem« (1983: 224). Leta 1826 se je odprla cesta Koper-Livade-Karojba-Pazin, leta 1846 pa še Karojba-Tićan-Vižinada-Buje, in kot navaja avtor: »utiranje teh poti je privedlo do sprememb življenja na vasi: ljudje začnejo hoditi na sejme v bolj oddaljene kraje, naraščala je proizvodnja za prodajo nekaterih rokodelskih izdelkov, prihaja do novih spoznanj, tvorijo se nova poznanstva, sklepajo se zakonske zveze med partnerji iz bolj oddaljenih krajev, vse to pa prinaša spremembe okoliščin življenja na vasi.« (Ibid).

Sčasoma so Šavrinke začele uporabljati tudi druge oblike prevoza. Vlak je bil bistvenega pomena za tiste, ki so živele bliže progi. Uporabljale so linijo Divača-Kozina-Buzet-Pazin-Pulj[65], zadrževale so se v večjih mestih ali pa peš šle po okoliških vaseh. Ta proga je potekala skozi Buzet skoraj vsaki dve uri, zato je bila povezava zelo dobra in je omogočala fleksibilnost. Lahko domnevamo, da se je uporabljala tudi železnica Parenzana, ki je obratovala do leta 1935 na liniji Trst-Kopar-Buje-Motovun-Poreč. S prihodom avtobusnih linij so Šavrinke začele uporabljati tudi avtobuse. Buzetščina in Pazinščina sta bili zelo dobro povezani s Slovenijo, z linijo Koper-Pazin:

> *Kar jaz pomnim, je, da je prišla z avtobusom. Ker je vsak dan vozil avtobus Koper-Pazin, smo imeli takrat, če primerjamo z danes, fantastične avtobusne povezave. Zjutraj je šel avtobus ob pol šestih v Pazin, vmes si iz Cerovelj za Pulj imel vlak ... ob šestih si potem šel nazaj za Buzet proti Kopru ... opoldne je šel iz Kopra, ob enih in potem je šel mimo Pazina in se ob pol štirih spet vrnil iz Pazina pa do Buzeta. Takrat smo mi bili povezani ...*[66]

Načine potovanja so tudi kombinirale, na primer z avtobusom iz Koštabone do Kopra, nato s trajektom do Trsta ali peš do Oskoruša in nazaj na trajekt iz Kopra v Trst.

> *Ja, ja, verjetno, ker na trajektu ni bilo kontrole, niso kontrolirali, zato so lahko več nosile gor in dol, tam ni bilo kontrole.*[67]

Zadnja Šavrinka, ki je prihajala v Marušiće, je bila iz Koštabone in je v sedemdesetih letih prihajala z znamenito »katrico« oziroma avtomobilom Renault 4. Gibanje je bilo včasih omejeno, zato so iskale alternativne poti in načine. Na meji pred carinskimi pregledi so potnikom na avtobusu razdelile blago in se nanje zanašale za prenos izdelkov, kot so maslo, jajca ali celo kokoši. Ena od sogovornic se spominja, da je kot otrok skrivala maslo v žepih, ker cariniki niso pregledovali otrok.

> *Jeeeej, vsega je bilo. Ko smo mi hodili, torej ko se je začelo hoditi v Trst, smo tudi mi šli z vlakom. Do Kozine, tam se je šlo na avtobus za Trst in one so bile na vlaku. One so tedaj imele že kaj pripravljenega, da nam dajo nekaj za čez mejo. In po mejnem prehodu spet po avtobusu gor in dol. Ampak to so že na vlaku delile. In šli sva tako midve s sestro, moja sestra pa ni hotela vzeti. Pa pravi ... mene so poznale, ker so hodile v Buzet v ambulanto. Tam sem delala, one pa so na to rekle »A ja, ja, ta dobra gre, ampak ona njena sestra noče!« (smeh). Tako so tako kakšno kokoško ali kos mesa ali jajca, vedno so imele kaj za ... da razporedijo.*[68]

V Oskoruš in okolico so prihajale Šavrinke iz Puč, Koštabone in Krkavč. Iz Hrastovlja so prihajale v Lanišče in Račjo vas. Iz Zazida, Prešnice in Rakitovca v Pazin in Roč. Prihajale so tudi v Pračano, Sovinjak, Krušvare, Pazin, Dobrile, Zamask, Motovun, Draguško valo, Kosorigo, Načeški breg. Razvidno je, da so sogovorniki, dlje kot so živeli od meje, vse manj vedeli, iz katerih krajev točno so Šavrinke prihajale. Včasih so potovale same, včasih

65 Ta železniška proga se je vzpostavila leta 1876 in je znatno izboljšala prometne povezave med Buzetom in Sv. Martinom s Trstom, Reko in Puljem, v: Merlić, Edo (2006) Sveti Martin na Buzeštini skozi šest stoletjih. Pazin-Buzet, stran 69.
66 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari
67 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
68 Sogovornica, roj. 1952, Roč

pa po dve ali tri skupaj. Včasih so z njimi prišla tudi mlajša dekleta, da bi se seznanile s terenom in se uvajale v trgovanje. Prav tako so del poti premagovale skupaj, nato pa sto se ločile in same obiskale manjše kraje. Just Ivetac navaja, da so Šavrinke s tovorom na oslih ali v košarah na glavi peš prepotovale tudi po sto kilometrov v eno smer in »ob vrnitvi domov so se oblikovale dolge karavane oslov, natovorjenih z jajci« (Ivetac, 1989: 102).

> *Pa tudi pomagale so druga drugi, ker so se recimo dogovorile, da se dobijo nekje, na enem mestu, in potem so k enim šle skupaj, del poti, ne ... ker pravim, one so prihajale iz teh različnih krajev, ampak večinoma so se na primer zbrale tukaj v Briču ali v Oskorušu, te tukaj, s te strani, in potem so skupaj šle, ker je to bila to tudi zelo neugodna pot...*[69]

Spomini pričevalcev razkrivajo bogato mrežo vsakodnevnih praks, odnosov in prilagoditev, ki so zaznamovale trgovske poti Šavrink. Pričevanja kažejo, da so občasno tudi prenočile na poti, zlasti če jih je ujela nevihta, noč, ali če se jim ni uspelo prej vrniti. Omenjajo se lokacije, kot so Marušići, Paliski, Heki, Vižinada, Štrped, Zamask, kjer so ženske prenočevale pri materah ali babicah današnjih sogovornikov. Praviloma se vedno omenjajo ženske, ki so jih gostile, se z njimi sporazumevale in z njimi trgovale. Ljudje so jih običajno gostili zastonj, vendar se najdejo tudi primeri, ko so za prenočišče plačale z blitvo, krompirjem, vinom, žganjem ali simboličnim drobižem. Spale so v hiši, kjer jim je gospodinja odstopila posteljo, v kuhinji na vzmetnici, pa tudi na seniku, v hlevu. Niso se dolgo zadrževale, »zbrale so toliko hrane, kolikor so je lahko nesle in so odšle«[70].

> *... da je ona vedno prihajala sama, tista Tonca, ki sem jo jaz poznal in ona si je bila dobra z mojo mamo, zato je včasih tudi prespala pri nas, ker ko je bilo neurje ali slabo vreme ali že pozno zvečer in se ji ni uspelo vrniti domov, tedaj je prenočila pri nas ... snela je vse tiste bisage (dvodelne torbe), cela ceremonija je bila to, kako jih sneti, da se jajca ne bi razbila.*[71]
>
> *V kuhinji, ja, mama je tja dala kakšno vzmetnico ali nekaj takega in Tonca je tukaj prespala. Osla so privezali k našemu v hlev, jajca pa so bila običajno v kleti, kantino (shramba, vinska klet) smo imeli, tam je ona to pakirala ... po navadi je potrebovala pomočnika, da te bisage nazaj obesijo, mama ji je pri tem vedno pomagala in tudi sam sem celo kdaj še kot poba ... no, daj, primi tukaj.*[72]
>
> *Ne, ne, ne, ne glede na vse, ker so se morale vrniti domov, saj so se zjutraj takoj odpravile v Trst, na traget (trajekt). Vse, kar so imele jajc, to ali kaj sadja, da ne bi propadlo, so morale takoj nesti prodat. niso mogle ... no, ne vem, morda tudi so, ampak kolikor jaz vem – ne, da bi prespale tukaj.*[73]

Prodaja blaga je pogosto potekala na lokalnih trgih, t. i. pijacah, placih (npr. pred cerkvijo, zraven murve), kjer so blago razstavljale na kamnitih mizah. Nekatere so hodile od hiše do hiše, druge pa so imele fiksna prodajna mesta. Ko so blago prodale, so odpotovale naprej do naslednjih postojank ali pa so se vračale nazaj.

> *Ma, ne, ne, ona je na tržnici, prišla je sem pred cerkev, imeli smo ogromno cerkev ... ogromna, ogromna murva, velika, tam pa so bile postavljene iz kamnov takšne mize, iz kamenja so jih naredili in ona je tam (prodajala). Ker je tam bila, kot bi rekli, senca še za osla - idealno mesto, in ona je tam stala, potem pa so prišle tiste ženske in...*[74]
>
> *Ja, ja, ja. Tam je prodajala in zbirala tisto, kar so ji dale, vse. In potem se je premaknila v Marišće, pa v Momjan, če je imela viška ... ampak bolj ali manj, kar je prinesla v eni turi z oslom, je skoraj vse prodala v vasi. Ker je bilo veliko ljudi.*[75]

69 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
70 Sogovornica, roj. 1935, Pazin
71 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
72 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
73 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
74 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
75 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš

3.6.1. Načini prevoza

Velike količine blaga, s katerim so trgovale, so Šavrinke prenašale na različne načine, najpogosteje glede na to, na kakšen način so potovale. Iz zbranih pripovedi izhaja, da so bile pri prevozu blaga zelo spretne in prilagodljive.

Če so potovale z oslom, so na bašte postavili brente, bisage ali pletene košare. Sicer je bašta služila tudi za prevoz drv in drugega tovora, bila je iz trše in obdelane lesene konstrukcije, pod katero se je pričvrstila prilagojena blazina za zaščito oslovega hrbta. Bašto so uporabljali za prenašanje vreč s tovorom, brent z vodo ali grozdjem in drugimi kmetijskimi pridelki, lahko pa je jahala tudi lastnica« (Milićević, 1987: 109).

> *To so bile, si videl, platnene torbe za blago, ki so jih najbrž naprtile nase, in ta denar, ki so ga dobile, to so hranile in imele pri sebi. Vse ostalo so naložile na osle. Košare so imele.*[76]

Med hojo peš so lahko prenašale veliko količino jajc in ostalega blaga tudi v večji pleteni košari z dvema ročajema, ki so jo nosile na glavi. Glede na kraj so jo različno poimenovali: manigal (Baničići, Bankovci), često (Marušići), čestela (Štrped, Pazin, Prodani, Krušvari, Roč), sprta (Paliski), panir, paner (Zamask, Motovun). Takšne košare so bile vseprisotne in so se uporabljale tudi v hrvaškem delu Istre za prenašanje miraza, hrane na polja, perila do izvira na pranje, na sušenje in podobno. Med to košaro in glavo se je podložil svitek, obročast zvitek iz platna z luknjo na sredini, ki je olajšal nošenje težkega bremena. Lahko je bil sešit iz več kosov pisane tkanine ali pa preprosto improviziran iz starega blaga, ki se je zvezalo skupaj.

> *To se je tako malo »zafrkalo« (zmotalo) in se zavezalo, dalo na glavo in to se je potem tako nosilo. In kakšne ženske so bile, naše so zelo lepo hodile prav zato, ker so to nosile – na glavo so si posadile terino makaronov, v roki pa dve borši (torbi) in tako so hodile. Pa pot ni bila ravna, tako so tudi na polje prinašale marendo (malico).*[77]
>
> *Ta svitek je bil običajno zelo, zelo pisan, na sredini je imel luknjo, okrog pa kot »bucolaj« - tisto pecivo, no in to se je po navadi delalo iz starih cunj, polnjen je bil tudi s starimi cunjami ali volno, in to so ... zanimivo, kako so bile ženske nadvse spretne, celo vodo so nosile ... »golide«, te so bile po petnajst litrov, kar je bilo precej težko, ne, to so one brez težav nosile na glavi.*[78]

Za prenos blaga so uporabljale tudi košare iz šibja, ki so jih nosile v rokah – sprte različnih velikosti s polkrožnim ročajem ter koše za prenašanje tovora na hrbtu. Tovor so nosile tudi v torbah in velikih platnenih nahrbtnikih. V Krušvarih se spominjajo usnjenih torb s svetlimi in temnimi kvadrati, v Podgaćah pa lesenega nahrbtnika, ki je bil videti kot omara s policami.

> *Mislim, da je bila košara na hrbtu. Tako so nosile zelenjavo in mleko.*[79]
>
> *... ta Marija, ki je prihajala, je imela nekakšno boršo (torbo) ... Moram najti eno staro sliko, na kateri je moja pokojna nona ... vi se tega ne spomnite ... to so bile usnjene torbe, sešite iz usnjenih kosov - kvadratkov, temnih in svetlih. In v tistem času je ženska, ki je dala kaj nase, imela to torbo, za v trgovino ... ni bila torbica, ampak diskretna torba, takšna, te velikosti, v katero je šlo vse mogoče. Spominjam se na avtobusu, ko so ženske šle, je bila kdaj tudi kokoš, živa, je gledala ven.*[80]
>
> *Potem so bile neke tanjše borše, ni se zdelo tako, ampak si lahko napolnil ... Razširila se je, ta je bila recimo za prenašanje solate ali zelja in takšnih stvari, bila je voluminozna in ni bila težka.*[81]

76 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
77 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
78 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
79 Sogovornik, roj. 1981, Pazin
80 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari
81 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari

Posebno skrb so namenjale temu, da se jajca med prenašanjem in pri snemanju bisag z osla ne bi razbila. V košare in bisage se je dala slama, da bi obvarovala jajca: »to sta bili kot dve bisagi, mi rečemo bisage, kot vreče, vsaka na eni strani, tako so zlagale plast jajc, pa plast slame, in plast jajc in plast ... in tako naprej, vse do vrha. Tega je res bilo veliko.«[82]

> *Ja, ja, ko je bilo slabo vreme, recimo ko je brez prestanka deževalo, ali ko je bilo pozno, ko ji ne bi uspelo, ko je imela veliko dela, recimo, potem se je ustavila pri nas in prenočila, snela je vse tiste bisage, cela ceremonija je bila to, kako jih sneti, da se jajca ne bi razbila ... in potem je mama pomagala in tudi jaz sem, mene je najbolj čudilo to, kako je teh dvesto ali tristo jajc, kolikor jih je verjetno bilo v tisti bisagi, ostalo celih.*[83]

3.7. In te Šavrinke niso bile več v modi: postopno opuščanje trgovske prakse[84]

Čeprav je težko natančno določiti, kdaj se je začela trgovska praksa Šavrink, lahko zanesljivo trdimo, da gre za zelo dolgo tradicijo. Že v časopisu Naša sloga iz leta 1895 se omenja, da ta praksa morda sega tudi do sto let v preteklost: »Že vrsto let, morda tudi sto, da tako imenovane Breščice ali Šavrinke v Istri kupujejo jajca, piščance, kljunače, jerebice, prepelice in druge stvari, ki jih odnesejo na trg v Trst. Skoraj gotovo ne prihajajo iz Šavrinje v Buzetščino in celo v Pazinščino, da bi to počele iz objesti ali ošabnosti, temveč iz nuje, da kaj zaslužijo – in sicer dekleta, da dobijo kaj za miraz oziroma doto za poroko, tiste že poročene pa, da prehranijo svoje šibke otročke.«[85] Šavrinke so nedvomno dolga leta redno obiskovale hrvaško Istro. Njihovi prihodi so bili razporejeni po tedenskih ali sezonskih ritmih, vendar so sčasoma začeli pojenjati – tako zaradi sprememb v političnem in gospodarskem sistemu kot zaradi sprememb lokalnih potreb.

Po raziskavah so najpogosteje prihajale enkrat na teden - v Marušiće, Paliske, Oskoruš in Momjan, in natančno se je vedelo, kdaj jih je bilo mogoče pričakovati. V Draguć so prihajale na približno vsakih 15 do 20 dni, ponekod pa sezonsko, spomladi in poleti, ker so bile takrat vremenske in naravne razmere ugodnejše (npr. nizek vodostaj Dragonje). Redno so bile prisotne na večjih sejmih (npr. sejmih sv. Julij, sv. Marija Magdalena, sv. Jakob), kar kaže na povezanost njihovih dejavnosti z lokalnim verskim in družbenim koledarjem. Nekateri sogovorniki posebej omenijo, da so imele svoj urnik in svoje dneve.

> *Vsaka je verjetno imela svoj urnik, saj se nikoli niso gnetle, drugače ne bi ničesar dobile. Ampak mislim, da ima vsak svojo Šavrinko, za katero je spravil jajca ... Ker ni bilo dovolj jajc za vse. Ali kokoši, ker kokoši ni bilo...«*[86]
>
> *... v četrtem mesecu sveti Julij, v sedmem pa Marija Karmelska ... Ne, to je bilo obvezno za sveto Marijo Magdaleno, svetega Jakoba, obvezno so bile na vseh teh feštah (veselicah). One so bile tukaj, mislim bile so redne, ni da ni.* [87]

Vrhunec trgovine je trajal do sredine petdesetih let 20. stoletja, medtem ko je bil od konca petdesetih do začetka sedemdesetih let zabeležen postopen upad. V številne kraje, kot so Vodice, Lanišće, Štrped, Nugla in Pazin, so prenehale prihajati do začetka ali sredine šestdesetih let. V krajih, kot so Krušvar, Marušić in Oskoruš, so njihovo prisotnost zabeležili že v sedemdesetih letih, čeprav vse redkeje. V Roču se njihovih zadnjih prihodov spominjajo do leta 1974, kar kaže na dolg in postopni proces izginjanja te oblike trgovanja.

82 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
83 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
84 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
85 Naša sloga št. 52 (1895) 19. 12. 1895
86 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
87 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš

Slika 8: Obroči za brente, ki so se postavljali na bašte – oslovska sedla (San Mauro, 25. 3. 2025, fotografirala: Ivona Orlić)

Slika 9: Oprema za osla (Margetić 2012: 7)

Meja in spremembe v sistemu so močno vplivale na dinamiko: Ko so domačini sami začeli hoditi v Trst po nakupe, je potreba po Šavrinkah upadla. Gospodarski vzroki, kot je odprtje trgovin, so prav tako prispevali k njihovemu izginotju. V Kašćergi se je na primer v šestdesetih letih odprla trgovina, ki je odkupovala jajca, in tako so vaščani višek svojih jajc lahko prodali tudi tam.

> *In tako so to počeli, mislim, da je trajalo do petinpetdesetega, šest, mogoče sedeminpetdesetega leta, ker potem ti naši niso več dovolili, ker je bil to šverc, in potem ni več prihajala, a ko je bila prosta cona, si lahko šel brez težav, tako kot zdaj hodimo ... Ne spomnim se, da bi ona po letu 1957 še prišla.*[88]
>
> *... Verjamem, da kasneje ni bilo več tako potrebno, ko smo tudi mi dobili prepustnico, s te strani smo imeli omogočen prehod ... in te Šavrinke niso bile več v modi.*[89]
>
> *Ko so te Šavrinke prenehale hoditi oziroma one so »operirale« tam nekje do šestdesetih let, tedaj se je začela razvijati slovenska obala, luka Koper in vse to, zato si je večina poiskala službe doli ob morju, nekateri so odšli tudi v Trst, tako da one niso več prihajale. Torej šestdeset, spomnim se zadnjih, ki so prihajale sem okoli petinšestdesetega, štiriinšestdesetega, pozneje ne.*[90]

Slika 10: Svitek (Marušići, februar 2025)

Fotografija 11. Svitek iz fonda Etnografskega muzeja Istre (E7406, kraj neznan, 2. polovica 20. stol.)

88 Sogovornik, roj. 1945, Marušići
89 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
90 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

Slika 12: Manigal iz fonda Etnografskega muzeja Istre (E 4348)

Fotografija 13. Šavrinke (posnel Sergio Gobbo) (Čargonja (2004: 72)

Slika 14: Odhod lokalnih pridelovalcev s košarami blaga na vlak iz Kopra v Trst, fotografija, reportažno-dokumentarna; neznani avtor, Koper, okoli leta 1910. (PPMI-59844/11)

Slika 15: Ponudba lokalnih prehrambnih izdelkov na mestni tržnici v Pulju, fotografija, reportažno-dokumentarna; neznani avtor, Pulj, okoli leta 1910 (PPMI-53608)

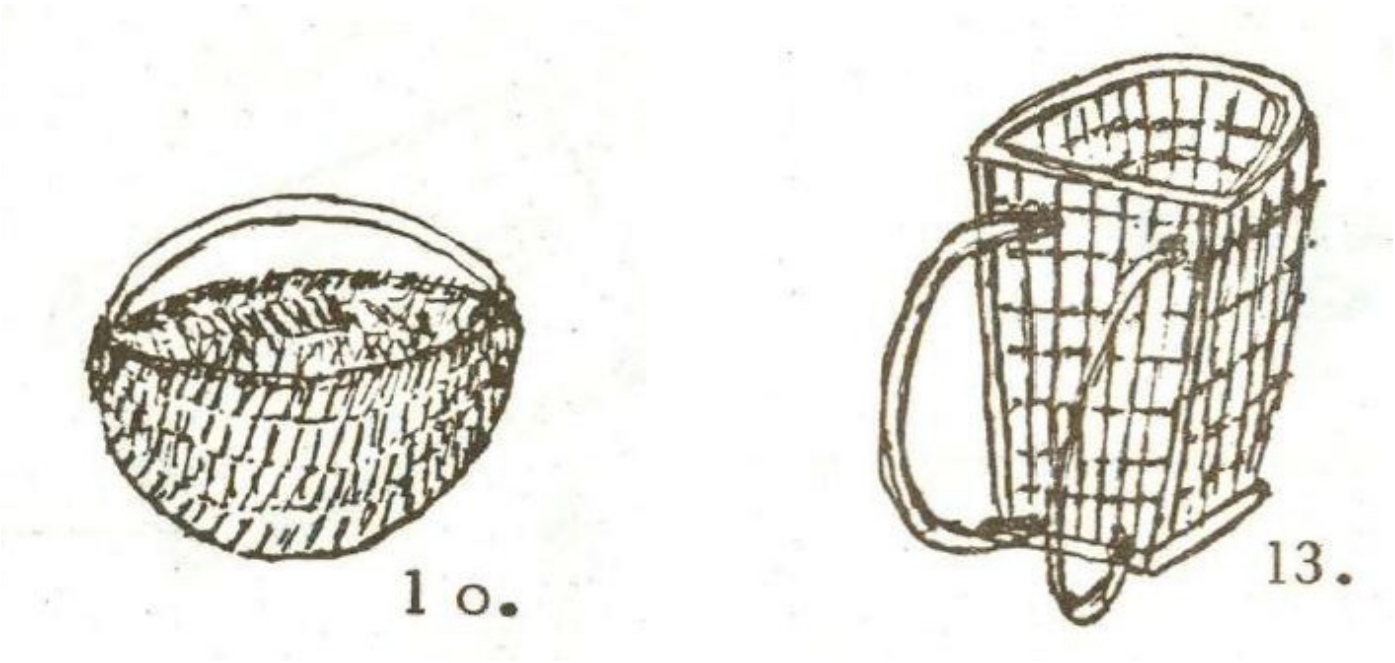

Slika 16: Košara iz šibja in koš za nošenje tovora na hrbtu, (Milićević (1987: 184)

3.8. Zaključek

Vidnost gospodarskega delovanja žensk v zgodovini kot tudi prilagodljivost ženske delovne sile pri raziskovanju še vedno pogosto ostajata spregledani. Dodatno oviro pri tem delu predstavlja nezadostno (arhivsko) gradivo, ki je bilo oblikovano pod vplivom prevladujoče historiografske paradigme iz 19. in začetka 20. stoletja, zaradi česar je bilo težko ali celo nemogoče prepoznati, zabeležiti in ohraniti dokumente ter pričevanja o delu pripadnic najranljivejše skupine prebivalstva – revnih žensk. Ta oblika dela žensk se je razvijala izven okvirjev formalne zaposlitve in je izjemno prilagodljiva, zaradi česar še v manj podlega kvantifikaciji. Ta študija se uvršča v del tistih prizadevanj, ki to obliko dela interpretirajo v okviru sodobnih teorij o delu in težijo k njegovi prepoznavnosti in vrednotenju.

Pri pripravi študije smo nepopolni mozaik življenja in dela Šavrink na istrskem polotoku dopolnili z etnografskimi metodami poglobljenih polstrukturiranih intervjujev s sogovorniki, terenskim delom in raziskavo do sedaj zbranega gradiva in literature. Zbrani podatki v tej raziskavi, ki je zajela široko območje od severozahoda do severovzhoda hrvaškega dela Istre, vključno z osrednjim delom polotoka, so omogočili vpogled v kvalitativno in poglobljeno razumevanje tega pojava. Veliko število sogovornikov in njihova raznolika starostna sestava sta zagotovili bogastvo in pester nabor zbranih spominov in pripovedi, ki so oblikovale številne »obraze« Šavrink, v nasprotju s homogenostjo podobe v literarnem besedilu ali dediščinskem diskurzu. Nato sva izvedli kontekstualizacijo, analizo in interpretacijo zbranih podatkov skozi pet tematskih sklopov z dodatnimi poglavji o raziskovalni metodologiji, izpostavljenih trgovskih poteh ter anekdotah in zgodbah iz spominov sogovornikov.

Na obravnavanem območju Istre so Šavrinke opravljale pomembno vlogo povezovanja gospodarsko in geografsko oddaljenih obrobnih območij z urbanimi središči – predvsem s Trstom, Koprom in Puljem. Imele so razvejano mrežo gibanja na odsekih, ki so jih premagovale same ali v spremstvu, peš ali z osli, v rednih časovnih intervalih, najpogosteje sezonsko, odvisno od podnebnih razmer, kot je na primer vodostaj reke Dragonje. Nekateri deli poti so bili prevoženi z motoriziranimi prevoznimi sredstvi, kot so vlaki in trajekti, kasneje pa celo z avtomobili. Določene dele poti so premagovale tudi z motornimi prevoznimi sredstvi, kot sta bila vlak in trajekt, kasneje pa celo z avtomobili. Seznam stvari, ki so jih prinašale lokalnemu prebivalstvu

in strankam, ki so od njih naročevale, je bil širok in raznolik – od aluminijaste posode, tkanin, konfetov, raznih bombonov, kvasa, kril, posode, obutve itd. V zameno so skoraj vedno zahtevale plačilo v jajcih – dragoceni valuti tistega časa, saj so bila jajca v mestih, zlasti v Trstu, zelo iskana. Te ženske, odločne in vztrajne po značaju, so povezovale kraje v barviti istrski pokrajini, ob tem pa so se srečevale z oblikami solidarnosti z lokalnim prebivalstvom, ki so bile kdaj večje in kdaj manjše. Njihovo delo in dejavnosti se umeščajo v bogat spekter potujoče trgovine, ki je prečkala polotok in povezovala neredko politično in zgodovinsko razdeljena območja, ko so bile s strani oblasti vsiljene meje prekinile priliv sredstev za preživetje tamkajšnjega obubožanega prebivalstva. Delo Šavrink je tako tudi pričujoči dokaz o vztrajnosti in aktivnem prispevku žensk pri iskanju in oblikovanju strategij preživetje zase in za svoje družinske člane.

Čeprav je predstavljena študija potrdila obilico spominov na potujočo trgovino in srečevanja s Šavrinkami ter njihovo vseprisotnost in bogato delovanje na obravnavanih območjih, pa vendar ni prepoznano in ovrednoteno kot nesnovna dediščina in se spomin nanje ne prenaša iz roda v rod znotraj skupnosti na območju hrvaškega dela Istre. V tem kontekstu meniva, da niso izpolnjeni osnovni elementi (posamezniki, društva, lokalne skupnosti ipd.), ki so potrebni za začetek postopka registracije na podlagi predloga za vpis nesnovne kulturne dediščine v Register kulturnih dobrin Republike Hrvaške.

3.9. Priloga 1: Ljupca, ste doma? Imate jajca, Ljubca?[91]: kartografski prikaz gibanja Šavrink

1) Prva pot:

Koštabona (Kaštabona), Puće (Puče) in Karkauće (Krkavče) – prečkanje reke Dragonje – Oskoruš – Momjan - Marušići (Marušiči).

Del omenjene poti so domačini imenovali Slabonoh:

> *Sogovornik: "To je bil Slabonoh... Slabonoh je bil najbolj pogosta pot ... po njej so hodile peš." Ampak tam se ni moglo z voli ali vozovi. Ker je bilo res strmo, sedemindvajset ovinkov je, preden se pride v Dragonjo ....*
>
> *EMI (op. prev.: Etnografski muzej Istre): Ampak za njih, peš z oslom, je bilo?*
>
> *Sogovornik: Osli, to je bilo treba po poti in zdravo, po čisti, lepi poti...*
>
> *EMI: Iz česa pa je bila ta pot?*
>
> *Sogovornik: Vse po gozdu, vse po gozdu ... Prav tam iz Dragonje do Oskoruša. Oskoruš-Dragonja, to je bila ta pot.*
>
> *…*
>
> *EMI: Pa potem, so te Šavrinke šle še kam naprej od Oskoruša ali so se vrnile? Je to bila njihova zadnja postaja?*
>
> *Sogovornik: Ne, so šle tukaj v Momjan, najvišje tam do Marušićev.*[92]

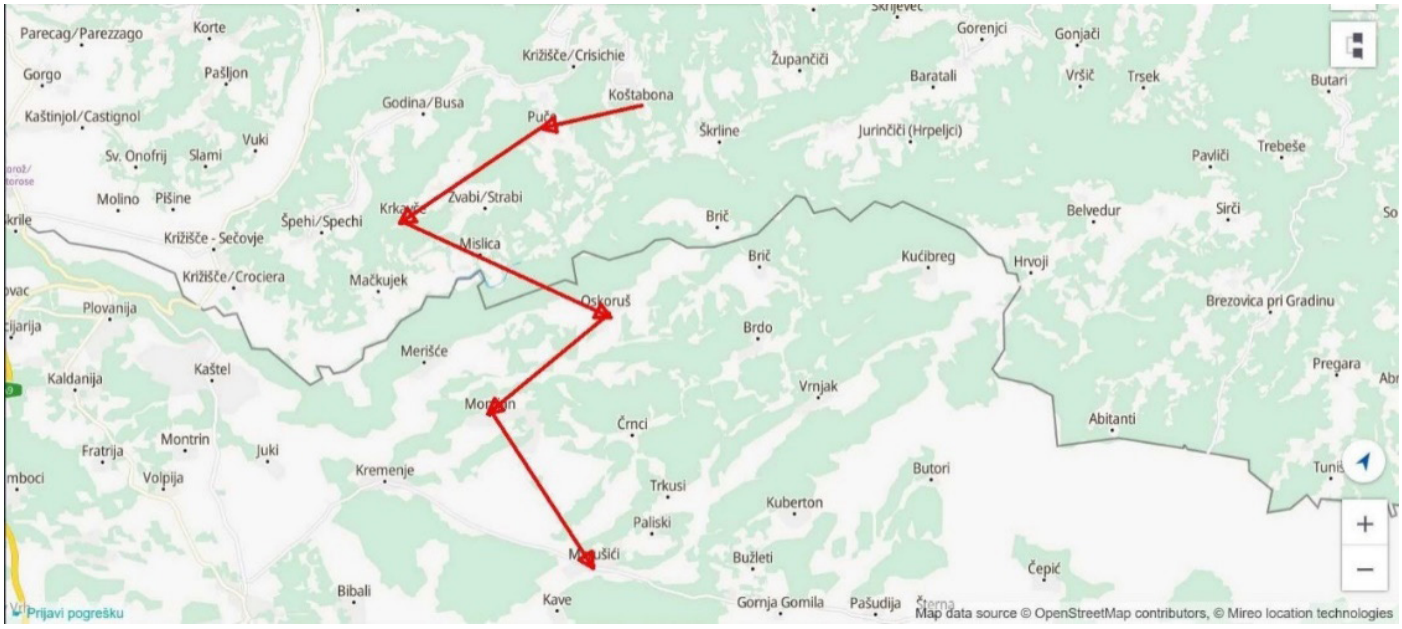

Prvo pot gibanja je sestavljalo več odsekov, ene ženske so se na pot podale iz Puč, druge pa iz Krkavč, pri tem pa so uporabljale različne pripomočke. Ob prihodu so se ženske gibale peš in na oslu, v Trst pa so se odpeljale z avtobusom iz Koštabone do Kopra, kjer so se vkrcale na trajekt - treget:

> *EMI: Torej bi rekli Oskoruš-Momjan-Marušići in nazaj.*
>
> *Sogovornik: Nazaj, ja, ja. Tu so imele ta svoj teritorij.*
>
> *EMI: In potem nazaj v Trst?*

91 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
92 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš

> *Sogovornik: Ja, ja.*
>
> *EMI: In so tudi šle peš?*
>
> *Sogovornik: Ne, na trajekt!*
>
> *EMI: Na trajekt. Torej Koper, pa trajekt.*
>
> *Sogovornik: Ja, ja, verjetno ker na trajektu ni bilo kontrole, niso kontrolirali, zato so lahko več nosile gor in dol, tam ni bilo kontrole.*[93]

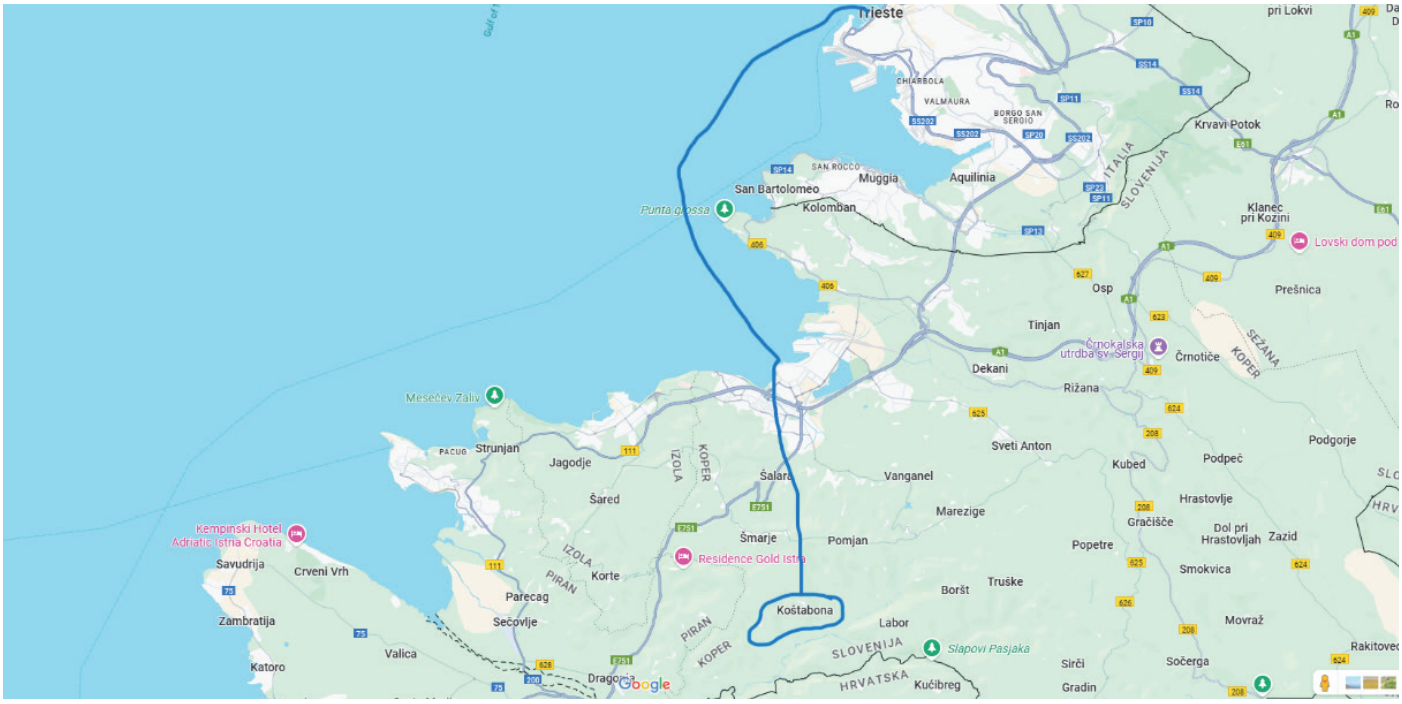

2) Druga pot:

Del žensk je pokrival krajše poti in so se gibale, na primer od Svetega Antona proti Briču in Kućibregu ter nazaj v Sveti Anton in potem v Trst:

> *Ne, ne, ne, ne glede na vse, ker so se morale vrniti domov, saj so se zjutraj takoj odpravile v Trst, na traget (trajekt). Vse, kar so imele jajc, to ali kaj sadja, da ne bi propadlo, so morale takoj odnesti prodat. Niso mogle ... no, ne vem, morda tudi so, ampak kolikor jaz vem – ne, da bi prespale tukaj.*[94]

3) Tretja pot

Na severozahodni strani so bile še druge - krajše poti, kot je tista blizu Marušićev.

Krkavče in Koštabona ali celo Brošt– Marušići – Paliski – Trkusi – Črnci - Kremenje

Domačini so temu delu poti rekli Puče – Paliski in ni prehoden: »danes je ne bi bilo mogoče prehoditi, včasih so ljudje te poti uporabljali za dostop do polja, za vprežne vozove ali peš stezice.«[95]

93 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
94 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
95 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

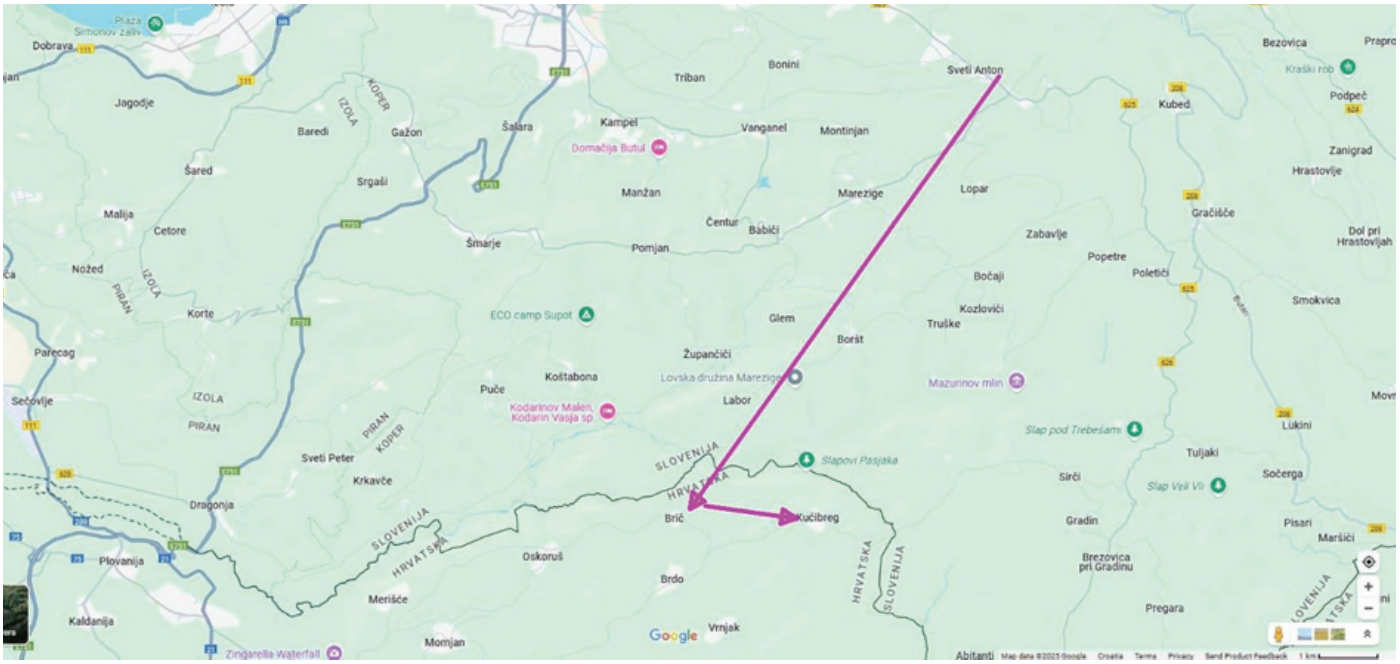
Sveti Anton
Kubed
Bezovica
Podpeč
Zanigrad
Hrastovlje
Gračišče
Dol pri Hrastovljah
Smokvica
Lukini
Sočerga
Pisari
Maršiči
Pregara
Gradin
Brezovica pri Gradinu
Sirči
Tuljaki
Slap pod Trebešami
Slap Veli Vir
Mazurinov mlin
Kozlovići
Truške
Bočaji
Popetre
Poletiči
Zabavlje
Lopar
Marezige
Montinjan
Vanganel
Bonini
Triban
Kampel
Domačija Butul
Manžan
Čentur
Babiči
Pomjan
Šmarje
Šalara
Gažon
Baredi
Srgaši
Šared
Malija
Cetore
Nožed
Korte
Parecag
Sečovlje
Dragonja
Plovanija
Kaldanija
Zingarella Waterfall
Sveti Peter
Krkavče
Puče
Koštabona
Kodarinov Malen, Kodarin Vasja sp
ECO camp Supot
Župančiči
Lovska družina Marezige
Labor
Glem
Boršt
Slapovi Pasjaka
Brič
Kućibreg
Oskoruš
Brdo
Merišće
Momjan
Vrnjak
SLOVENIJA
HRVATSKA
IZOLA
PIRAN
KOPER
Google
Abitanti

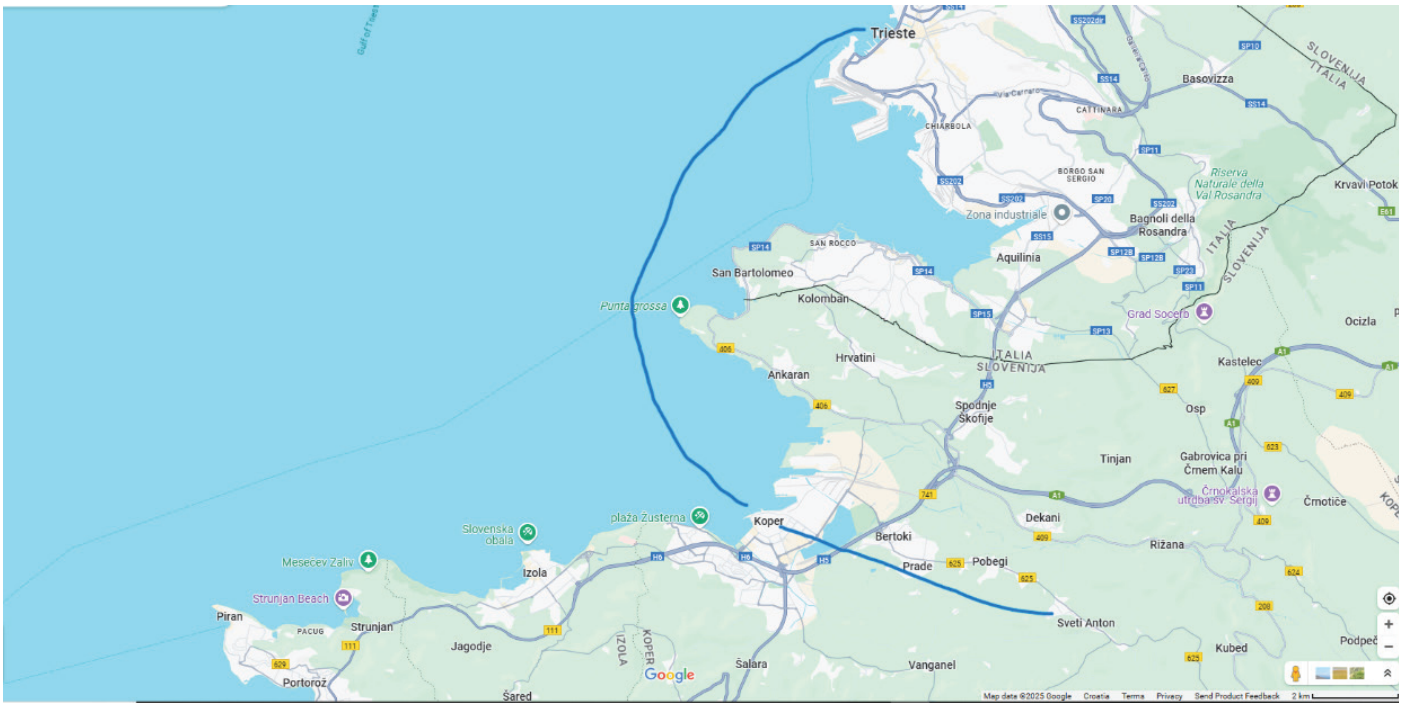
Trieste
Basovizza
CATTINARA
CHIARBOLA
BORGO SAN SERGIO
Riserva Naturale della Val Rosandra
Krvavi Potok
Zona industriale
Bagnoli della Rosandra
Aquilinia
SAN ROCCO
San Bartolomeo
Kolomban
Punta grossa
Grad Socerb
Ocizla
Hrvatini
Ankaran
ITALIA
SLOVENIJA
Kastelec
Spodnje Škofije
Osp
Tinjan
Gabrovica pri Črnem Kalu
Črnokalska utrdba sv. Sergij
Črnotiče
Dekani
Bertoki
Prade
Pobegi
Rižana
Koper
plaža Žusterna
Slovenska obala
Mesečev Zaliv
Izola
Strunjan Beach
Piran
Strunjan
Jagodje
Portorož
Šared
Šalara
Vanganel
Sveti Anton
Kubed
Podpeč
Google

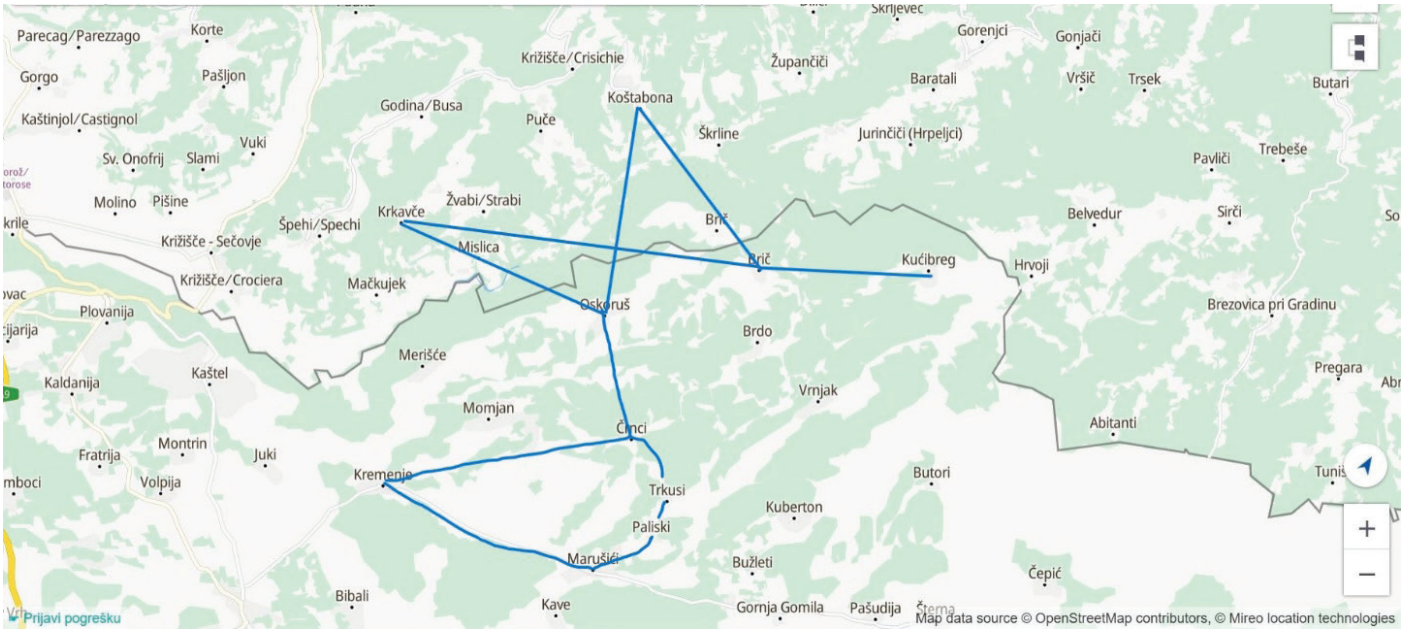
Parecag/Parezzago
Korte
Gorgo
Pašljon
Kaštinjol/Castignol
Sv. Onofrij
Slami
Vuki
Molino
Pišine
Križišče - Sečovje
Križišče/Crociera
Plovanija
Kaldanija
Kaštel
Fratrija
Montrin
Juki
Volpija
Križišče/Crisichie
Godina/Busa
Puče
Koštabona
Škrline
Župančiči
Gorenjci
Gonjači
Baratali
Vršič
Trsek
Butari
Jurinčiči (Hrpeljci)
Pavliči
Trebeše
Belvedur
Sirči
Žvabi/Strabi
Krkavče
Špehi/Spechi
Mislica
Mačkujek
Brič
Kućibreg
Hrvoji
Oskoruš
Brdo
Brezovica pri Gradinu
Pregara
Merišće
Momjan
Vrnjak
Abitanti
Činci
Kremenje
Trkusi
Paliski
Marušići
Butori
Kuberton
Bužleti
Čepić
Bibali
Kave
Gornja Gomila
Pašudija
Prijavi pogrešku
Map data source © OpenStreetMap contributors, © Mireo location technologies

> *Ja, ja, ona je imela območje Marušićev, tukaj, Paliski, Trkusi, Črnci, ta Tonca pokrivala teritorij okoli Paliskov, do Krimenjaka, Marušićev, Puč, no, od tam je bil ta, druge so drugače bile iz Krkavč, iz Kaštabone, iz vseh obližnjih krajev, iz Boršta, tukaj, kje je Boršt ... Ja, Muraž tukaj recimo, iz Muraža so tudi nekatere prihajale ... tu so Hrvoji, Kućibreg ... in pomagale so druga drugi, ker so se recimo dogovorile, da se dobijo nekje, na enem mestu, in so potem so k enim šle skupaj, del poti, ne ... ker pravim, one so prihajale iz teh različnih krajev, ampak večinoma so se na primer zbrale tukaj v Briču ali v Oskorušu, te tukaj, s te strani, in potem so skupaj šle, ker je to bila to tudi zelo neugodna pot... tukaj je Brič, do Kaštabone na primer, pobočje se strmo spušča, ne, in samo tu so poti ... velik problem je predstavljala tudi Dragonja, reka, ne ... in zgodilo se je, da je Dragonja kdaj narasla, ko je bilo močno deževje, in tedaj jo je bil problem prečkati, verjetno so imele določena mesta, kjer je bilo plitvo in so lahko prišle preko, ampak pravim, da so včasih morale sleči, obleko, in lepo gaziti preko.*[96]

4) Četrta pot:

Hrastvolje – Lanišće – Račja vas - Trst

Šavrinke so za večje praznike prihajale iz Hrastovelj v Lanišće, peš do Račje vasi, prenočile v gostišču, zjutraj pa so šle švercat kavo in sladkor v okoliške kraje in se nato vrnile, prenočile in odšle v Trst.

5) Peta pot:

Zazid - Prešnica in Rakitovec v Pazinu in Roč. Prihajale so tudi v Pračano, Sovinjak, Krušvare, Pazin, Dobrile, Zamask, Motovun, Draguško valo, Kosorigo, Načeški breg.

96 Sogovornik, roj. 1941, Paliski

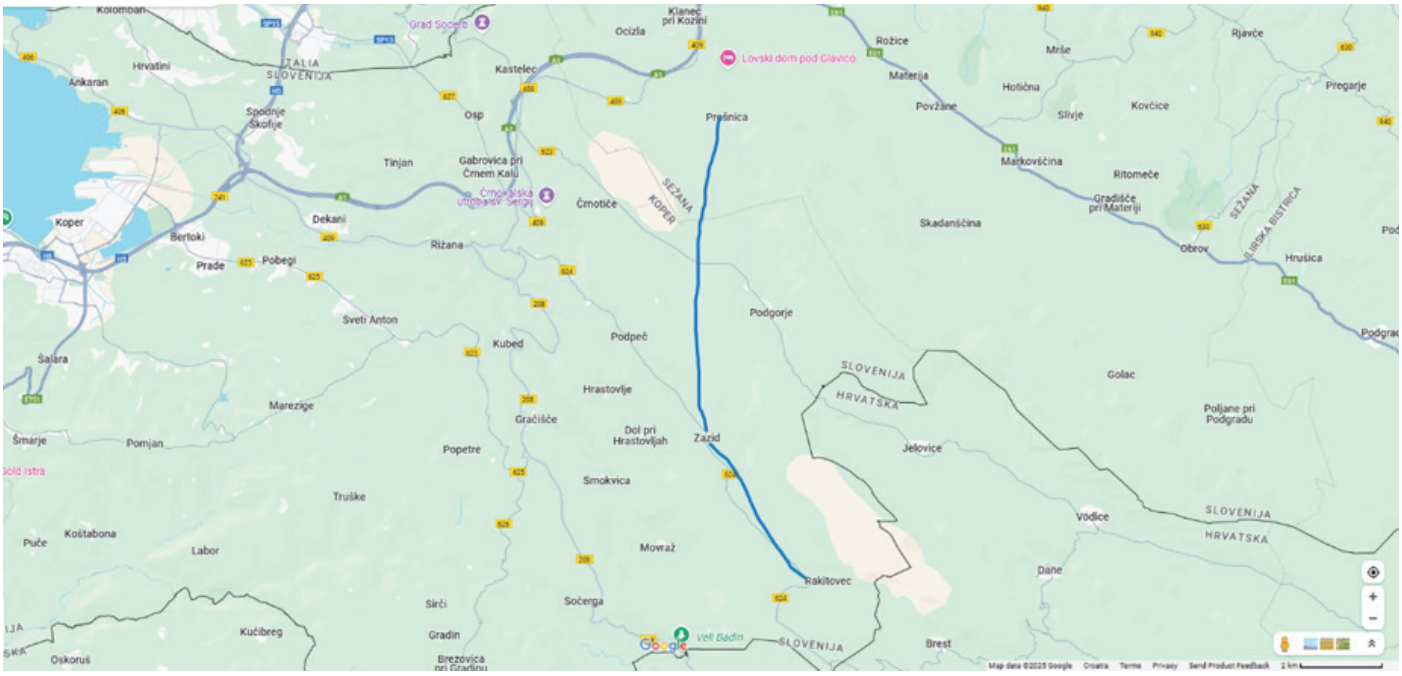
Grad Socerb
Ocizla
Klanec pri Kozini
Lovski dom pod Glavico
Rožice
Materija
Povžane
Mrše
Hotična
Slivje
Kovčice
Rjavče
Pregarje
Markovščina
Ritomeče
Gradišče pri Materiji
Obrov
Hrušica
Skadanščina
Prešnica
Kastelec
Osp
Tinjan
Gabrovica pri Črnem Kalu
Črnotiče
Črnokalska utrdba sv. Sergij
Koper
Bertoki
Dekani
Prade
Pobegi
Rižana
Sveti Anton
Kubed
Podpeč
Podgorje
Šalara
Marezige
Hrastovlje
Gračišče
Dol pri Hrastovljah
Zazid
Šmarje
Pomjan
Popetre
Smokvica
Truške
Koštabona
Puče
Labor
Movraž
Rakitovec
Sirči
Sočerga
Gradin
Kućibreg
Oskoruš
Brezovica pri Gradinu
Veli Badin
Golac
Poljane pri Podgradu
Jelovice
Vodice
Dane
Brest
SLOVENIJA
HRVATSKA
SEŽANA
KOPER
ILIRSKA BISTRICA
Google

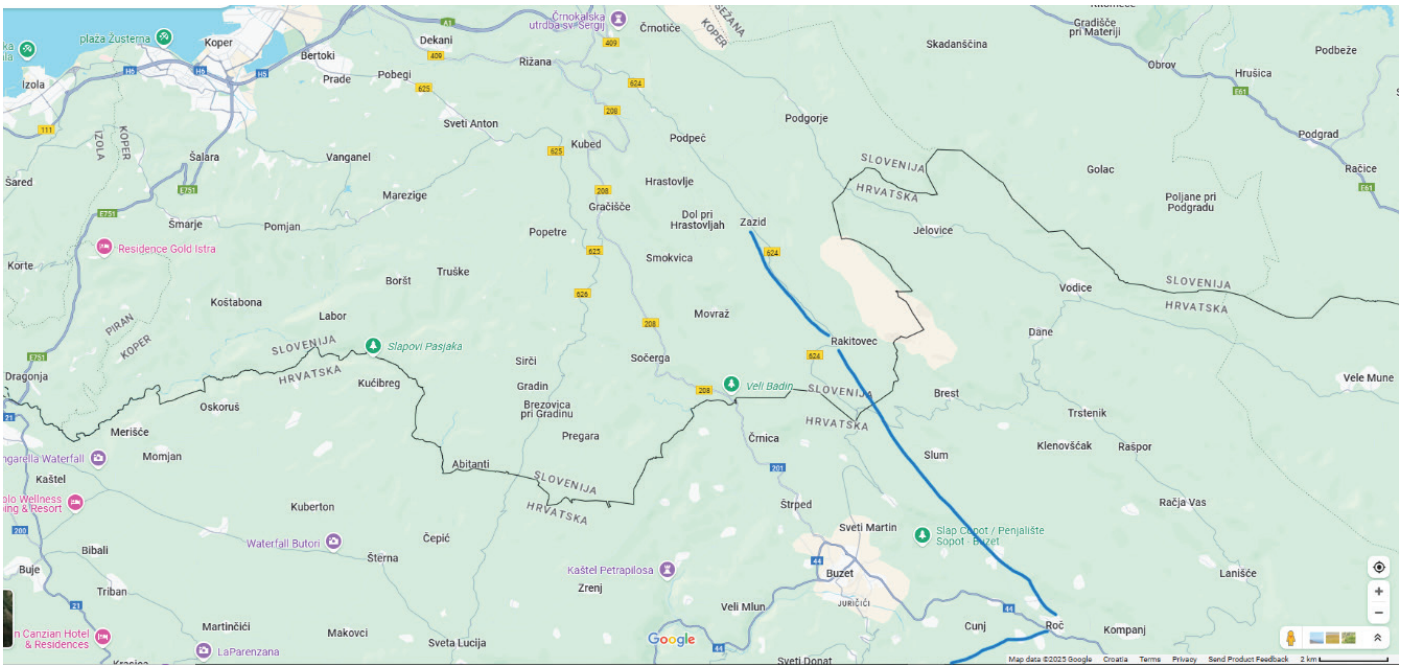
plaža Žusterna
Koper
Bertoki
Dekani
Prade
Pobegi
Rižana
Črnotiče
Črnokalska utrdba sv. Sergij
Skadanščina
Gradišče pri Materiji
Obrov
Hrušica
Podbeže
Izola
Sveti Anton
Kubed
Podpeč
Podgorje
Podgrad
Šalara
Vanganel
Šared
Marezige
Hrastovlje
Gračišče
Dol pri Hrastovljah
Zazid
Šmarje
Pomjan
Popetre
Smokvica
Residence Gold Istra
Korte
Boršt
Truške
Koštabona
Labor
Movraž
Rakitovec
Golac
Poljane pri Podgradu
Jelovice
Vodice
Dane
Slapovi Pasjaka
Sirči
Sočerga
Gradin
Brezovica pri Gradinu
Veli Badin
Brest
Dragonja
Oskoruš
Kućibreg
Merišće
Momjan
Pregara
Črnica
Slum
Trstenik
Klenovšćak
Rašpor
Vele Mune
Kaštel
Abitanti
Kuberton
Štrped
Sveti Martin
Slap Čepot / Penjalište Sopot - Buzet
Račja Vas
Bibali
Waterfall Butori
Čepić
Šterna
Buje
Triban
Kaštel Petrapilosa
Zrenj
Buzet
Lanišće
Veli Mlun
Martinčići
Makovci
Sveta Lucija
Cunj
Roč
Kompanj
LaParenzana
Sveti Donat
SLOVENIJA
HRVATSKA
PIRAN
KOPER
IZOLA
Google

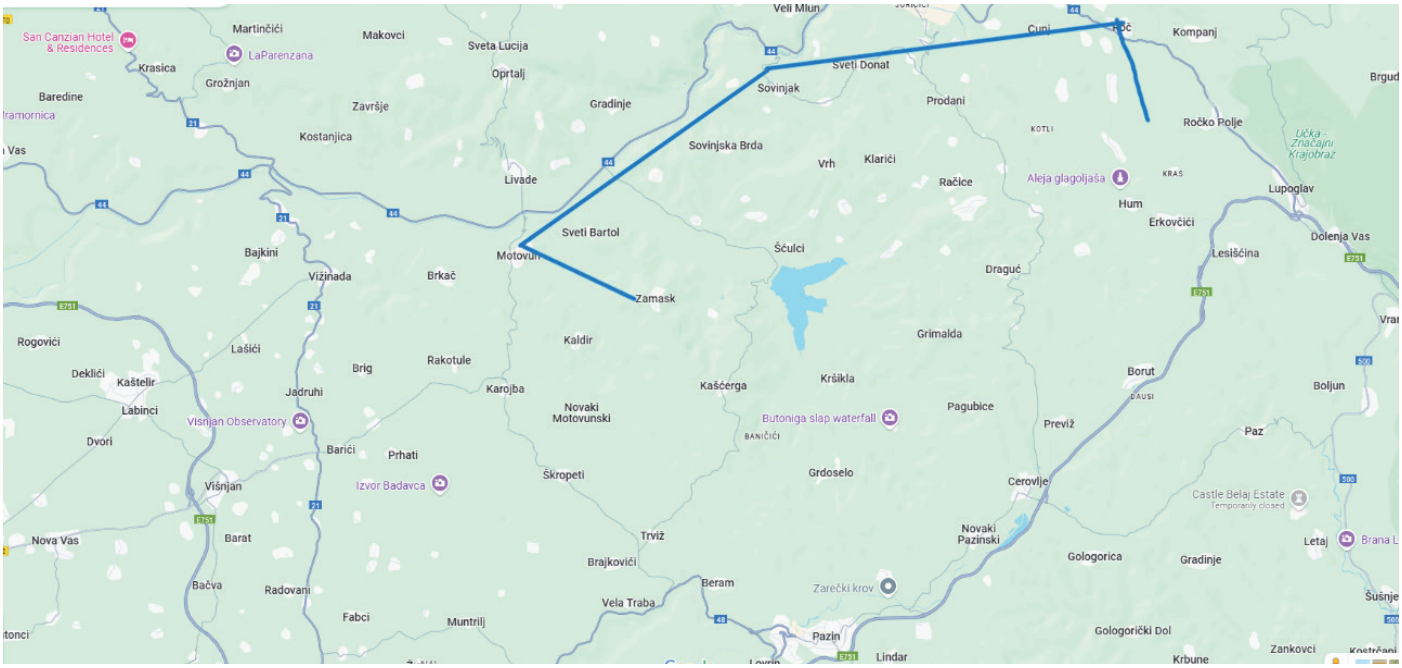
San Canzian Hotel & Residences
Martinčići
LaParenzana
Makovci
Sveta Lucija
Krasica
Grožnjan
Oprtalj
Baredine
Završje
Gradinje
Kostanjica
Sovinjak
Sveti Donat
Cunj
Roč
Kompanj
Prodani
Ročko Polje
Sovinjska Brda
Vrh
Klarići
Livade
Račice
Aleja glagoljaša
Hum
Erkovčići
Lupoglav
Dolenja Vas
Sveti Bartol
Motovun
Šćulci
Lesišćina
Bajkini
Vižinada
Brkač
Zamask
Draguć
Grimalda
Rogovići
Lašići
Kaldir
Deklići
Kaštelir
Brig
Rakotule
Kašćerga
Kršikla
Borut
Boljun
Labinci
Jadruhi
Karojba
Novaki Motovunski
Pagubice
Visnjan Observatory
Butoniga slap waterfall
Previž
Paz
Dvori
Barići
Prhati
Izvor Badavca
Škropeti
Grdoselo
Cerovlje
Castle Belaj Estate
Visnjan
Nova Vas
Barat
Trviž
Novaki Pazinski
Letaj
Brajkovići
Gologorica
Gradinje
Bačva
Radovani
Beram
Zarečki krov
Šušnje
Fabci
Vela Traba
Muntrilj
Pazin
Gologorički Dol
Lindar
Zankovci
Krbune
Veli Mlun
Google

6) Šesta pot:

Šavrinke so potovale z vlakom po progi Divača-Kozina-Buzet-Pazin-Pulj, zadrževale so se v večjih krajih ali pa so peš hodile po okoliških vaseh.

Vir: https://hr.wikipedia.org/wiki/Istarske_pruge#/media/Datoteka:Map_Istrian_railway.png

Priloga 2: Xe arrivada la Saurina, corni freschi la ga portà[97] (»Prišla je Šavrinka, prinesla je svežerogljičke!«): Zgodbe in anekdote o Šavrinkah

1) Zgodba iz Pazina – Ljubezen s Šavrinko

Sogovornik se spominja zgodbe svoje babice (Šavrinke) o prvih srečanjih z bodočim možem, ki sta si bila blizu po značaju in miselnosti.

> *Torej, moj oče je bil iz Buzeta, moja nona, njegova tašča, pa je bila Šavrinka. In kadar sta se z nonotom sprla, sta si grdo govorila. Vedela sta, kdo so Šavrinke, zanju so bile to ženske s slovenskega Krasa. V Buzetu, ko rečejo »Šavrinke«, se misli na one tam (op. prev.: s Krasa). Bile so precej priljubljene, ker so trdožive, tam pravzaprav ni bilo nekega množičnega kmetijstva. Saj ga niti ni moglo biti. One so preživele, ker so bile zelo skromne in izredno so bile iznajdljive. To je nekakšna značilnost ljudi iz tega kraja ... so simbol močnih žensk. Nono je v petdesetih hotel glumiti Kennedyja, ona pa teh meščanskih manir nikoli ni sprejela. Zmeraj je bila pripravljena delati in imela je neverjetno visok prag prenašanja bolečine ... ime ji je bilo Marija Švab. Torej, rodila se je v Zazidu ... vse so tam bile nizke, močne in čokate. In tako, čisto naključno, ona je nekaj švercala po Pulju, tam, kjer je vozil vlak, ne vem, katera je bila najbližja postaja v tem Zazidu, mogoče Divača, Kozina, tam nekje, in tam je po navadi vstopila na vlak in odšla v Trst ali pa okrog ali na Reko. Tako da one so veliko švercale v Jugoslavijo in Italijo. Zaradi carinskih con so imele te svoje poti ... Ja, ko se je poročila, je nehala prodajati. Mislim, moj nono jo je na ta trik dobil ... In tudi ona je hitro pristala. V Trstu sta imela eno zanimivo prigodo, ko je ona stala na vogalu neke ulice, vsa zrihtana, ker ona je drugače tja hodila v Heke kot prodajalka, ne, pa je tako stala poleg njega 15 minut, on pa je sploh ni prepoznal, ko se je tako uredila. ... In v sebi je zmeraj nosila to skromnost, nikakršna razsipnost zanjo ni prišla v poštev. V devetdesetih letih, ko se je začela vojna, je nona takoj uvedla varčevalne ukrepe, kot da je čakala, da se zgodi kaj hudega. Drugače, kasneje, je delala kot varuška ... Nona je imela tisto švercersko žilico, imela je tisti podjetniški duh - za te drobnarije. Recimo, najbolj smešno je bilo, ko me je vedno pošiljala po pomaranče, pa pravi »Reci, da so za v bolnico«. Prav, pridem jaz na tržnico, "Prosim, pomaranče za v bolnico", "Kdo od tvojih je v bolnici?", "Nono", čez deset minut pa se nono prikaže na tržnici. Če gledamo realno, potem je živela v dobrih razmerah, vendar vedno je ostala skromna, kot da je ves čas v skrbeh, da se bo zgodila kakšna nesreča. To jo je vedno obremenjevalo.*[98]

2) Zgodba iz Roča – Strategije »švercanja«

Sogovornica opisuje, kako so Šavrinke na poti v Trst prosile druge potnike za pomoč pri prenašanju blaga čez mejo.

> *Jeeeej, vsega je bilo. Ko smo mi hodili, torej ko se je začelo hoditi v Trst, smo tudi mi šli z vlakom. Do Kozine, tam se je šlo na avtobus za Trst in one (op. a. Šavrinke) so bile na vlaku. Tedaj so že imele kaj pripravljenega, da nam dajo nekaj za čez mejo. In po mejnem prehodu spet po avtobusu gor in dol. Ampak to so že na vlaku delile. In šli sva tako midve s sestro, moja sestra pa ni hotela vzeti. Pa pravi ... Mene so poznale, ker so hodile v Buzet v ambulanto. Tam sem delala, no in one so rekle: »A ja, ja, ta dobra gre, ampak ona njena sestra - noče!« (smeh). Tako si potem kar mimogrede dobil kakšno kokoško ali kos mesa ali jajca, vedno so imele kaj v roke za potisnit ... da razporedijo.*[99]

97 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
98 Sogovornik, roj. 1981, Pazin
99 Sogovornica, roj. 1952, Roč

3) Zgodba iz Nugle – Prebrisana "pomočnica"

Sogovornica pripoveduje zgodbo iz avtobusa.

> *Bom tudi jaz povedala ravno na to temo. Enkrat sem šla tja dol, meni to nikoli ni bilo všeč, ker jaz nisem nikoli nič nosila … imela sem samo denar in to je bilo to. Jaz nisem za trgovino. In ena ženska me je kar naprej prosila, naj ji nekaj nesem, neki kos mesa. Sem ji rekla: »Jaz tega ne bom nesla, ker jaz tega nikoli ne počnem!« In potem si je našla eno drugo žensko na avtobusu, peljali smo se iz Kozine v Trst. Tista ženska pa je vzela. Vendar, kaj se je zgodilo, ona je lepo vzela tisto meso, potem pa izstopila eno postajo prej, kot bi morala. In ko je ta ugotovila, mesa ni bilo več. Uuuuh, je bila jezna! Jaz sem si pa mislila: »Na, tu imaš!« Zgodilo se je to, da se je ustrašila, verjetno je vedela, kaj ima, a je bila bolj prebrisana kot ta druga … »Per ogni furbo ghe vuole uno più furbo« (za vsakega lisjaka se najde kakšen, ki je še bolj zvit).*[100]

4) Zgodba iz Buzeta – Vztrajna Šavrinka

> *Mnogi so z veseljem kupovali tisto, kar so Šavrinke ponujale v hrvaškem delu Istre, še posebej ženske, ki so ponosno nosile njihova oblačila in modne dodatke. Vendar pa se to ni vsem zdelo potrebno, ena od sogovornic se namreč spominja, kako se je njen oče uprl "pretiranemu" nakupovanju:*
>
> *Bili sta sestri. Vse sta nosili, tudi od nas; Če veste, kje je Dragutska vala, tam doli sem se rodila in tam smo živeli, in tam sta peš hodili iz Kubeda in to nosili v Trst. In tako, karkoli je bilo naročeno, onidve sta to prinesli. Moja pokojna mama si je naročila „tećo" iz aluminija, to je bilo - ooooo, nek lonec tudi iz aluminija ... Ja, ja, in zelo sta bili vztrajni. To so ti kar potisnile v roke. To se je moralo vzeti. Pa potem te cunje, majice - spodnje, zgornje, tega je zmeraj bilo ... In nimaš se kaj „cenkati". Ali boš vzela ali pa pusti. Me smo raje plačale z jajci, onidve pa tudi... Prihajali sta vsakih 15–20 dni. Sta prihajali kar pogosto, potem pa se je moj pokojni oče razkuril in rekel "dovolj je tega, nimaš kaj tukaj toliko za kupovati, pusti zdaj to in dovolj." Pojdite, kamor hočete, samo pojdite naprej." Ker smo bili na osami, sama hiša blizu vasi in tu so imele privilegije. In mama bi tudi malo popustila, tako po starinsko, žensko, oče pa se je razvnel. Je rekel "Tu si kupila, tu imaš in dovolj".*[101]

5) Zgodba iz Oskoruša – Otroške vragolije

Sogovornik se spominja, kako so v otroštvu Šavrinko pretentali tako, da so ji podtikali starejša jajca v zameno za bombone

> *Sogovornik: In potem so prispele s tistim oslom, ne preveč natovorjenim, in prinesle so vse to spodnje perilo, spodnje majice, imele pa so tudi tiste bombone, tiste male čokoladice ali kaj podobnega za ... Mi, otroci smo bili tam čisto nori ... in kaj je naredila ona, ker denarja ni bilo, je rekla - a ja, ampak ta bombon je eno jajce. Kaj pa smo mi vedeli, ubogi, otroci smo bili, in potem smo zbirali, deset dni, petnajst dni smo zbirali, kradli jajca, eno tu in eno tam in naredili tisti kup iz jajc in zdaj, ko je prišla, ne, cela kolona nas je stala tam, bilo nas je deset, petnajst, čakali smo, da bi dobili tiste čokoladice, tiste male boculare je imela ... smo čakali in potem je prišla in preverjala jajca, eno po eno, vzela, potežkala in ga dala v košaro, vzela - potežkala - v košaro...*
>
> *EMI: Kaj, je gledala, če so sveža?*
>
> *Sogovornik: (skozi smeh) Ja, ker kaj je naredila – tega ne bom nikoli pozabil, je bila pri moji mami, tam je bila kantina … tisti njen ples po ovinkih, ko je rekla: »Zdaj sem pa res še lačna, Bepi, prinesi mi kvart (0,25 litra) rdečega«, in potem ji je prinesla tisti kvart rdečega, potem je pa vzela tisti bocular in ga pomakala v*

100 Sogovornica, r. 1944., Nugla
101 Sogovornica, Pračana

tisto črno vino. In ko je pojedla tisti bocular: »Toni, bocular je svoje spil, zdaj moram pa še jaz enega spit!« In je spila, še drugo četrtino tistega rdečega, in potem je bilo že kar malo ... (smeh). Potem pa smo mi prišli tja in pravi: »No, a je friško?« – »Je!« – »Ajde, daj to v košaro, vzemite bombone,« in potem smo sami prišli tja in dali tiste starejše, takrat so še bile dobre … smo dali tista jajca noter. Ampak to je pobrala tudi za tista oblačila, ker je prinesla tja neke brageše, takrat je to stalo, kaj vem, dva litra olja, olivnega olja ali vina, ona je vse to vzela.[102]

6) Zgodba iz Marušića – Jezikovni nesporazumi

Sogovornik se spominja anekdote, v kateri je Šavrinka v Trst nesla živo kokoš ženski, ki je komentirala, kako zelo smrdi (špuca). Šavrinka ji je odgovorila – seveda je živa, škuca (op. a.: se oglaša).

EMI: A te kokoši, ki so jih one nosile, so bile žive?

Sogovornik: Ja, ja. A veš, tisto, neka Šavrinka je enkrat nesla kokoš v Trst in tam je ta trieština (Tržačanka) govorila »špuca, špuca!«, na to pa Šavrinka »ni vrag, da se škuca« (smeh) ... Ker je trieštinka rekla, da »špuca«, ta pa pravi, da »škuca«![103]

7) Zgodba iz Marušića – Pogovori do zgodnjih jutranjih ur

Sogovornik prezgodbava (pripoveduje) anekdoto, ko je Šavrinka prespala pri njegovi babici v isti postelji.

Ma recimo, štiri–pet jih je prihajalo iz različnih vasi. Vse od tod, recimo iz Krkavč, Puč, Koštabone ... in gor, kako se že imenuje tista spodaj ... Padna, ja, tudi iz Padne … In ena je spala tukaj, pri nas, z mojo nono, ker je bila vdova. Jezus, ja, te se še najbolj spomnim, ker sta spali skupaj in sta začeli klepetati, govoriti po svoje. Potem pa, moja nona je samo molila, ta druga je pa preklinjala, ne. In potem kar naenkrat slišiš: »Ala bruto kuneš, ću te hitit van z posteje! Kuneš ko grobo.« oz. grozno kolneš, te bom vrgla iz postelje! Preklinjaš kot grob!« (smeh)[104]

8) Zgodba iz Krušvarjev – Šavrinka ji je rešila glavo

Sogovornik prezgodbava (pripoveduje) anekdoto o tem, kako so vojaški čevlji, kupljeni od Šavrinke, med vojno rešili življenje njegovemu stricu.

Torej, jaz nisem bil tam, nisem videl. Zgodba gre o mojem pokojnem starem, pokojnem nonotu ... En moj stric je bil v partizanih. ... ni mogel ostati doma in nekako je dobil vojaške čevlje. In potem so Nemci prečesali teren in ga našli v teh vojaških čevljih in ga dali v stroj za ... In potem je od nekod prišel moj pokojni dedek, ki je bil pred davnimi časi avstrijski vojak, zato je znal nemško, recimo bolje kot navaden vojak, ker je bil v stiku, delal je in tam opravil nekakšen tečaj. In pravi, ko je videl, da je to bil mulc in da je neumen, mu je dal eno brco in rekel, če je treba streljati, primite mene, njega pa pustite ... „Ampak čevlji! Ima vojaške čevlje!“ moj nono pa mu odvrne: „Te so kupili od Šavrinke!“ (smeh) ... In potem ta, ki je bil vodnik fašistov, Italijan ... on je potrdil, češ „Da, da!“ – da je to mogoče! [105]

102 Sogovornik, roj. 1954, Oskoruš
103 Sogovornik, roj. 1950, Marušići
104 Sogovornik, r. 1950., Marušići
105 Sogovornik, roj. 1962, Krušvari

9) Zgodba iz Nugle in Zamaska: Res si kot Šavrinka

> *Šavrinke so bile včasih posebej vpadljive, zato so v Nugli radi rekli - Vero si ko Šavrinka![106] za nekoga, ki je oblekel žive, pisane barve, saj kot simbol za njihov specifični, prepoznavni videz. V Zamasku so bili znani šavrinski žep - po Šavrinkah z dolgimi oblačili do tal in dolgimi žepi, ki so segali do kolen. Se spominjam, da smo rekli, da ima šavrinske žepe tista, ki je imela velike žepe[107].*

10) Zgodba iz Palisk - Spomin na „fritado“

Sogovornik se spominja Šavrinkine nesreče, v kateri so se razbila vsa jajca, ki jih je nosila.

> *Ja, spomnim se enkrat, ko je bil problem zaradi razbitih jajc, ne, ker Tonca pravi, da se je ena muša gonila in prišla do nekega osla, pa je začela noreti in razbila jajca, zdaj, koliko jih je bilo razbitih, ne vem, v glavnem, to je bila izguba tako za eno kot za drugo. Ne samo, da mama ni dobila tistega, kar je naročila, ampak je tudi druga ostala brez jajc, ker se je muša malo razvnela in razbila jajca, to je res, to se je res zgodilo.*[108]

11) Zgodba iz literature: Na poti

> *Šavrinke so osle nalagale tako, da so na »bašte« (ločena oslovska sedla, ki so jih uporabljali tudi v drugih istrskih krajih) obesile več vreč in bisag, napolnjenih s slamo, na katero so v plasteh postopoma zlagale jajca, ki so jih zbirale po vaseh. Slama je jajca zaščitila, da se ne bi razbila, pa so se kljub temu dogajale »fritade«, ko se je trmasti osel odločil, da se malo povalja. Za pogosto utrujene Šavrinke ni bilo lahko paziti na dragoceni tovor svojeglavih živali, sploh ko so mimo »karavane« švigali avtomobili. Vendar te pridne ženske niti v takšnih razmerah niso “izgubljale časa” - mnoge so med hojo pletle nogavice, celo tiste, ki so na glavi nosile košare. Na vsakem potovanju spletle par nogavic!*[109]

12) Zgodba iz literature: Šavrinka je pretentala hudiča

> *Enkrat , hudič, ni imela »turkinje« (koruze), pa je prišla prosit eno Šavrinko, da ji proda bisage s koruzo. »Nisem jaz mrkante (trgovec),« je rekla Šavrinka, »jaz ne prodajam, ampak če želiš, lahko zamenjava. Jaz ti dam bisage s koruzo, ti pa mi napolniš tale lonec s cekini. Pojdi na »šufito« (podstrešje) in napolni bisage s koruzo.« Pa je šel hudič na podstrešje po koruzo. Šavrinka pa je medtem izkopala »škujo« (luknjo) v zemlji. Črepo (glineno posodo) je prebila na dnu in jo do polovice zakopala v jamo. Hudič je pa stresal in stresal cekine, dokler ni najprej napolnil luknje pod loncem – in nato še posodo. Tako je bila Šavrinka bolj »furba« (premetena, iznajdljiva) kot sam hudič.*[110]

106 Sogovornica, roj. 1944, Nugla
107 Sogovornica, roj. 1934, Zamask / Bankovci
108 Sogovornik, roj. 1941, Paliski
109 Ivetac, Just (1989) „Goniči i Šavrinke“, str.101-103, v Franina i Jurina, kalendar 1990, Edicija libar od grozda, str. 101-102.
110 Jarads, Ivo (1971) Po grožnjanskom krasu. Ljudi, običaji, folklor. Buje: Narodno sveučilište, str. 37.

3.11. Seznam virov

BOZ, NADIA. 2022. „Abitare il limes. Le donne ambulanti della Valcellina“, Storia delle donne 18-19, str.: 295-311.

ČARGONJA, Alida i Alojz. 2004. Trstenik. Račice: Reprezent.

ČRNOBORI, Tone. 1979. “Prime società operaie in Istria”, u Labinska Republika 1921, Sjeverojadranski Institut Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti.

ĐERMADI, Antonela. 2021. Istarska žena krajem 19. stoljeća do 1918. (diplomski rad, neobjavljen).

DUKOVSKI, Darko. 2008. Uvod u procese i procesi modernizacije u Istri na prijelomu stoljeća (1880. -1910.). Acta Histriae 3: 233-260.

HORVAT, Katarina. 2021. Kućna služničad u Zagrbu 1880. - 1914., Zagreb: Srednja Europa.

IVETAC, Just. 1999. Žuti kruh, Pazin: Josip Turčinović d.o.o.

IVETAC, Just. 1989. „Goniči i Šavrinke”, u Franina i Jurina, kalendar za 1990. godinu: str.101-103.

MARGETIĆ, Mirjana i Nikolina RUSAC. 2020. Katalog izložbe U pokretu - o putujućim trgovcima kroz i u Istru. Pazin: Etnografski muzej Istre/Museo etnografico dell’Istria.

MARGETIĆ, Mirjana. 2012. Od brente do špine. Pazin: Etnografski muzej Istre.

MERLIĆ, Edo. 2006. Sveti Martin na Buzeštini tijekom šest stoljeća. Pazin-Buzet.

MILIĆEVIĆ, Ivan. 1982. „Oblici tradicijske trgovine u Istri“, Susreti na dragom kamenu br: 1/82, 179. – 192.

MILIĆEVIĆ, Josip. 1982. “Oblici tradicijske trgovine Istre”, u: Susreti na dragom kamenu 1/82: 179-192.

MILIĆEVIĆ, Josip. 1987. Istarsko rukotvorstvo. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Ljubljana.

MILIĆEVIĆ, Josip.1983. „Tradicijski život i običaji Karojbe i okolice”, u: Karojba i okolica, zbornik 1. Karojba: Mjesna zajednica Karojba: 223-236.

NIKOČEVIĆ, Lidija. 2008. Iz ‘Etnološkog mraka’; austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. I početka 20. Stoljeća, Pula: Završajna Naklada Žakan Juri.

SHARPE, Pamela. 1995. „Continuity and Change; Women’s History and Economic History in Britain“, The Economic History Review 48(2): 353-369.

SHARPE, Pamela. 2001. “Introduction” u Women, Gender and Labour Migration; Historical and global perspectives, Sharpe P. (ur.), London/New York: Routledge: 1-15.

YUVAL-DAVIS, Nira. 2004. Rod i nacija, Zagreb: Ženska infoteka.

ŽUPAN, Darko. 2013. Mentalni korzet; Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918), Osijek/Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku i Hrvatski institute za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Trenski zapisi:

Terenski zapis EMI/MEI, TZ -P39

Terenski zapis EMI/MEI, TI-96

Terenski zapis EMI/MEI, TZ-P43

Terenski zapis EMI/MEI, TZ-P41

Seznam fotografij

Slika 1: Geografski obseg raziskave
Slika 2: Terenska raziskava Paliski
Slika 3: Terenska raziskava Buzet
Slika 4: Težko življenje žensk na hrvaški obali, Tipografija d.d., Andrija Maurović, 1. pol. 20. stol. EMI/MEI 7535, Zbirka razglednice, voščilnice in pisma
Slika 5: Čiči z ogljem, Rep. Pessi. EMI/MEI F00169
Slika 6: Aluminijaste posode, burice, ki so jih Šavrinke prinesle v Bankovce (posneto marca 2025)
Slika 7: Krožnik iz žmalta (emajliran), ki ga je Šavrinka prinesla v Bankovce (posneto marca 2025)
Slika 8: Obroči za brente, ki so se postavljali na bašte – oslovska sedla (San Mauro, 25. 3. 2025, fotografirala: Ivona Orlić)
Slika 9: Oprema za osla (Margetić 2012: 7)
Slika 10: Svitek (Marušići, februar 2025)
Slika 11: Svitek iz fonda Etnografskega muzeja Istre (E7406, kraj neznan, 2. polovica 20. stol.)
Slika 12: Manigal iz fonda Etnografskega muzeja Istre (E 4348)
Slika 13: Šavrinke (posnel Sergio Gobbo) (Čargonja (2004: 72)
Slika 14: Odhod lokalnih pridelovalcev s košarami blaga na vlak iz Kopra v Trst, fotografija, reportažno-dokumentarna; neznani avtor, Koper, okoli leta 1910. (PPMI-59844/11)
Slika 15: Ponudba lokalnih prehrambnih izdelkov na mestni tržnici v Pulju, fotografija, reportažno-dokumentarna; neznani avtor, Pulj, okoli leta 1910 (PPMI-53608)
Slika 16: Košara iz šibja in koš za nošenje tovora na hrbtu, (Milićević (1987: 184)

4. ZAKLJUČEK

Zahvaljujoč bogastvu gradiva, ki je bilo doslej zbrano in obdelano v Pokrajinskem muzeju Koper, ter novi študiji in raziskavi, ki jo je izvedel Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, ki temelji na sodobnih pripovedih in pogovorih s sogovorniki, ki ohranjajo živ spomin na hrvaški strani istrskega polotoka o prihodu in trgovini Šavrinki, ponujena študija zaokroža in medsebojno dopolnjuje sliko tega kompleksnega fenomena ženskega dela in potujoče trgovine.

Slovar narečnih besed:

bakala - posušena riba trska , polenovka
bašta - tovorno oslovsko sedlo
beka - grm ali drevo z dolgimi šibastimi vejami za vezanje trt, pletenje košar in drugega
betola - krčma, preprosta gostilna
bige - posebna oblika kruha iz bele moke (iz dveh ali štirih manjših, med seboj sprijetih kosov)
bisaga - platnena vreča, ki je bila obešena na hrbet osla z obeh strani sedla (po ena bisaga z vsake strani)
bokal - posoda, vrč
borša - torba
botega (it. bottega) - trgovina
botegina (it. botteghino) - majhna trgovina
»brutta schiava« (it.) - »grda sužnja«, slabšalna oznaka za Slovence in druge južne Slovane, na območju ob slovensko-italijanski meji
caprino (it.) - naj bi pomenilo 'kozji bobki' (po
cona libera (it.) - prosta cona
ćenica - pšenica
dindijot - puran
dogana (it.) - carina
fašči - kupi zvezanega dračja
fakini (it. facchini) - nosači
fečou - naglavna ruta, zavezana na zatilju
financar (it. finanziere) - pripadnik finančne straže
frmenton - koruza
glihat - pogajati se za ceno, barantati
goniti na oslih - voditi na oslih
grandačel - regratu podobna zdravilna zelnata trajnica, ki raste po travnikih in ob poteh v Istri
hlače - bombažne nogavice, ki so se nagubale nad stopalom
jejca - jajca
kanela - istrska vrsta trsta, podobna bambusu
kakuše - kokoši
kamižot - del istrske ženske istrske noše, brezrokavno spodnje in zgornje oblačilo iz belega, rjavega ali črnega platnenega ali bombažnega blaga (za poroko tudi iz svile), spredaj po vsej dolžini prerezano in v ramenih široko krojeno
kapital - prihranek
karbon - premog
kartafina - tenak papir, s katerim so si moški zvili cigareto
komeš - priležna jopa, ki je bila običajno iz enakega blaga kot krilo (kotla)
koncurli - brusači
kontrabant (it. contrabbando), šverc - tihotapstvo
koštala - stala
kotla - dolgo krilo na pas
kornet - rogljič, sladek in masten kruh iz bele moke v obliki dveh na iks sprijetih kosov
koromač - sladki janež (divji)
kredo, na kredenco - na up, na posodo
kucete - nogavice
ličenca - dovoljenje, dovolilnica
luh - lug
madre patria (it.) - domovina
magazzin (it. magazzino) - skladišče
maln - mlin
mikena - majhna
mudante - spodnje hlače
muša - oslica
narančna ruba - narejeno iz pomaranče
nona (it. nonna) – stara mama, babica
oprhl'ca - lesni pepel za boljšo rast vinske trte
oslič, tovarić, tovar - osel
patente - dovoljenje, dovolilnica
pater familias (lat.) - oče družine
peča - kvadratno krojena ruta iz belega lanenega ali bombažnega platna, vezena z belo vezenino v vogalu, ki je visel po hrbtu in okrašena s čipko, del ženske noše
pepeu - pepel
perfino (it.) - celo
plac - tržnica
plenjer, pelnjir, prénier - jerbas, košara
poletine, poletinščce - kruh iz bele moke (poimenovanje določa obliko)
pomidori (it. pomodori) - paradižnik
postoli - čevlji
pupa (it.) - deklica
požuriti - pohiteti
redić - radič
regrad - regrat, zdravilna zelnata trajnica, ki raste po travnikih in ob poteh v Istri; v glavnem se pripravlja na solato z raznimi dodatki
roba (it.) - blago, stvari
ringa (it. Aringa) - Atlantski sled, še danes jo prodajajo slano ter dimljeno
semelj - sejem
sinjade - dogovorjena znamenja
šavra - črna ali marogasta krava; metaforično neroden človek, po navadi ženska (SSKJ, str. 1346)
ščavi, ščava - beseda ščavo, ki je zlasti na območju ob slovensko-italijanski meji slabšalna oznaka za Slovenca in druge južne Slovane, izvira iz tržaško-italijanske besede Sciavo, ki ima prav tak pomen. Beseda se je razvila iz srednjeveškolatinskega imena S(c)lavus 'Slovan'. Ker so bili Slovani v srednjem veku predmet trgovine s sužnji, je ista beseda v več jezikih razvila pomen 'suženj', tako npr. v knjižnoitalijanski schiavo (tudi francoski esclave in angleški slave), zato je ta oznaka toliko bolj slabšalna.
škuršica - skorš, stara samonikla sadna rastlina, plodovi podobni majhnim hruškam ali jabolkom
špine - pipe (za lesene sode)
šrajajo - govorijo
štalar - lastnik ali upravitelj hleva (predvsem v Kopru ali v Trstu)
štriga (it. strega) - istrska čarovnica
šupeterski - iz Svetega Petra
tokalo jo je - doletelo jo je
traversa - na pas krojen predpasnik, ki so ga ženske opasale vrh enega ali dveh kamižotov
tužna - žalostna
vapor (it. vaporetto) - parnik (za lokalni potniški promet)
venderigoli (it.) - prodajalci
venka - grm ali drevo z dolgimi šibastimi vejami; vrsta vrbe za vezanje trt in drugega
zakantajte - zapojte
zbirance - bombažne nogavice, ki so se nagubale nad stopalom
žajfa - milo
žornada - dnina, delo za en dan

Interreg Co-funded by the European Union

Slovenia – Croatia

Šavrinke

Ta študija je pripravljena v okviru projekta:

»ŠAVRINKA – Revitalizacija čezmejne kulturne dediščine Šavrink s trajnostno turistično ponudbo«, ki se izvaja v okviru Programa Interreg V-A Slovenija - Hrvaška 2021–2027.

Projekt sofinancira Evropska unija iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR).